

756829

SL

~~150-150~~

1847

1847

EGÉSSÉGÉT TÁRGYAZÓ
KATECHISMUS

vagy-is

Kérdésekbe, és Feleletekbe foglaltt

O K T A T Á S

Miképpen Kellefsék

Az Egészséget betsülni, és őrizni,
Derék, 's egészséges Gyermekeket nevelni,

A' Betegekkel okosfan bánni, és
Némelly közönségesebb Betegségekben

főképpen

A' hirtelen-való Veszedelmekben
magán segíteni.

MINDEN NEM-ORVOSNAK

de kiváltképpen

A' K Ö Z - N É P N E K

és az

Oskolába járó Gyermekeknek

Izámára

DOCTOR KISS JÓSEF

Gróf Széchényi Ferentz ö Excellentiájá,
nak Udvari Orvofo által.

II dik meg-bővitetett Kiadás.

SOPRONYBAN,

Szisz Klárának Ts. KIR. PRIVILEGIÁLT
NYOMTATÓ MÜHELVÉBEN.

1 7 9 6.

MÉLTÓSÁGOS
GRÓF SZÉCHÉNYI
LAJOS

NAGY REMÉNYSÉGŰ

ÚRFINAK

Ö

NAGYSÁGÁNAK.

MÉLTÓSÁGOS GRÓF ÚRFI!

Ezen munkának a' tárgya már tizmjéből is jó-formán kitettzik. Mindenek fölött pedig a' neveletlen Polgári Rend' Testimivoltának, és Egészségének állapottyát illeti. Olly' tárgy valóban! mellynek leg jobb kimunkálása, 's kimunkálásának tellyes tehetséggel-való előmozdítása minden Rendü embernek igen is óhajtható. — Mi szükségesebb, mi drágább a' tsuppán tsak kézi munkája után élő Köz-népnek az egészségnél? pedig fájdalom! melly változó ez, leg többször tsak az egy — még igen közönséges — együgyűség miatt. Példánk van azon Számos Szegényeken, kiknek Nagy-Méltóságú Édes Ura-Attyának ritka példájú Kegyelmeből naponként ingyen osztogatok Orvasságokat, és leg többször, mint áldozati a' Balvélekedéseknek, betegeskednek. Oh! melly érzés foghattya-el az Emberiséget betsülő embernek szívét, a' midőn Nagyságodban tsak ebből-is gyaníthatya a' Kisebbségre figyelmező Lelket, és jövőndöre,

re, Édes Szülőinek valóságos Nagyvolt-
tokat, hogy örömmel láttya Nevével
ékeskedni ezt a' könyvetskét, melly
annyi hasznot hajthat az Ember' leg
nagyobb kintsének — az Egészségnek —
oltalmazására. A' Fölséges Rendelések
se elegendők mindég az ártalmas Balvé-
lekedéseknek parantsolni: de ezen mun-
kátska, melly pedig egyedül Nagysá-
godnak kölföni megbövitve-lévö Kia-
dását, mindenkép' első mód azokat apro-
donként ki-is írtani. De, ha tsak egy
hirtelen-vezedelemben lévö Embertár-
sunknak nyújtandunk-is általa segedel-
met, mi kell több, hogy ditsekedjünk
szívünkben hasznos Igyekezetünkkel? —
A' Fölséges Isten nevellye-fel, és kesö
korig tartsa-meg Nagyságodat, hogy
gyönyörü Erköltseinek, és Tálentomai-
nak, — mellyekkel fokaknak minden
hízelkedés nélkül-való ítéletek szerént
egész bámulásig megáldatott a' jó Isten-
töl — gyümölsét Édes Hazánk más leg
nagyobb Dolgokban-is szintúgy érezze,
mint ezen ajándékjával a' Közjó-mun-
kálódásra-való Nemes hajlandóságát kü-
lönöfisen mutattya. Ezt igaz szívböl kí-
vánnya

Nagyságodnak

a' Szerző.

Az Olvasóhoz.

Ez a' II-dik Kiadás rész szerént megjobbított, de nagyobbrészt megbővítetett, mint a' Könyvnek végén-lévő summás lajstromból lehet látni. Ez sints (valamint az Iső Kiadás) tsak a' Gyermekkekhez alkalmaztatva, mint a' Német Katechismus: hanem minden Emberhez. De máskép'- is különbözik a' Német Katechismustól annyira, hogy a' Nevénél, és a' jó szándéknál egyebet allig láztatik, hogy költsönözne tőle. Én leg alább, azt hiszem, hogy a' Magyarokhoz minden tekintetből helyesebben van ez alkalmaztatva, mint ha szóról szóra lenne fordítva a' Németből. Nints azonban a' IV-dik megjobbítatott Német kiadásban-is semmi mondva, a' mi itt-is ne lenne.

Tsak

Tsak az volna már Ohajtandó ismét, hogy olly' betsét, és úgy elterjedve, találná Ez Magyar Hazánkiai előtt, mint nagy hasznához képeft betsültetik nem tsak a' Németektől, kik között többfzör száz ezer Nyomtatványok-is elvannak már széllesztve: hanem az Olaszoktól-is, Belgáktól, Tsehektől, Anglusoktól, kik szint'úgy általlátván a' könyvetskének nagy hasznát, tsak-hamar Anyanyelvekre fordították azt.

Méltó e', hogy foganatofsabb, 's Fölséges móddal-is, nem tsak önnönmaga ditséretével, ajánltafson a' Magyar Közönségnek ez az Egéséget tárgyazó Katechismus, itéllye maga az érdemes Olvasó.

Irtam a' Czenki
Kastélyban
24. Augustusban
1796.

K. J.

BE.

BEVEZETÉS.

Az Embernek életéről.

1. *Ki adott életet az Embernek?*

Az Isten.

2. *Akarja tehát az Isten, hogy éljen az Ember?*

Igen-is. Másképp' nem-is teremtetten volna
őtet.

2

3. *Mi baszna az Embernek abban, hogy ő él?*

Az hogy ő fenniből Ember lett — az Istennek minden más milliion Teremtvényei közül leg Nemesebb alkotvánnya — a' ki minden valóságos Gyönyörűségekben részes lehet a' Világnak.

4. *Hát még mi baszna lehet kinek-kinek abban, hogy ő él?*

Az-is, hogy ő életének igazsága által, az öröké való gyönyörűségben-is lehet részes.

5. *Az embernek akart tehát az Isten jót, midőn őtet teremtette?*

Igen-is. Mert érdemén kívül-is kívánta őtet minden javaiban részesíteni. Ezek szavai a' Szent-Irásnak a' Zsoltárok' könyvében:

„Uram! fel-nyitod a' kezedet, és be-töltesz minden élő állatot áldásid-dal.

Az embereket, és a' barmokat meg-tartod, Uram; Melly igen meg-fo-kasítottad irgalmasságod Istenem! Meg-részegülnek a' te házad' bőv-ségétől: és a' te Gyönyörűséged patakából itatod őket. „

6. *Mi rebát az oka, hogy még se élberünk mindég a világon?*

Az-is az Istennek akarattya azért, hogy más emberek-is éllyenek mi utánunk, kik szintúgy, mint mi, részefsek lehelsenek az Isteni ajándékokban.

7. *Meddig élhet minden Ember?*

Minden Ember, a' ki meg-rontott testtel nem születt, és azután-is maga egészségét nem rontja, 70 — 80 esztendőig-is élhet, tovább-is, a' míg tudni illik, önnön magától az öregségtől el-nem hervad élete.

„A' mi életünknek napjai 70 esztendő; ha pedig erőfsek, 80 esztendő.”

„Tisztellyed atyádat, és Anyádat, hogy hozzfzú életü lehels a' földön.

8. *Helytelen rebát annak szándéka, aki maga kívánnya életének véger, vagy maga vet annak szánfszándékkal véger?*

Helytelen. Mert a' ki az Istennek ajándékját nem betsüli, vagy meg-veti, gyalázza az jóvoltát az ő szent szándékának. Bizonyoflan mind jó az, a' mit az Isten ad, tsak okossan hafznállya azt az Ember.

Az egészségnek Betséről.

9. *Szükséges é, hogy az ; aki él, egészséges - is legyen?*

Igen - is, szükséges. Mert az egészségtől függ a' hofzfas élet, és a' beteg Ember semmiben sem gyönyörködhet.

10. *Miért szükséges még hogy az Ember egészséges legyen?*

Hogy mind Istenének, mind magának, mind Felebaráttjának szolgálhasson, ugymint a' mi néki kötelelsége.

11. *Hár nem szolgálhat Istenének a' beteg Ember?*

Jól, mint kellene, nem szolgálhat. Mert néki szíve kedvetlen, étele itala ízetlen, a' szép nap fénynek sem örül, ájtatoosan se imádkozhat, a' szent Tanításokat foganatoosan nem halgathattya.

12. *Miért nem szolgálhat Magának a' beteg Ember?*

Mert nints kedve sem ereje a' dologra; minden erőltetés türhetetlen néki, kenyeret nem kereshet.

13. *Miért nem szolgálhat Felebarátyának a' beteg Ember?*

Mert ő Magával - is jo - tehetetlen, munkájával másnak nem használhat, jó tanácsot, vígasztalást senkinek sem adhat.

14. *Keveset ér tebát az Ember, ha egészsége nintsen?*

Ő igazán akkor tsak egy haszontalan Ember a' Világon.

15. *Nagy Kints tebát az egészség?*

Ez a' valóságos Kintse az embernek. Tsak e' mellett gyönyörködhet a' Király-is az ő Felsőségében. E' nélkül tsak nyomorúság, unalom, terh a' világi élet.

16. *Mit mond Jesus Sirák Fia Könyvének 3odik Részében az egészségnek betsérül?*

Jobb az egészséges, és derék erejű szegény, hogysem az erőtlen, és Gonofzsággal meg-ostoroztatott gazdag. Jobb az egészséges teft a' nagy gazdagságnal. Nints gazdagság a' tefti egészségnek gazdagsága fölött, és nints gyönyörűség a' szívnek öröme fölött.

17. *Nem akarattya tebát az Istennek hogy beteg legyen az ember?*

Éppen nem; sőt, mivel maga mondotta „verejtékeddel keresséd kenyeredet„

tellyességgel akarja, hogy ép 's egészséges, erős, vidám legyen az Ember, hogy dolgozhasson, ne heverjen.

18. *Rofszúl tselekszik rebát az, aki tudtával, vagy gondatlansága által ad okot maga egészségének megronzására?*

Rofszúl, és vétkeksen. Mert ő illy formán, mint egy szánfzándékkal haszontalanná teszi magát kötelelségeinek elégtételére.

19. *Vétkezik rebát az ember, ha zorkofsággal, haraggal, tselekedeteinek, vagy Gondolkodásának mértékletlenségével, vagy akár mi más rendetlensége által ejti magát valami betegségbe?*

Nagyon vétkezik; mert valamint önnön életével nem szabad az Ember; úgy tartozik egészségére gondot vifelni; az oktalan állat is örzi maga egészségét.

20. *Miért betegednek meg még-is nem ritkán azok az Emberek-is, kik leg jobban kívánnák örizni egészségjeker?*

Leg-többször azért, mert nem tudják, mi árrhat egészségjeknek. Valamint, fájdalom! megbetegedhet az Ember olly okokból-is, mellyek ellen ő magát nem örizheti-meg mindég. A' gyenge palánta el-hervad a' nyári melegben, ha nintsen harmattya: úgy meg-betegedhet az

Em-

Ember a' Közönséges rofz levegő által, mellynek ő nem parantsolhat.

21. *Mivel kötelessége az Embernek, hogy őrizze egészségét; szükséges volna é, hogy kiki tudná mi árt az ő egészségének?*

Valóban szükséges volna.

22. *Hafznos Könyverske rebát az Egészséget-tárgyazó Katechismus?*

Igen hafznos. Mert ebből, meg-tudhatni mind azt, a' mi ártalmára vagy kárára lehet az egészségnek. Meg-tanúlhattya kiki egyszer's-mind belöle, miképpen távoztathattya-el az ártalmast.

23. *Mit lehet még tanulni az Egészséget-tárgyazó Katechismusból?*

Aztat-is, miképpen, és mihez tartsa magát az Ember betegségében; a' mi kiváltképpen szükséges ott, a' hol nints kéz alatt Orvos. — Végtére egy némelly közönségesebb betegségeknek gyógyittására-is oktattya az okos Embert az egészséget-tárgyazó Katechismus.

24. *Kinek szükséges kiváltképpen ezen Katechismust be-tanulni, és a' bennlévő Tanitáfokat jól meg-tanulni?*

Minden Embernek. De főképpen az édes Anyáknak, hogy okofsan, és jól tudják Kisde-

deiket nevelni. — És a' Gyermeknek magoknak.

25. *Miért ezeknek?*

Azért, mert a' ki idején Gyermek korában kezdi betsülni, és őrizni egészségét, abból válhat ép, derék, erős testű, és mindenre alkalmas Ember.

26. *Elég e' csak jól meg-tanítani, és tudni mind azt, a' mire tanít bennünket az egészség-tárgyazó Katechismus?*

Nem elég. Az abban lévő Tanítások szerint- is kell egyfzer'smind folytatni életünket.

ELSŐ RÉSZ.

DIETETICA

vagy-is

*Azon okokról, mellyek közönségesen az
Embernek Egészségét rontják.*

27. *Mellyek azok az okok, mellyek az Embernek egészét meg-ronthatják?*

Mind azon dolgok, mellyek életére, és egészségére szükségesek az Embernek, ötet meg-is betegíthetik.

28. *Számláljuk-el azon dolgokat, mellyek az embernek életére szükségesek?*

A' levegő nélkül, az étel ital nélkül, az aluvás, a' testi gyakorlás nélkül nem élhet az ember.

29. *Mit számlálbanunk még Ezekhez?*

Az elme-Indulatokat, a' ruházatot, mellyek nélkül szintúgy csak nem lehetetlen élnünk.

A' Levegőről.

30. *Miért nem élhet az ember Levegő nélkül?*

Mert, hogy az ember élyen, lehelleni kell néki, ehez pedig levegő kell.

31. *Mindegy e' az embernek, akármilyen levegőt lebellyen?*

Nem mind egy. Van egynémely levegő, melly mingyárt úgy el-fojtya az embernek mejjét, hogy tsak le rogygyan 's meg-hal. A' régen fedve-tartott kutakba, mély vermekbe, bányákba, ha egyszeribe be-menne az ember, midön fel-nyittatik, szörnyü halált halhatna. Sokakkal történtt már ilyen szerentsétlenség.

32. *Lebetne e' az ilyen mérges levegőket meg-tisztítani?*

Igen-is. A' bányákból, barlangokból puskapor által-is szokás az olyan gonosz meg-rekedtt levegőt meg-gyújtani, ki-üzni. A' mély vermeket, kutakat, midön vigyázva ki-nyitottuk, több napokig ki-hagygyuk szellőzni, sőt meg-gyújtott szalmát-is hányunk belé.

33. *Van e' még több-féle ártalmas levegő?*

Van még több olyan, melly, ha nem öli is egy szempillantat alatt az embert, vesztegeti egélségét.

34. *Millyenek azok?*

A' füstös levegő rongálja az ember tüdőjét, úgy szemét. Az a' levegő, melly a' szegény embereknek alacsony szűk szobájokban vagyon, közönségesen igen rossz; mert ők sokan laknak együtt, sokat gőzölnek - ki, és lehellenek; azonkívül tsibéket - is, vagy más állatot tartanak szobájokban, mellyek ott ganéjoznak. Télben többnyire olyan nagyon befűtenek, hogy a' kementze' gőze maga elég már az egészségnek vesztegetésére.

35. *Mind ezek mellett mi a' leg-nagyobb hiba, és együgyűség a' szegény emberek között?*

Hogy soha ezekben se jut ki - szellőzni, kifűstölteni szobájokat. Az ablakjok nints - is úgy tsinálva, hogy azt fel - nyithatnák; egész télen az izzasztó nedves melegben tsiráz falainak tövében a' búza - szem, kedvére bokrosodik a' penész - gomba.

36. *Rosz tehát nagyon az ilyen együgyű embereknek házi levegőjök?*

Rosz, és ártalmas annyira, hogy ha nem volnának kéntelen dolgok miatt gyakrabban szobájokon kívül lenni, úgy el - kellene nékiek fenyvedni rossz levegőjökben, mint a' tömlötzenben lévő Rabnak, ki ámbár jól egyen igyon, még - is emberi képet allig vífel bűdös reket levegős lakása miatt.

37. *Károkra vagyon azonban nékik Lakásoknak tisztátalan levegője?*

Igen-is. A' fejfájás, tsúz, szent-Antal-tüze, köhögés, hideglelés, daganatok, ezen okból fordulnak-meg gyakran közöttök. De kiváltképpen az ő Gyermekei érzik annak ártalmát, kik a' rosz levegő miatt-is többnyire pöffedtek, potrohofak, gelesztáfak, hideglelősek, rohadtt szájúak. A' rosz levegő oka annak-is, hogy nem egy könnyen szabadúlnak-meg betegségjeiktől.

38. *Tebár csak a' tiszta levegő jó, és egészséges az embernek?*

Igen-is, az olyan levegő, melly friss és száraz. Annyira szükséges ez az egészségre, mint a' hálnak a' friss víz. Egészen meg-újúl a' beteg ember-is, ha friss levegőt szivhat magába.

39. *Milyen lakásokban szokott lenni a' tiszta, és száraz levegő?*

Azok a' szobák, mellyek tágasak, magasak, nem telnek-meg olly hamar a' benne lakóknak párájával; ha deszkával vannak kikapodolva, szárazabbak szoktak lenni. — Minden szobán nem lyuknak, hanem tágas egy pár ablaknak kellene lenni. A' világosság úgy vidámítja testünket, mint a' napfény színelesíti a' fáknak gyümölsét.

40. *Egészséges é a' földben-mélyen fekvő Házakban lakni?*

Ez kiváltképpen egészségtelen, mert lehetetlen, hogy azokban száraz levegő legyen.

41. *Újjonnan kellene rebát fok szegény embernek a' Házát építeni?*

Valóban. A' míg pedig azt teheti, a' Gazdalfszony ne legyen rest többször napjában télben-is, az ablakokat 's ajtót ki-nyitni, és jól ki-szellőzni a' szobát. Ha egyfzer'smind fenyő maggal minden seprés után egy keveset ki-is füstöli, igen helyeslen tseleklzik.

42. *Ott szükséges talán kiváltképpen a' jó levegő, a' hol Betegek vannak?*

Ha az egészséges ember nem tarthattya-meg a' rossz levegőben egészségét: annál inkább ártalmas az a' betegnek. A' hol tehát beteg vagyon, ott' kiváltképpen kell tisztogatni a' szobát.

43. *Mi tisztátalanitrya még közönségesen a' mi házi levegőnket?*

Ha fok holmit tartunk lakó szobánkban, a' minck a' kamarába volna helye. p. o. ken-dert, fonalat, olajt, lisztet, hagymát, nyers vagy füstös húft, a' káposztás hordót, és más efféléket, mellyeknek nagy szaga van. A' belölfülő kementzéket, kandallókat mind el-kelle-

ne

ne rontani, mert azok csak gőzt, füstöt okoznak. Csibét, galambokat, madarakat, kotlós tyukokat, ludat, éppen nem kellene meg-szennvedni a' szobákban.

44. *Helyes é a' nagy szagú virágokat, mint a' lilium menta és a. i. szobánkba tartani?*

Még a' jó illatú szag-is, ha nagy, árt az egészségnek.

45. *Lehet é rosz a' külső ég alatt lévő szabad levegő-is?*

Lehet igen-is. Igen nagy darabja rosz ollykor a' szabad levegőnek, úgy hogy mind azoknak az Országoknak, mellyeken el-terjed, betegséget okoz. Azért uralkodik ollykor egy egész országban egyszerre mindenféle vagy hurut, vagy tsúz, vagy hagymásf, vagy pestis, avagy más betegség. — Ollykor a' rosz levegő csak egy tájékon tartózkodik p. o. egy helység körül. — Néha pedig csak egy kis darab helyetskén tisztátalan a' levegő.

46. *Miről romolhat-meg úgy a' szabad-levegő?*

A' fok első, a' hofzfzas ködös idő, a' föld-gyomrából föld-indulás által ki-szabadultt mérges levegő, vagy a' mellyet magával hoz a' szél valamelly mezsfze lévő tisztátalan országból: Mind ezek el-tsúnyíthattják, ártalmassá tehetik a' közönséges levegőt,

47. *Miől romolhat meg a szabad-levegő egy darab újíkon p. o. egy Vármegyében, vagy egy Faluban?*

Az álló vizektől, bűdös motsáros tóktól, hantságtól. Vannak Helységek, mellyekből egyféle betegség soha ki-nem fogyhat, azért, mert közel hozzájuk álló-víz, bűdös tó vagyon. A' tó' gőze egélségtelenné teszi a' levegőt. Igen gondatlan Helység az, melly az útzákon, vagy a' kutak körül meg-engedi az egélsz efsztendő által álló, nyárban zöldellő bűdös tótsákat.

48. *Vannak e' még több okok, mellyek egélségtelenné teszik a' szabad-levegőt?*

Meg-rútúl a' levegő az útza' közepére hánytt ganéj-halmoktól, az el-nem takartt dög-tesektől, a' rozsfűzl rendelt Temetőknek gözétől; a' Templomokban a' Kripta' gözétől, és az öszve-gyűltt fok embereknek lehelletétől, kivált ha az Egyháziak restek minden ünnepnap az ájtatofság előtt fel-nyitni a' felső ablakokat, és szépen le-porozni a' székeket.

49. *Millyen rendet tart az a' Helység, mellyben berszűlik a' Lakosok egélségjekeit?*

Semmi ganéjt nem engednek az útzára hányni, vagy folyni. Az útzán 's udvarokon lévő tótsákat be-töltetik. Meg-tiltyák a' ház előtt való vályog vetést, hogy gödrös ne legyen az útza; de azt-is, hogy fenki se hordja az utzára a' szemetet. — A' döglött kutyát, matskát,
és

és más dögöt a' helység kívül víszik, és mélyen el-ásák a' földbe. — Temetőjüket mindenkor azon részén szabják-ki a' Helységnek, melly felől leg ritkábban fúj a' szél egész esztendőben, és mély sírt ásnak a' holtaknak.

50. *Milyen rendet tart a' jó Gazda bázánál, udvarában, hogy a' mennyire leber, mindég tisztán maradjon levegője?*

Igen keményen meg-kivánnya tselédjeitől, hogy a' szoba, konyha, kamara, udvar, mennél tisztábban tartafson. Mindent minden nap szépen le-sepertet, le-poroztat, ki-szellőztet. Nem enged nagyon be-fűtteni. A' fűtlő kementzét, konyhát nem tűri fokáig, meg-jobbíttya. A' kémény nélkül való házban nem-is lakhátna. — Nem szenved, hogy a' vizes korszó által tótsa állyon a' szobában, úgy éppen nem nézheti-el, hogy a' szobában vizes ruha száradjon. Meg-kivánnya, hogy Felesége tisztán 's szárazzon tartsa az ágyakat. Az ágy szőnyeget le-vetteti, mert azok csak öfveszorittyák a' levegőt.

51. *Hán az Udvarban milyen rend-tartása vagyon a' gondos Gazdának?*

Minden szombaton ki-seperteti udvarát, a' nagy porzó szárazságban meg-is öntözteti gyakran, nem külömben az útzán-ís Háza-elejét. Az ólaknak, ganéjnak, árnyékszéknek leg-hátul

túlsóbb részén udvarának ad helyet. A' fáját jó rendben-tartya. — Ifjálóján-is tart ablakokat, és azokat télben nem hagygya bé-dugva, hogy Marháji-is szívhafsának gyakran fris levegőt.

Az Eledelről.

52. *Honnét van az, hogy az Ember Eledel nélkül nem élhet?*

Az az Istennek rendelése, azért, hogy az Ember ne heverjen, hanem dolgozzon, keresse maga kenyerét. A' Hangyátska-is nagy darabb helyet szaladgál-öfzve, hogy maga eledét fel-találhassa, 's az után-is fokáig küzködik prédájával, még magáévá teheti.

53. *Mi jót tesz az eledel a' mi Testünkben?*

Meg-frisíti a' vérünket.

54. *Tebát szükséges, hogy fris legyen bennünk a' Vér?*

Igen-is. A' vér szüntelen foly az erekben; az ő hígabb része a' bőrünkön, szánkon szakadatlanul ki-gőzöl. A' javából tápláltatik testünk. Ily formán meg-kell héjányosodni a' Vérnek. Ezt a' héjányoságot tsak az új eledel pótolhattya-ki, és úgy újul 's frissül-meg a' Vér bennünk.

55. *Mi következberne, ha sem enne, sem inna az Ember, és nem frissülberne vére?*

A' Vér meg-romolna, sűrű, tsípös lenne, az Ember meg-betegedne nagyon, teste nem táplálódna, hanem el-fogyna, és úgy meghalna.

56. *Hogyan változik az eledel vérvé testünkben?*

A' mint az Ember le-nyelte az eledelt, az ő gyomrában az ott' lévő nedvekkel, és epével ölzve-keveredik, fel-olvad, meg-hígúl. A' hígabb részét be-szíják magokba az erek, és a' vér közé keverik, a' hol vérvé válik.

57. *Miná egy e' a' testnek táplálására, ha fokot, vagy keveset eszik az Ember?*

Nem mind egy. Ha kevesebbet eszik az Ember, mint a' mennyi szükséges a' testnek táplálására, meg-fogyatkozik testében, és el-erőtlenedik, végtére, meg-betegszik. Ugyan azért ártalmas a' fok koplalás.

58. *Hát ha fokot eszik az Ember, káros e'?*

Ha fokot evett egyszerre az Ember, többet mint a' Természet kívánt, meg-terhelte gyomrát; nem emésztheti-meg mind az ételt. Melly azért epesárrá, vagy gyomor-takonnyá válik.

59. *Talán hamarébb történik ez, bogyba egyszer'smind meg-se rágjuk jól az edelt?*

Bizonyosan. Mennél jobban meg-rágjuk az ételt, mennél lágyabb az, annál könnyebben esik azt a' gyomornak meg-eméjzteni: ellenben pedig több napokig-is el-hever eméjzetlen a' gyomorban.

60. *Ártalmas e' az epesár, és a' gyomor-takony az embernek?*

Igen nagyon ártalmas. Majd minden forró, hagymász betegség, petéts, hideglelés, fejfájás, tsúz, köhögés, hányás, has-menés, vérhas, az epe-sártól, vagy gyomor-takonytól veszi eredetét.

61. *Mennyit kellene csak enni egyszerre az egészséges embernek?*

A' mennyit a' szája kíván, de a' mennyi egyszer'smind gyomrát se terheli-meg. Mert fokban csak azért-is többet esznek, mivel szemeknek tetzik az étel: Málók pedig a' lakadalmakban, vendégségekben azért, mivel ritkán kaphatnak olly' jó, és szép étkeket; mintha biz' az ember egy nap más napra-is jól lakhatna. — Ez a' Letzke szól a' torkos Jvóknak-is.

62. *Hogyba sokat nem eszik egyszerre az ember, mind-egy e', ha akár milyen eledellel él?*

Nem mindegy! Mert vannak rossz eledelek is, a' mellyek keveset táplálnak. Mások ismét, a' mellyek a' helyett, hogy meg-újító táplálatot adnának a' vérnek, meg-rontyák azt, meg-tsipősítik. Egynémely eledel pedig méreg gyanánt meg-vefztegethetik az egészséget.

63. *Millyennek kell lenni a' jó eledelnek?*

A' jó eledelnek közönséges tulajdonsági ezek: 1, ő legyen könnyen emészthetendő; nem kemény, hogy jól öszve-leheffen rágni. 2, nyájas, jó ízű legyen, nem tsipős, vagy igen savanyú. 3, erős szaga ne legyen, sem büdös, vagy penészes. 4, szeleket az ember hasában, vagy rágáft, hányáft ne okozzon, sem más valamely alkalmatlanságot.

64. *A' Fű-szerfzám rebát nem igen jó eledel?*

Éppen nem táplál, pedig hevesít-is. Azért a' nagyon borsos, paprikás, sáfrányos ételeket nem kellene kivált azoknak enni, kik véres emberek, heves természetűek. Kiváltképpen tsipőssé teszük véreket azok, a' kik kenyérre hintik a' paprikát 's úgy eszik. — Bör-kihányáftok, keléftok, fej-fájáftok, vér-folyáftok, köszvények alá vannak azok vetve, a' kik bö-

ven

ven eszik a' fűszerfzamos étkeket, és ha forró betegségbe esnek, nagyobb veszedelemben vannak.

65. *Jó e' az igen sós étel, és ha gyakran eszi az Ember?*

Nem jó. Nagyon sófsá teszi a' vért, a' fogak' ínnyeit gyengíti, és könnyen száraz fáj-dalmakat okoz a' testben.

66. *A fok bagyma, fok-bagyma, zorma, re-tek-étkek se igen használnak az embernek?*

A' kik igen böven eszik ezeket, és minden nap, rontyák véreket: ritkán enni orvosság. A' fok retek szeleket, has tsikaráft okoz, nem pedig a' szeleket hajtya, mint némely tudatlanok hiszik.

67. *Mit kell rontanunk a' Lentséről, borsóróól, babról, répáról?*

Mind ezek igen jó eledelek, táplálnak: de jól meg kell őket főzni. Mindazonáltal ha mindég csak ezekkel élne az ember, rontaná egészségét, mert szorúláfokat, szeleket okoznak. — Nagyon balgatag szókás a' himlőző gyermekeknek lentsét adni azért, mint mondják, hogy nagy, és szép himlőt nyerjenek. Megszorúl ettől hafok, fel-puffadnak 's meg-halhatnak.

68. *Jó eledel e' a' Zöldség?*

Olly' jó, és hasznos a' Zöldség az embernek, mint a' Marhának a' tavaszi fű. Tisztítja a' vért. Minden lappangó hibáját a' testnek fel-kerefti, a' belső televényeket, be-dugulásokat el-ozlattyá; a' fok hús-eledel által hamar származó epét meg-jobbítja, minek előtte ki-ütne a' betegség.

69. *Mit lehet a' falusi Gazdaszszonyoknak különösen a' szemekre bányini a' Zöldség eránt?*

Azt, hogy Zöldségeket nem termesztenek; hogy szép tágas Kertyeknek éppen nem tudják hasznát venni, hogy böven salátát, paréjt, káposztát, sárga répát termesztenének.

70. *Hát a' Krumpfi, vagy-is magyarul, a' földi alma jó eledel e'?*

Szinte olyan ajándékja ez az Istennek, mint a' Kápolzta. Rosz gazda az, a' kinek házánál nints egész esztendőben Káposztája, mert az igen egészséges eledel, és a' leg fegényebb ember-is böven tehet reá szert. De a' földi alma még jobban táplálja a' testet, és fok Nsmzeteknél a' Kenyér szükét pótollyáki. Fözve, és meg-sózva, vagy vajjal, zsírral, úgy mint a' törött borsót, igen jó izüvé tudják azt el-készíteni a' jó főző gazdaszszonyok. Okos gazda az mindég, a' ki ehez-is szoktat.

tattya házabélieknek ínnyeit, mert bőven termelzthet magának.

71. *Egészséges volna é, ha mindég csak földi almát enne az ember, vagy mód nélkül fokot enne belőle?*

Nem egészséges. Egyszerre fokot enni a' földi almából, úgy nem jó, mint fok száraz kenyérral meg-tömni a' gyomrot. De semmiféle baromnak se volna hasznára, ha mind szüntelen csak Krumplival tartanánk ötet.

72. *Mire kell különöfven vigyázni a' földi alma használása mellett?*

Hogy az érett legyen, és hogy olyan helyen tartsuk, a' hol ki nem tsirázik. Mert ha már tsirába mentt, semmit sem ér, sőt igen ártalmas.

73. *Talán a' Lentse, borsó, bab, szintúgy nem jők, ha tsirába mentek?*

Azok se enni valók többé.

74. *Egészséges Kenyér e' az, melly a' ki-tsirázott rozs-ból, búzából készült?*

Igen egészségtelen. Rontya az ember vérét, a' rothasztó betegségeknek, petétsnek ez-is fozokott a' többi között oka lenni. Ugyan azért a' Szalados (ki-tsirázott búzából készültt sütemény) éppen nem egészséges eledel, ha kivált fokot eszik belőle az ember.

75. *Mi kívánatik az egészséges kenyér sütéshez?*

1) Hogy a' Gabona érett legyen; másféle fű magtól, földtől tiszta; és száraz.

2) A' liszt dohos ne legyen. E' miatt nem meleg, sem nedves, hanem száraz szellős 's hűs helyen kell tartani a' lisztes ládát. De ha a' nagy halom lisztet gyakran fel nem keverjük, a' vagy nem szitálgattyuk, a' jó helyen is meg-dohosodik, 's keferedik.

3) A' jó kovászfal, és lágy meleg vízzel (nem forróval) el-készültt tészta erősen meg-kell dagasztani, és időt adni néki, hogy jól meg-kéllyen.

4) A' nagyon tüzes kementze hamar meg-kapja a' kenyér külsejét, 'béle pedig sokszor sületlen marad. — A' jól készített kenyér nem szalonnás, nem malátás.

76. *A' Nedves, dohos, meg-romlott Rozsból, hogyan lehet még-is meg-enni való kenyeret készíteni?*

Az öllés előtt jól meg-kell előbb a' rozst szárítani; lisztyét egy kevés más jó rozs, vagy árpa liszttel egyvelíteni; a' bekovászfalást lúggal, az az vízzel, mellybe egy kevés tiszta hamut vetettünk, készíteni. Hanem azon melegen vagy lágyan nem kell az ilyen kenyeret enni, sem sokat egyfzerre belöle.

*Keiro.
Cdsun
a plu.
ribus
medicif.*

77. Egészségesek e' a' Tésztás-ételek, vagy-is, a' mellyek kéletlen tésztából készítenek p. o. a' pogácsa, gántza, baluska, lepény?

Mind ezek jó táplálatot adnak, de nehéz emésztetűek, hamar meg-terhelik a' gyomrot, és meg-taknyofsítyák; szeleket okoznak. Hogy ha fok Zsiradékkal vannak el-készítve, még nehezebb emésztetűek. Azért fok tésztás ételt egyszerre enni nem jó, kivált a' lieverő embereknek, a' kik nem fokot mozgattyák tetteket.

78. Kiknek ártanak kiváltképpen a' fok tésztás ételek?

A' fok tésztás ételtől, tejes vagdalttól, gombóztól izoktak közönségesen potrohosok, és gelesztáfok lenni a' szegény embereknek gyermekei. A' mint a' fok kenyértől-is, ha mindég tsak ezt adják nékik enni szülői.

79. A' Hús étel egészséges e'?

Ez mindenek fölött leg táplálóbb eledel. De a' ki mindég tsupa hússal, kivált kövér hússal, difznó hússal, szalonnával éll, gyakran meg-tsömölik, fok epéje lesz, hagymálszba esik.

80. Kiknek nem árt még-is egy könnyen a' gyakor hús-evés?

Azoknak, a' kik böven esznek egyszer's-mind kenyeret-is, vagy Zöldségeket.

81. *Szükséges e', hogy a' Hús egészséges állatnak a' húsa legyen?*

Igen-is szükséges. Van példánk, hogy a' rosz belső nyavalyás marháknak, fertéseknek húsa egész pestift okozott az emberek között.

82. *Szükséges tehát a' Biráknak jól vigyázni, hogy egészségtelen hús ne legyen a' mézárskékekben?*

Igen-is. Tudni kellene nékiek, egészséges marhát vág e' mindég a' Mézáros. Nem büdösöttek e' meg a' mézárskékekben lévő húfok. Az ilyen egészségtelen húfokat nem volna szabad ki-mérni, azon fellyül a' beteg marha árúlót, a' mint a' mézáróft, meg kellene büntetni.

83. *A' Halak még hamarébb kezdenek rothadni, mint a' hús, szükséges e', hogy ezeknek árúloi-is gondos szemek alatt tartassanak?*

Igen-is. De a' vevők-is olyan okofsak lehetnek, hogy meg-ne vegyék azon nem-élő halakat, mellyeknek kopótójok nem piros, sem bélek nem fris. A' folyó vizeken úzkáló döglött halakat kiváltképpen ártalmas volna megenni, mert azok nyavalyájokban haltak-el.

84. *Mi féle táplálator adnak az embernek a' Fáknek gyümöltsei?*

Aldott eledel a' gyümölt, hogy ha jól érett. Sok betegség ellen meg-örzi az ember^{nek} testét.

teffét. A' melly hadi táborban ritka a' gyümöls, fok a' betegeskedő ember. — Igen ártalmas ellenben az éretlen gyümöls. Has-szóruláfokat, has-fájást, hidegleléfeket okoz.

85. *Igaz é az, mint foka hizik, hogy a' gyümöls, ha érett-is, hideglelést, vérbaft okozarna?*

Azt rozszúl hizik akárki. Inkább ezen betegség ellen, úgy majd minden betegség ellen nagy orvofság a' gyümöls, kivált ha főtten eszi azt a' beteg, vagy fött vizét iszfa. — *nt.* Tsak ha fokot eszik egyszerre az ember a' gyümölsből, a' vagy bort, fert, vagy éget-bort iszik reá, akkor betegedhet-meg tőle. Avagy ha nem mofsa, vagy törüli-meg előbb, holott mérges bogár máfzhatta, vagy mérges köd fálhatta azt meg.

86. *A' jó Gombát a' rozsiól igen nehéz külömböztetni, pedig igen kevés enni való gomba vagyon; többnyire mind mérges. Mi volna leg jobb, hogy azok által egés-ségét senki se erefszené veszedelembé?*

Az, hogy mint keveset vagy semmit erő jószágot éppen ne-is szoknánk enni. Avagy senkinek kezéből se vennénk-el, tsak a' ki már régen, és gyakorta foglalatoskodik a' jó gombáknak fzedésében, és árulásában.

87. *Közönségesen mire kell vigyáznunk az edeledeknek elkészítésében?*

1) hogy az, a' mit készíteni akarunk, tiszta legyen, és jól meg-mofott.

2) hogy, kivált a' savanyú edeleket soha se tartsuk, készítsük ón, réz, vagy jól meg-nem tázézett értz edényben.

3) hogy a' mi főzni, sütni való, azt jól meg-főzzük, kiváltképpen a' hús, a' téztás ételek nyersen ne maradjanak.

4) hogy minden éték mennél együgyűbb, ne legyen sok féleből kevertt.

88. *Mit kell tartanunk a' mesterséges tzifra étkekről, melyeket az Uraknál igen sokféle kevertből készítenek?*

nt
Hogy azok soha se lehetnek olly egétségesek, mint az együgyű étkek. Az egétségnek fen-tartására, a' mi a' táplálatot illeti, tsupán tsak a' nyájas 's jól tápláló eledel kíván-tatik. A' tzifra úri étkek pedig többet a' száj-íznek, és a' szemnek hízelkednek, mint a' termézet' kívánságának.

89. *Millyennek kell lenni Evd-edényeinknek?*

nt
Leg szükségesebb, hogy mennél tisztábban tartassanak azok. A' hamis tzin edényeket, ón kanalakat távoztassuk asztalunktól, mint valamely mérget. — Asztalunk fölött pókhálás, poros padlás ne legyen,

90. *Jó e' az, hogy egynémely ember igen ritkán eszik főtt, és meleg ételt?*

Ollyan szerentsés az emberi természet, hogy a' leg lanyarúbb élethez - is hozzá szokhat: de jobban tápláltatik a' test, és állandóbb 's frissebb az egészség a' főtt 's jól készült eledelektől.

91. *Rofzszúl tselekefsznek rebár azon gazdák, kik szegény munkás szolgálkat több napokig - is engedik a' mezőkön, a' szőlőkben, a' pusztaikon dolgozni tsupa kenyér, bagyma, süjt, szalonna mellett?*

Rofzszúl, és nem okosán tselekefsznek. Mert a' marha - is örömöfsebb, jobban, és tovább húzhat a' jó sarjú, mint a' szalma mellett. A' húzó vonó ember jobban meg-érdemli a' jó ízű falatot.

92. *De az se jó talán, ha mindég csak egyféle étellel él az ember?*

Igen sok féle ételt egyszerre öszve - keverni gyomrunkban, éppen nem jó. Gyomrunknak emésztő erejét vesztegettyük azzal: Okoság ellenben mindenhez szaktatni a' természetet, hogy egy eledelnek szükében szükséget ne érezzünk.

93. *Leberne e' az, hogy a' szegény gazda - is változtatná eledelét?*

Nem szegény, hanem rofz, és rest gazda az, a' kinek Magyar Országban egélsz esztendőben

ben nints elegendő jó kenyere, bőven káposztája, lentséje, borsója, babja, tatárkája (pohánkája, hajdinája) köles kásája, kerék, sár-ga, karó répaja; Nyárban falátája-is, kell-káposztája (minthogy a' falusi ember bőven termeszthet magának, ha akar, a' várofi igen oltsó pénzen szerezhet) és ezek mellett annyi zsiradékja, sója, a' mennyi elegendő mind ezekből jó ízű étkeket készíteni. Bö Magyar Országban a' tojás-is, a' len-olaj, a' tej. Miért nem változtathatná tehát eledelét a' szegény ember? Valóban önnön reftsége, vagy maga-magán segíthetni nagy együgyűsége annak az oka, ha a' mindennapi elegendő eledelében szükölködik a' Magyar Köznép.

94. *Egészséges e' fok hig leveles ételt enni?*

Nem egészséges. Mert áztattya az ember' gyomrát, melly azért nehezebben emélt; ofztán a' munkás embernek igen vékony táplálót ad a' hig-leves.

95. *Káros e' az étkeket igen melegén enni?*

Káros. Mert fogait rontják az embernek, a' gyomrát-is bádgyasztyák. Sokan szerentsétlenül meg-tsalták magokat a' forró ételnek hirtelen való le-nyelésével, a' midőn megégették nyelő gégejüket, gyomrokat, és meghaltak.

96. *Jó é evés közben fokot inni, kivált csak szokásból?*

Nem jó; gátoltatik azzal az emésztés; mert az emésztő nedveknek erejét tompítja a' fok ital.

97. *Mit tarthatunk a' Dohányozásról, Tobákolásról, mellyek olly' igen szokásban vannak az emberek között?*

Mind a' kettő olyan szokás, melly nélkül el-lehetne minden ember. Sem egyik, sem másik nem táplálja az ember testét. Art ellenben a' dohányozás közben való gyakor pök-dösés, mert a' nyál szükséges az étel emésztésre. Art a' dohány füst, a' pipa terhe a' fogaknak. Az Iffiaknak, gyermekeknek éppen meg kell tiltani a' dohányozást.

98. *Igaz e' az, hogy jó a' Tobákolás a' szemnek?*

Az egészséges szemeknek nem kell orvosság. A' hibás, folyó szemeknek pedig csak azoknál használhat, kik nem szoktak tobákolni. A' bő tobákolás be-rekeszti az orr-lyukakat, a' mi tsúnya.

99. *Midőn náthás az ember, jó e' tobákoz szini, mint fokan azért tselekefsznek, hogy folyon orrok?*

Nem jó. A' náthában gyúladt a' szagló hártya, de a' tobák tsipkedésével még jobban meg-gyúladztya, azért nagyobbíttya-is a' Náthát.

Az Italról.

100. *Miért szomjúhozik-is az ember, nem csak ebetne?*

Mert az embernek életére 's egészségére nem csak az étel, hanem az Ital-is szükséges.

101. *Mi jót tesz az emberben az Ital?*

A' gyomrot hűsíti 's frifsíti, hogyha heves: ha tsípöség van benne, azt enyhíti. Ezt a' jót okozza a' belekben-is; a' vért pedig véknyíti, tisztítja.

102. *Van e' másféle Itálra szűksége az egészséges embernek, mint a' melly csak hűsít, frifsít, és a' vért tisztítja?*

Nintsen; 's azért minden többféle tulajdonságú Italok nem természetesek.

103. *Tehát leg jobb Ital a' Víz?*

Igen-is. A' víz csak hűsít, frifsít, a' szomjúságot leg jobban enyhíti. Minél többre nints szűksége az egészséges szomjúhozó gyomornak.

104. *Jó e' máskor-is inni, mint mikor az ember szomjúhozik?*

Jobban tudja azt a' természet, a' gyomor, mikor van Itálra szűksége, a' mint azt-is,
men-

mennyire van szüksége. Azért tsak annak kívánságát kövesse az egészséges ember.

105. *De jó e' az, hogy némely ember, p. o. sok Fehér személyek, igen ritkán, vagy soha se szomjúboznak?*

Az nem jó. Rest, taknyos, vastag az ollyanoknak vére. Az pedig azért, mivel nem gyakorolják elegendőképpen a' szabad levegőn tetteket; és mivel a' fok kávé 's más italok által el-rontyák italkívánását a' gyomornak.

106. *Mind egy e' akármillyen vizet inni az embernek?*

Nem mind egy. Tsak a' jó, és tiszta hideg folyó-víz, vagy kút-víz egészséges. A' zavaros víz, a' tiszttálan kutaknak, tóknak, motsároknak vize veszedelmes betegségekbe ejti az embert.

107. *De a' kiknek nincs jó, és tiszta Vizek, miképpen tebeznék inni-valóvá magoknak a' zavaros, vagy más tiszttáalan vizet?*

Meg-tisztúl a' leg tsúnyább víz-is, ha meg-főzi azt az ember, és midőn meg-ülepedett, tiszttán le-szűri. Még tisztább lesz az, ha egy jól ki-mosott fővényel félig meg-töltött edénybe öntyük, és az edény fenekén apró lyukakan által-szivárogtattjuk.

(A' régi Romaiak milliomokat-is költöttek, hogy a' jó inni-való vizet akármilyen távúrlótsatornákon vihessék lakó helylyekig).

108. *Ártalmas e' az embernek mingyárt hideg vizet inni, hogyba a' dologtól, szaladástól, vagy tántzától meghevült?*

Igen ártalmas. Sokan forró betegségbe estek e' miatt, fej-fájást, szegezést, vér-köpéft kaptak, osztán hektikát. Azért vagy ne legyen igen hideg a' víz, vagy pedig pihennye-ki előbb magát, 's úgy igya, avagy tsak lafsühör, pögetve igya azt a' meg-hevültt ember.

109. *Mi volna jó a' munkás embernek szomjúságát enyhíteni a' nyári nagy beveségben?*

Ha a' vízitelt egy kevés etzettel egyvelitenénk. Mérsékli ez valamennyire az Izadást-is.

110. *Jó e' a' fok meleg ital, p. o. a' fok Herbaté Kávé, Tsokoládé s. a. t., mellyekkel a' vároft emberek már most igen bőven élnek?*

Hogy ez olly' igen nagy szokásba mentt az embereknél, igen káros. Aztattatik az által a' gyomor, és nagyon gyengül, igen érzékeny lesz; az egy keveysé keményebb eledel hamar meg árt az ilyen gyomornak.

111. *Egészséges ital e' a' Ser?*

Ha a' Ser jól van el-kézfítve, jól ki-fortott, akkor alkalmas italt ád, pedig táplál-is: de mivel hevesít, szeleket okoz, ollykor szédít.

dít-is, fokkal alábbvaló ital a' jó fris víznél.
A' gyermekeknek soha se kell adni.

112. *Mit tarthatunk a' Bor-ital felől?*

A' bor éppen nem természetes itala az embernek; mert a' természetes ital tsuppán csak a' szomjúságot oltani való: de a' bor azon kívül igen hevesít; ha többet talál inni belőle az ember, részegít. Leg rosszabb pedig a' borban az, hogy hamar reá szokik az ember.

113. *Ártalmas e' részegnek lenni?*

Igen nagyon ártalmas. A' részegség közben hamar meg-ütheti az embert a' guta, mert a' Bornak szelze igen fel-gyúlasztya 's háborította a' vért, és a' fejbe hajtya. Ha ez nem történik-is, igen vesztegetődik a' részegség által az egélség, gyengül a' test, úgy az elme. A' részeges embernek belső részei végtére össze-sugorodnak, mintegy mindég száradnak; e' miatt mindég szomjúhozik a' részeges ember. De közönségesen vízi-betegség osztán az ő vége. Víz-által kell néki tudni illik, meg-halni, ki annyira gyűlölte vala a' vizet.

114. *Mi kárt okoz még a' részegség az embernek?*

Sokakat lelki rosszszaságra, veszekedésre, verekedésre, káromkadásra vezet, mellynek sok rossz következés a' vége. Mások az útzán bo-

torkáztán el-esnek, öfzve törík, agyon ütík magokat. Télen fok utazó emberrel történtt, hogy, midön a' nagy tsikorgó hideg ellen bort, vagy pálinkát igen böven iván, meg-részezetek, útfélben szerentsétlenül meg-fagytak.

115. *Ha mértékletesen iszszuk a' bort, lebet e' vele élni?*

A' mértékletes bor-ital, az az annyi bor, a' mennyi leg kissebbet sem szédíti fejünket, sem nem tartóztatt bennünket a' dologtól, hafznos; mert vidámíttya, 's jó kedvüé teszi az embert. A' gyermekeknek azonban éppen nem szükséges bort adni.

116. *Vannak e' borok, mellyek, ha mértékletesen iszszuk-is öket, ártalmasak?*

Igen-is, vannak. A' nagyon mefzes borok száraztyák, szinetlené teszik az embert. Vannak ismét némely gonofz borral kereskedők, kortsmárosok, kik bizonyos szerek által meg-festik, meg-édesítik borakat, hogy drágán el-adhafsák; De a' melly börok ofztán, mint annyi mérgek az ember egélségének, veszedelmes betegségeket okoznak.

117. *Mi gátolhattya-meg a' Mérges bor-ártulóknak Iszentelenségét?*

A' példás nagy büntetés, hogy ha az Orvosok meg-vizsgálván borát, valóságofsan mérgesnek találták.

118. *Jó e' a' Must-ital?*

Nem jó. Mert minden forratlan ital kö-zönségelsen, a' midőn a' gyomorban kezd for-ni, szeleket, veszedelmes hányáft, has-menéft, rágáft okozhat. Ezt kell értenünk a' Mézser-ről-is (Mártzról).

119. *Az Éget-bor, rozsi, szilva-Pálinka egéf-séges ital e'?*

Ezeknél alábbvaló, és ártalmasabb italok nints az embereknek. Szédít, részegít, rontya elzét, testét az embernek; rövidíti életét, rest-ségre, erköltstelenségre vezet. A' gyermekek-nek éppen méreg ital ez. Azonban ha igen kevesenként, és ritkán iszja őket a' Munkás ember, nem olly hamar ártalmas.

120. *Igaz e, hogy a' bor, úgy az égetbor segitri az Éreleméftést?*

Nem igaz. Ehessebb, és jobban eméft a' Vízivó. De az sem igaz, hogy erősittenék a' testet; tsak hevítik.

Az Aluvásról.

121. *Szükséges e' az embernek az Aluvás?*

Úgy szükséges, mint az étel, és ital. Azért rendelte-is az Úr Isten, hogy majd nem har-mad részét életünknek tsuppa aluvással töltjük.

122. *Mi jót tesz az aluvás az embernek?*

Az egész nap által meg-fáradtt testünk aluváskor meg-pihen, a' midőn egyszer'smind bővebben tápláltatik, mint nappal. Ugyan ez az oka, hogy a' magát jól ki-alutta-ember egészen meg-könnyebbedik, meg-frífsül.

123. *Mind egy e' a' jó, vagy rossz aluvás?*

Nem mind egy. Mert tsak a' jó, és tsendes aluvás nyugtathattya-meg az el-fáradtt testet.

124. *Mikor aluszik az egészséges ember leg jobban?*

Ha minden nyughatatlanító gond nélkül van lelke; kiváltt ha magát dolog, vagy más testi gyakorlás által meg fáraztotta.

125. *Hasznos tehát a' jó Aluvás végett a' testigyakorlás?*

Sőt szükséges.

126. *Mi szükséges még ezenkívül a' nyugodalmas aluvásra?*

A' tiszta levegős, és a' lárma nélkül való hely, másodszor az alkalmas fekvés.

127. *Meg-kivánbattyák e' az egész nap munkálódó emberek, hogy éjjel semmi Dombérozók ne lármázzanak úrzáikon?*

Sőt meg-tílhattyák. Mert a' jól ki-nem nyugodott ember nemhogy elegendőképpen nem vidám a' munkálódásra, hanem egészségében-is szenved.

128. *Jó e' az igen meleg, vagy gőzös szobában aludni?*

Artalmas. Nyughatatlan az ember' álma benne, fej-fájást-is hamar kap. Sok ember örökre el-aludott az olyan szobában, mellyben a' belő-fűtő kementze fűtöltt, és gőzölt; a' guta ütötte-meg őket.

129. *Egészes e' tollas ágyban feküdni?*

Az olyan tollas ágyban, mellyben egészen be-vesz az ember, ha bele düll, nem leg egészségesebb feküdni: Mert hamar izzad a' test benne, és úgy lágyúl 's, gyengül a' bőr. Ugyan azért az olyan ember egy kis meg-hűtéftől-is hamar kap náthát, tsúzt, hurutot, járó fáj-dalmakat.

130. *Miképpen segítseink mindazon által a' tollas ágy alkalmazatlan volta ellen?*

Ha a' szobát, mellyben hálunk, inkább hűfebbnek, mint melegnek hagygyuk lenni. Ha az ágybéli ruhánkat nyárban minden hétben

leg alább egyszer ki-fzárattyuk, ki-fzellőztetjük; téiben pedig ki-kopogtattuk, ki-porozzuk. Ha minden héten mind alánk, mind a' dunya alá tizta lepedőt veszünk.

131. *Millyen Ágybéli volna a' leg jobb?*

Takarónak leg jobb a' Paplan, vagy a' pokrótz, hogyha minden 14 nap tizta lepedőt varrunk alájuk. Derekalynak a' Matrátz (szörrel tömött derekally), vagy jó lágy törött szalma, melly dupplán fogott pokrotztzal be-takartathatik. — Ezekre-is szükséges gyakran tizta lepedőt teríteni. A' Vánkosoknak pedig jól tömve kell lenni, hogy az ember feje el ne temetődjön benne.

132. *Mi rosz szokások vagyon egynémely Afészonyoknak az Ágyvetésben?*

Hogy nem reggel rázzák-fel az ágy-szalmát, a' midőn a' szobát ki-is szellőzhetik, hanem a' midőn feküdni készülnek; ekkor porral meg-telik a' szoba, és egész éjjel kéntelenek azt nyelni.

133. *Jó e' az, ha igen magosan fekszik fejével az ember?*

A' ki mint szokott, úgy aluszik leg jobban. De leg jobb arra szoktatni magát, hogy ne legyen igen fel-pótzolva feje (hogy agyveleje is reá szokjon szenvedni a' vérnek feléje való
tola-

tölködését, hogy az ne egy könnyen ártson neki más történhető esetekben). Jó arra-is szoktatni magát, hogy ne hátán, hanem oldalain feküdjön, sem ki-nyújtózva, hanem öszvegörnyedve.

134. *Helyes e' az, hogy többen-is szoktak egy ágyban feküdni?*

Egészegefebb, ha kiki maga különös ágyában fekszik. Mert úgy egygyik a' másiknak gözét, izzadságát nem kénytelen magába lehelleni, melly egyfzer'smind tisztátalanság-is. De az szükséges kiválttképpen, hogy minden gyermek külön hállyon, soha se ketten egy ágyban.

135. *Mi jobb, jókor estve le-feküdni e', és korán reggel fel-kelni, vagy késő feküdni le, és késő fel-kelni?*

Jobb jókor le-feküdni, és korábban fel-kelni. Az el-fáradtt test maga kívánja azt, a' midőn a' dolog után igen hajlandók vagyunk a' pihenésre. A' jókorabb fel-keléssel pedig azt nyerjük, hogy a' reggeli leg tisztább, és egészséges levegőben részeselek lehetünk. Az oktalan állatok-is ezt a' regulát tartják.

136. *Mibez tartja még-is magát az ember a' lefekvésnek ideje erant?*

Hogy tsak akkor mennyen aludni, a' midőn meg-fáradott teste, mert tsak akkor válik jó egészségére az aluvás.

137. *Egészes e' igen sokáig aludni?*

Ha éppen keveset aluszik az ember, nem piheni jól ki-magát a' test, nem vidám a' dologra. De ha sokat aluszik, ostoba, rest, tunya lesz. A' dologtalanoknak, heverőknek podagrát, közhvényt, alkalmatlan kövérséget okoz.

138. *Hány órát lehet aludni az embernek?*

A' hat-hét óra aluvás mellett a' leg dolgossak embereket-is egészségeseknek tapasztaljuk lenni: a' henyélők, a' kik keveset gyakorolják testeket annál inkább meg-elégedhetnek ennyi idővel. A' betegeknek, erőtlének, gyermekeknek több időt-is lehet engedni az aluvásra. A' mint az Uraknak-is nem írgyleni az ő szokáfokat, kik többnyire mint gyengébb emberek tekintendők.

139. *Egészes e' a' nappali aluvás?*

Tsak az öregeknek, betegeknek lehet azt étel után meg-engedni. De a' fiatal, és erős embereknek, a' heverőknek kiváltt, és a' fokot ülőknek nem tanátsos. Rontyák azzal éjjeli aluváfokat-is.

140. *Miért nem jó egynémellyeknek, kiváltt a' testi gyakorláfsal elegendőképpen nem-élő embereknek estvéra fokot enni?*

Mert a' tele gyomor rontya az álmot; fő-képpen pedig az olyan eledelek, mellyek sze-leket okoznak, nehézítik az aluvást.

141. *Mit kell tenni az olyan ágy búttyorral, melyben beteg feküdt?*

Ki kell azt szellőzni, tisztázni, mosni, mi-
nekelőtte valaki benné hállyon. Sőt ha raga-
dó hagymász betegségben lévő feküdt benne;
a' földbe kell azt el-ásni, vagy meg égetni.

A' Mozgásról

vagy-is

A' Testgyakorlásról.

142. *Hogyba az ember az evés, ivás, és aluvás mel-
lett éppen nem mozgatná magát, nem járna, nem fo-
glalatoskodna valamiben, lehetne e' egészséges?*

Leg alább fokáig nem lehetne. Mert az evé-
sen, iváson, és aluváson kívül a' Testgya-
korlás negyedik el-múlhatatlan fel-tétel az e-
géségnek fenn-tartására.

143. *Mi hasznos hoz a' Testgyakorlás az egéf-
ségre?*

A' testgyakorlás által erősödik az egéfz
test; segítettik az étel-emésztés, jó vér készül,
Minden munkái a' testnek helyyelsen folynak.

144. *Mi érheti azokat, a' kik ülő-életet viselnek, mint p. o. a' tanúlt Bőltsek, a' tuuyák, a' beverők s. a. z.?*

Számtalan betegségnek oka az ülő-élet, hogy ha azon közben ritkán gyakorollyá tessék az ember. Mert erőtlenek ő benne a' gyomor, a' belek, azért rosz az emésztés, rest a' székezés; szeleekben kell nékiek szenvedni. Mert nints elegendő mozgása a' májnak, lépnek — mivel a' fok ülés által a' hasban öfzve-is fozórnak — hamar be-dugólnak, daganatot kapnak; mellynek ofztán sárgaság, hideglélés, Melancholia, arany-ér következése. Mert illy formán a' test minden munkáinak rendetlenségbe kell jönni, rendetlen a' Kigözölés, tsípös, sűrű, enyves lesz a' vér; melly miatt ismét tsúz, köfzvény, podagra, és ezer betegség a' következés.

145. *Kik félbetnek kiváltképpen az ilyen következésekről?*

A' kik mértékletlenek az evésben, ivásban, és a' kik fokféle kényes eledelkkel élven nem igen mozgattyák testeiket, holott az illyeneknek dupplán szükségesebb a' testgyakorlás, mint az együgyü étkekkel élőknek.

146. *Ez talán az oka, hogy a' Vagyonosabb Emberek között igen számosan vannak az Aranyérb. n szenedők?*

Igen-is. Ő nékik van az az alkalmatóságok kényesebben ehetni, ihatni, heverni-is, ha tetszik nékik.

147. *Elegendő testgyakorlás e' az a' kényén-éldőknek, hogy ők sétálnak?*

Nem elegendő. Ez által nem mozognak jól a' belső részek. A' lovaglás, a' kotsizas, és a' favágás által külömbb a' testgyakorlás.

148. *A Testgyakorlás végez-is jól rendeltre tehát az Ur Isten, hogy dologgal kell keresni kenyerünket?*

Aldott legyen azért az ő szent Neve. Az pedig boldogtalan, a' ki fél a' dologtól. Semiképpen se lehet valóságos gyönyörúsége a' heverő embernek, leg alább állandó gyönyörúsége nem; mert egészsége-is változandó, lelkében-is hamar megúnván magát, semmi se tetszik néki.

149. *Tartozik e' mindazonáltal az ember a' nagyon erőltető s mértéktelen dologtól magát meg-tartóztatni?*

Igen-is. Sőt vétkezik, a' ki vakmerősködik erejével; a' ki erejének fityogatózásából igen nagy terheket emel; a' ki mejjét más által veret-

retteti; a' ki bírkozik. Az ilyenféle tselekedetek által fokban szakadáfokat, hektikát is kaptak.

150. *Mire kell tebát vigyázuunk testünk' gyakorlásában?*

Hogy soha annyira, se dolgozzunk, se fussunk, se tántzollyunk, hogy nagyon meg-erőtsefsük magunkat, vagy úgy meg-hevüllyünk, hogy izzadságban merüllyön egész testünk. A' nagy meghevülésnek hamar veszedelmes követkevései vannak.

151. *Ártalmas szokás tebát a' Tántzolás?*

Igen is. Atkozott, és el-tíltani való tántz kiváltt a' Német tántz, mellyben bódúltan kerengenek a' tántzolók. De a' Magyar tántz is hogyha nagyon, és sokáig hánnya-veti magát az ember, ártalmas. A' Nemes tántz leg okofabb, mert tsendes.

152. *Mért veszedelmes olly gyakran a' tántz azoknak a' Leányoknak, kik, hogy vékony derekok legyen, szorongattyák magokat?*

Mert a' tántzolás közben megütheti őket a' guta, mivel nem folyhat öszve-szorított testekben szabadon a' vér. Ugyan azért is kapnak olly' gyakran szegezést, vérköpést, azután hektikát, és Völegény gyanánt a' Halált.

153. *Az után, hogyba jóllakott az ember, vagy min-
gyárt evés előtt, helyes é nagy testgyakorlást tenni?*

Nem. Mind az evés előtt, 's mind utánna pihenni kell az embernek egy keveset. Akkor jobban emészt a' gyomor, a' dologra-is vídább lesz a' test.

154. *Hogyha akármilyen testgyakorlás által igen meg-be-
vült az ember, mitől kell magát mindenkor őrizni?*

1) Akkor ne üljön le mingyárt az ember, mert a' hirtelenvaló pihenés a' meg-fáradás után úgy árt az embernek, mint a' lovaknak.

2) Ha szomjúhozik, ne igyon minekelőtte meg-pihennyen.

3) Ne hűtse testét hirtelen, hűs vagy szelős helyen, vagy talán fördéssel.

4) A' füre, vagy nedves helyre ne üljön vagy feküdjön le.

Mert meg-betegedhet, veszedelmes betegségeket, száraz fájdalokat, hektikát kaphat.

155. *Mit tegyen tehát a' nagyon meg-bevült 's el-fáradott ember?*

Lású testi-mozgást tegyen előbb egy kis ideig, 's úgy üljön le. Az izzadástól nedves ruháját szárazzal váltsa-fel, vagy, ha ezt nints módja tenni, mentéjét, szürjét vagy kanókját öltse-fel, ha kiváltt hűs szél fúj. Ekkor ihat osztán vizet, ha szomjúhozik,

156. *De ha munka közben szomjúbozik az ember, lehet e' neki friss vizet inni mingyárt?*

Lehet, de úgy, hogy az ivás után mingyárt ismét folytassa munkáját; máskép meg-hüti magát, és meg-betegedhet.

157. *Ha ártalmatlan meg-találta magát hűteni az ember, vagy ha valamely hideg, nedves időben általfázott, mi révő legyen akkor?*

Igyon egy tséfe meleg vizet egy kevés etzettel, és jó melegen be fedvén magát, jó formán mozogjon. Ha erre se melegedhet meg; vegyen meleg láb fürdőt-is, hörpölyön etzetet, és feküdjön le. Más izzasztó szerek semmiféle érnek.

158. *Kik azok a' szerencsés emberek, a' kiknek nem árt egy könnyen sem hideg, sem meleg, ámbár éppen nem követik ezen előadott Tanácsot?*

Azok, kik kisedet koroktól fogva a' friss hús levegőhöz szoktak. Kik bőroket mosás, fürdés, vékony öltözet, és mindenféle testi gyakorlatok által meg-erősítették.

Az Elme-Indulatokról.

159. *Mit érünk az Elme-indulatok által?*

Elme-indulatnak nevezzük a' mértékletlen Haragot, a' hofzszas Gyülölséget, a' Megijedést, a' Félelmet; a' hirtelenvaló nagy Örömet, vagy mély Szomorúságot, az el-áradtt Szeretetet, a' Szégyent.

160. *Árthatnak ezek-is az Ember Egészségének?*

Nem kevesebbet, mint a' leg tisztátalabb levegő, vagy a' mérges eledel. Sőt az igen nagy elme-indulat fokakat egy fzempilantat alatt megöltt.

161. *Miképpen árt az Embernek a' Harag?*

A' nagy harag felbuzdította a' testnek minden portzikáját, sebessé teszi a' vér-forgást, és nagyon mehevíti az embert. Mellyből guta-ütés, vér-okadás, és más rofzszak következhetnek. De leg gyakrabban, és majd mindig árt azzal, hogy igen hathatófsan megrázván a' májat, fok rofz epét gyűjt; melly ofztán el-lepven a' gyomrot, és a' beleket, gonofz epe-sárrá válik, és hányást, hasmenést, fej-fájást, hagymász forró betegséget okoz.

162. *Mikor árt bizonyosabban a' Harag?*

Ha fokáig tart, és főképpen, ha azon közben valami hevítő italt iszik az ember. Ekkor leg nagyobb méreg a' bor-ital; Agy-velőgyúladást, veszett bódulást igen könnyen okozhat, mellynek a' bizonyos halál a' vége.

163. *Mivel az elfojtott Harag se jó, mert gyomor-fájást, szív-dobogást okoz, mi tanács volna leg jobb a' haragos embernek?*

Való az, hogy az elme-indulat uralkodik a' testnek munkáin, és hogy fok ember nem tehet róla, hogy ő hirtelen haragos: De még is igaz az-is, hogy az emberi ész hatalmat vehet az elme-indulatokon-is. — Gyakorolhatná magát az Indúlatos annak meggondolásában, hogy az-is ő hozzá hasonló gyarló ember, a' ki okot ad vala néki a' haragra; hogy tehát szánakodásra, nem pedig haragra, méltó, valamint ő maga, ki szintúgy nem tud Indúlatinak ura lenni.

164. *Mi roszszat okoz az embernek, hogyba fokáig gyűlötségben áll?*

Azt, hogy éjjel nappal eszéből ki nem mehetvén a' boszszú-állás, gyötri magát, nem alhat, étele-itala méregé válik, roszszúl táplálatik teste, megromlik vére 's egészsége.

165. Szép dolog tehát, ha az ember senkivel se iart
 hiszszas baragot?

Ez bölts Tanítáfa a' mi kegyes Megvál-
 tónknak - is. Kinek - kinek pedig önnön java 's
 egészsége azt tellyefséggel megkívánnya.

166. Hogyba valaki véletlen nagyon megijed, ár-
 bat e' az nékie?

Igen nagyon árthat. Megrázódik az ije-
 dés által az egész test, de kiválttképpen meg-
 illetődnek az érző - inak. Görtsöt, rezkedést,
 és fokféle még jobban ijesztő képzellést okoz-
 nak. Ezek által a' belső részre, a' szívre szo-
 rúl a' vér; azért eláll, elhalványodik a' meg-
 ijedett ember, szív - dobogást kap. Ollykor a'
 szél - is megüti valamely tagját az embernek.

167. Miképpen áribat az embernek a' Szomorúság?

A' szomorú embernek semmihez nints ked-
 ve, mert szíve fáj. E' miatt elreftül teste.
 Rosz nála az étel - emésztés, rosz lesz a' táplá-
 lat - is, és a' Vér, hogyha igen fokáig tart szo-
 morkodása. Mert kéledelmes nála a' Vér - for-
 gás, azért máj - lép - daganatokat, fárgaságot,
 melancholiát kaphat, mellynek még elme - bó-
 dúlás - is következése.

168. *Mit mond Jézus fiának Fia Könyvének 30dik
Részében az elme-indulatokról?*

A' szívnek vígalsága, ez az ember
élete. Sokakat megöltt a' Bánat, és
nints abban halzon. Az irígység, és a'
harag megkevesítik a' napokat; és
idő előtt vénséget hoz a' gondolkodás.

169. *Mit okozhat a' Szégyen az embernek?*

nb
A' guta-is megütötte már az embert nagy
szégyenletébe: Mert akkor a' fej felé tódúl a'
vér, meglepi, 's vézedelemesen megnyom-
hattya az Agy-velőt. A' vérnek ábrázatunk-
ban való öfzvegyülése okozza aztat-is, hogy,
midőn szégyenlyük magunkat, elfzoktunk pi-
rúlni. Az igen nagy szégyen fokakat kétség-
esésbe-is hozott, melly miatt szerentsétlenül
háltak-meg.

170. *Mi leg jobb az ellen, hogy soha se szégyenlye ma-
gát az ember?*

Az, hogy mind Isten, mind ember előtt
betsületesen vífellye magát, és soha se adjon
okot olyanra, a' mi gyalázatot okozhat néki.

A' Ruházatról.

171. *Füghet e' a' Rubázatról-is az embernek egészsége?*

Igen-is. A' mint különbféleképpen ruházunk magunkat, úgy jobban, vagy kevesebbet lehet állandó egészségünk.

172. *Miképpen árthat a' Rubázat egészségünknek?*

Úgy, mint a' hideg, vagy meleg: mert vékonyan, vagy igen melegen ruházhatyuk magunkat.

173. *Hogyan jobb magát az egészséges embernek ruházni, melegen e', vagy hűsen?*

Mindég jobb vékonyabban ruházni magunkat; Megszokja úgy testünk a' hideget, a' meleget pedig könnyebben tűrhettyük.

174. *Mi több jót okoz még, hogyba hűsen öltözzük magunkat?*

Azt a' jót, hogy erősödik testünk. Az Északi Nemzetek sokkal erősebb természetűek, mint a' heves országokban lakó Szeretsenyek, mert mindég hideg van nálok. A' hidegnél semmi se erősít jobban.

175. *Nem igen jól szoktuk ruhát, hogy Bundát, 's más szőrös bőrrel bélelt köntösöket hordunk?*

Nem ám. Mert mind ezek nagyobb kigőzölésben tartják a' testet, mint kellene. Mint egy mindég meleg fürdőben van tőle bőrünk. Azonban, ha a' hideg valamiképpen testünk-höz férkezik (mellytől tsak-nem lehetetlen mindég megőrizni magunkat), hamar ártalmas betegségeket kaphatunk, mint p. o. fej, torok, has-fájást, hurutot, náthát, tsúzt, közhvényt, szögezést.

176. *Azoknak szokások se igen helyesek ruhát, a' kik in-geik alatt Flanel köntöst, vagy nyúl, bárány-bőrt hordoznak mejjeken?*

Igen ritka betegeseknek lehet az ilyeneket megengedni, de azoknak-is jobb inkább a' szobában maradni nagy hidegekben. Az egészségeseknek pedig szükséges magokat arról apródonként leszoktatni.

177. *Tanátsos e' a' téli ruhát tavaszkor hamar levetni?*

Nem. Mert a' melegen ruházott embernek hamar árt a' hideg. Fő regula az egészségben: a' rossz szokásról lassanként kell leszokni.

178. *Milyen ruházat a leg-egészségesebb?*

A' posztó, moldon, flanél, szür köntösök elegendőképpen megoltalmaznak bennünket a' Fázás ellen, a' szelet se éreztik hirtelen bő-rünkhöz, tsak okofsan legyenek alkalmaztatva.

179. *Melly Köntösök vannak okofsan alkalmaztatva?*

A' mellyek jól befedik testünket; és a' mellyek bővek, nem pedig szorofsak.

180. *Mit jelent az, ha valakinek igen testéhez szabott, szűk, rövid, nyalka ruhája vagyon?*

Azt, hogy az olyan ember nem okos. Mert a' mellett, hogy szorongállya, szenedvet-ti testét: télben fázik, nyárban pedig izzad.

181. *Okofság e' a' Nadrág által nagyon szorongarni derekunkat?*

Nagyon ártalmas. Tsúnya töréseket okoz tsípöinken. Igen szorongattyuk azzal béleinket, is, vesztegettyük tüdőinket: belső televényeket, sérvéft hamar kapunk, vér-köpök könnyen lehetünk.

182. *Mit kell tartanunk főképpen az Afzszonyi Magyar Vállakról?*

Ártalmassabb öltözetet ennél ember nem gondolhatott - ki, hogyha azzal magokat szorofsan fűzik. Mert azon kívül, hogy felzetsé-

gével annyira nyomja a' bört, hogy a' vér allig folyhat az erekben, tehát veszedelmes fej-fájást, szédelgést, guta-ütést okozhat: a' tson-tokig-is behat az ő kergelsége. Melly miatt a' helyett, hogy szép testet kapnának a' leánykák, elnyomorodnak, mejjek, méhek megromlik; alkalmatlanok lesznek a' nemzésre, vagy szerentsétlenek a' szülésben.

183. *A' szük Fejre való, Nyakra való, Lábbeli, mi kárt okoznak az ember' egészségének?*

A' szük kalap, vagy süveg, úgy a' szoros-san kötött Nyakra-való, fej-szédelgést, fájást okoz. A' szük tsizma, tzipellő rontya a' lábakat, formátlaná teszi a' láb-újjakat, azon kívül keserves tyúk szemeket okoz, mellyeknek fájdalma miatt se ülhet, se járhat, kedve szerint semmit se tehet az ember. Kiválttképpen pedig a' magos farkú tsizmáknak, tzipellőknek következése ez.

184. *Melly fejre valójok a' Férjfiaknak leg jobb?*

A' kerék kalap leg alkalmatosabb. A' nagy nap' fénytől, melly kiválttképpen a' mezőn munkálódó ember' fejének, szemének ártalmas lenne, megoltalmazza a' fejt, úgy az esőtől, harmattól. Nem-is tart nagy meleget, melly nagyon ártana fejünknek.

185. *Miért ártalmas a' meleg fejre való p. o. a' szőrös fapkák.*

Mert hamar nagy kigőzölésbe hozzák a' fejt, melly által ez gyengül, erőtlenedik, minden kis hidegtől fel-fájást, náthát kap; fogfájós lesz.

186. *Árthat e' az ember' egészségének, hogyha az Ejszében, vagy akármi módon általázott testén a' ruha?*

Gyakran igen ártalmas következtései vannak ennek, úgymint kölszvény, száraz fájdalom, tsúz, folyosó, forró szegezéssel való betegségek. Azért, mennél hamarább lehet, le kell vetni a' nedves ruhát testünkről, 's megszáraztani, vagy más szárazba öltözni.

187. *Miképpen árthat még egészségünknek a' ruházat?*

Ha az tisztátalan, 's nem tsinos.

188. *Szükséges zelyeséggel a' Tisztaság az ember' egészségére?*

A' tisztátalan embernek teste elreftül, nem vídám; ő maga kedvetlen, melly annak jele, hogy hanyatlik az egészség.

189. *Miben áll tisztasága, tsinosága a' szegény embernek?*

Abban, ha ő minden reggel megmosdik, megfűsüli magát; ha köntöfei, ámbár gorombák

bák-is, vagy fótosak, de nem rongyófsak; ha minden héten tizta inget, lábravalót vefz magára, ollykor kétzer-is, ha izzadni szokott; ha az ő Agyi-ruháját tiztán tartya.

190. Szép szokások e' az a' magyar falusi Leányainknak, Legényeinknek, bogy ók annyira be-kenik zsirral, vagy vajjal bajokat, bogy az fényes legyen, vagy esepegjen-is vállokra?

Fertelmes szokás, nagy tiztálanság! köntöfseiket elmotskollyák, a' betsületes tizta embereknek már távúlról undorodáft okoznak. Annyiból pedig nagyon ártalmafsak, hogy zsíros, büdös gözjökkel tiztátalaná tefzik a' templomban a' levegőt, melly miatt más tsinos embereknek-is kell szenvedni. Méltó, hogy megtíltafson az illyen illetlen szokás, mellyben szépséget tefznek az otfobák.

191. Okofság e' a' megholt embereknek ruháit minden meg-gondolás nélkül magunkra venni?

Távúl legyen. A' ragadós betegségben meg-holttnak köntösei vefzedelmesek; mert azokat a' betegnek mérges göze megjárta. Könyyen elveszthetnének egéfségünket, életünket-is miattok.

MÁSODIK RÉSZ.

A' Gyermek-Nevelésről.

I. SZAKASZ.

A' Gyermekeknek neveléséről Közönsé- gesen.

192. *Mit tanítanak a' Gyermeknevelésben megőszülte
valóságos Böltsék a' Gyermekeknek Neveléséről?*

Azt, hogy a' Gyermekemből csak nem úgy
hatalmunkban vagyon mindenféle embert for-
málni okos Nevelés által, valamint a' Viasz-
ból több féle figurákat formálhatunk.

(Tagadhatatlan, hogy ez leg igazabb tanítás az
embernek Lelkére nézve; mert nyilván tud-
juk, hogy, valamint oktalan állatokhoz ha-
sonlók voltak fok vad Nemzetek, minekelöt-
te az okosabb emberek által megvilágos-
sítottak: szintúgy éppen csak olyan marad-
na a' Kisded Gyermek-is, ha senkitől se
láthatna, halhatna, vagy tanulhatna vala-
mit. Hanem,

193. *Lehet e' hasonlóképpen formálni a' Gyermekeknek
reflét?*

Lehet valóban. Mert valamint a' mi Atyáink, 's Nagy-atyáink, és magunk gondatlansága miatt lettünk mi éppen más forma emberek — gyengék, kitsínyek, erőtlenek, nyomorúttak — nem mint régi Őseink valának: szintúgy nem lehetetlen az, hogy ismét derék 's nagyobb, és erősebb testüek lehessünk.

194. *Hát igaz az, hogy a' régi emberek különbek voltak a' mostaniaknál?*

Az tagadhatatlan, hogy Testre nézve sokkal derékébbek, és erősebbek voltak, mint mi vagyunk. Olly sok apró, és nyomorútt testű emberek, mint most, ritkábban voltak régen. Ők hideget meleget, mindenféle fanyarúságokat könnyen elzenvedtek egétségjek kára nélkül. Ha megbetegedtek: maga az erős természet hamar segített rajtuk. Leg súlyosabb dologban se fáradtak - el mingyart. Ellenségeiktől csak - nem meggyőzhetetlenek voltak.

(Hogy nem olyanok a' mostani emberek, azt magunkon minden nap tapasztallyuk. Allig álhatunk - ki egy fagyló szeletskét, ha csak valamely állatnak bundás bőrébe be nem pólyázzuk magunkat. Minden egy keveysé rozszabb időtől náthát, hurutot, fejfájást, tsúzt, hideglelést 's mit kapunk. Mtelünkben 's italunkban csak egy kevés mér-

mértéklétlenség-is árt már mi nekünk. Valamely húzamosabb dolog, nagyobb tehernek emelése, továbbvaló szaladás csak — nem lelketlené tesz bennünket. Egy nagyobb gond, vagy tartósabb bú által egészen megteskkenünk. Egész életünk tsuppa betegeskedés. Azért ritkább-is most közöttünk az igen öreg ember.)

195. *Miben voltak gondatlanok Atyáink, 's Nagy-atyáink, hogy mi most így különbözünk a' bajdani emberekől?*

Abban, hogy a' mostani közöttünk szokásban lévő élet'módjára vezettek bennünket.

196. *Mel melyek kiváltképpen azok a' retemes hibák a' mi életünk módjában, mellyek miatt úgy annyira elfajultunk derék Őseinktől?*

1) A' nagyon kényre-való élés mind azokkal, a' mik tettzenek ugyan ízléseinknek: de hamis ízlésűek, mert ártanak.

2) A' Léleknek nagy, és erőszakos kipalérozása.

(Azt tartjuk boldognak a' Világon, a' ki mindenkép' tettzése szerént, és megelégedve él; a' ki úgy ehethat, valamint Innye kívánnya; ha mind abban részes lehet, a' mi szemének-fülének hízelkedik. E' végre törekedik minden ember akkor, a' midőn mindég jobban akar élni. Természeti ösztöne ez az embernek, és maga az

az Úr Ilten öntötte azt belé. De nem mindenek előtt való kívánsága e' Természetünknek az, hogy épek, és egészségesek maradjunk, és éljünk? — Nem valóságos boldogsága tehát az embernek az igen kényé-
re való élet, mihént kárára vagy. Ugy kövelse tehát Természeti ösztöneit az ember, hogy az néki ártalmára semmi módon ne legyen.)

197. *Miképpen okozhatnak ezek az Emberben olyan nagy változást, hogy éppen elfajúljon?*

A' kényére-való élet ellágyította, elgyengíti az embert. Az Esznek nagy, és erőszakos kipallérozásával pedig nem áthat együtt a' Testnek épsége 's egészsége. A' rosz Nevelés, valamint a' leg ártatlanabb gyermekből gonoszságot csinálhat: úgy a' leg derékebb 's erős Magzattól nyomorékot formálhat.

(A' Kényére élő emberek sokkal többet betegeskednek. Mert igen kedvek szerént bőven, és sok félével élvén, hamar megromtyák belső Tagjaikat. Ő nékik a' fáradsággal járó dolog nagyon terhesnek jön ki; azért a' heverést, az ülő-életet szeretik. Ő nékik a' ketsegtető Indulatokon nehezen esik győzedelmeskedni, és azért sokféle testi 's lelki bajt vannak magokra. Elég ok ez, hogy elgyengüljön 's megvesztegettesen a' Testnek épsége 's egészsége.

A' Mielőtt a' nagy, és sok Tudományok után esdeklének az Emberek; a' mielőtt minden csak Túlós ember akar lenni; a' mielőtt a'

Kis-

Kisgyermeket is már böltsekedni kívánnyuk: az ólta vannak több éhhetetlen emberek. Az ólta számofak a' hypocondriacufok, méhanyáfok, közvényesek, Aranyeresek s. a. t. Az éfznek nagyobb kipallérozáfa nem eshet meg az érzőinak meg-fárafztáfa 's tehát el-erőtlenedése nélkül.

A' roszfzúl nevelt, el-gyengültt, érzékeny, gyakran betegeskedő, kényén élő embertől ki várhat erős, és derék tefü magzatot? ez a' már az Annyában nyomorúltt magzat követvén fzülöinek életek' módját, fzüntügy nem fzülhet Herkulefeket. — Így fajúl, és fajúltt-el a' mostani ember derék őseitől kényénvaló élete, és felleslegvaló efzeskedése által!)

198. *Leberne é még azon fegíteni, hogy Törzsök Fajzainknak tefli állapottyokkal ismét birhafunk?*

Nem másképp'. Tsak ha kiválttképpen a' gyermekeknek tefli nevelésére nagyobb gondot fordítunk, és okofsabban nevellyük őket.

199. *Nagy jöt tefzünk mi eazel később Maradékainak - is?*

Aldani fogják Hamvainkat, hogy ollyan Atyákat neveltünk nékiek, a' kik a' színlett Jókön nem kapván, mind magoknak, mind magzatinak javára éltek.

(Igen nagy boldogsága a' nem kényén élőnek az - is, hogy ő fok holmi nélkül el-lehet, a'
mire

mire nagy szüksége vágyon a' kényén élőnek; Pedig, vajmi! igen vesztegeti az ember egészségét az a' gond, mellyel a' fok szükséges után kell törekedni!)

200. *Okofsan tették é a' Görögök, és a' Romaiak, hogy az Iskolákban-is figyelmezttek a' gyermekeknek testi-nevelésére?*

Böltsen. Mert jó az, ha a' gyermekekből okos, és tanultt ember válik: De fokkal betsessebb lehet — mert szükségesebb-is — az embernek a' derék, ép, és egészséges Test a' fok Tudásnál.

201. *De mégse lebetetlen úgy é, hogy erős 's egészséges testű, és Tudós-is legyen az ember?*

A' szükséges, és nem erőszakos Tanulttsággal éppen nem ellenkezik a' Testnek deréksége; pedig ditsőiti-is a' Böltsefség az embert.

202. *Szükséges é, hogy mingyárt kiseded korától fogva neveltesen okofsan a' gyermek?*

Annál szükségesebb ez, mennél tapasztaltabb dolog, hogy leg több nyomorék, és beteges emberek még kiseded korokban romlottak-meg.

II. SZAKASZ.

A' Kisded Gyermekkel-való Bánásról.

203. *A' most született magával éppen teheretlen, 's ártatlan kisedből — vallyon mi lenne, ha ő reá senki se viselne gondot?*

Meghalna szegényke.

204. *Szükséges é, hogy, ha csak lehet, ne más, hanem maga az Édes-Anya viselje gondját a' Kisded gyermeknek?*

Szükséges. Mert csak az édes-anya bajlódhat szükséges türelemmel, és szorgalommal önnön magzattyával. Semmiféle dajkáló se pótolhattya-ki az édes-anya szertetését gyermekéhez.

205. *Elég é az a' Kisdednek, hogy ötet nagy szorgalommal táplálja, 's dajkálja az Édes-Anya?*

Nem elég. Arra kell egyszer'smind dajkálásával tölözni, hogy derék, ép, erős, és egészséges ember nevelődjön belőle.

206. *Mi jót tesz ezzel magzatyának az Édes-Anya?*

Nagyobb jót, mint hogy ötet szülte. Mert csak az ép, erős, és egészséges emberé a' Világ.

207. *Eszébe lehetne ez mindég minden Dajkálónak, és Nevelőnek?*

Igen - is, mint Köteletségjeknek leg első tárgya.

208. *Mi annak az oka, hogy sok Kisded már nyomorékon, és betegen születik?*

Az az oka, hogy az ő szüléi magok - is nyomorék testtel, és egészségtelen létekből házasodtak; a' mint az-is, ha az ő anyyok, midőn őket méhekben hordották, nem vívelték úgy magokat, mint kellett volna.

209. *Nem volna e' okosabb, ha azok, a' kik nyomorékok, a' kik ősi-betegségben szenvednek, ne házasodnának?*

A' magzat, melly gyümöltse a' Házafságnak, gyönyörűsége édes szüléinek, a' Hazának pedig reménysége: De nem nagyobb keferűség e' a' szülőnek látni, hogy csak nyomorúságra szülte magzattját? és mi hafzna a' Nyomorékban a' Hazának?

210. *Mit értünk az Ősi-betegségek által?*

Azokat a' betegségeket hívjuk annak, a' mellyek gyermekről gyermekre, mint valamely ősi Jószág, plántáltatnak: olyan betegség a' Nehéz-nyavalya, az esztendőig tartó közhvény, a' köben való szenvedés, a' száraz betegség.

211. *Mi adhat leg hamarébb okot arra, hogy az ép emberek - is nyomorék Gyermeket nemzhetnek?*

Sokféle oka lehet annak. De leg - is leg inkább a' feslett, fajtalan élet rontya - meg annyira az embernek belső testi épségét, hogy nem nemzhet ép, és erős magzatot. Ezen magzatnak késő maradéki - is megérzik aztat, a' midőn mindég élhetetlenebbek lesznek.

212. *Szükséges tehát úgy é, hogy épek, erősek, 's egészségesek legyenek a' szülők, kik ép, erős, 's egészséges magzatot kívánnak magoknak?*

Igen - is, szükséges. És hogy jó erkölcsűek legyenek.

213. *Hogyan kell magát tartani a' magzat - borbó Afzszonynak, hogy ő ne legyen oka magzattya' nyomorékságának?*

Terhének egész idejében mértékletes legyen ételében italában; a' hevítő italokat távoztassa; tartóztassa magát kiváltképpen a' haragtól, gyűlöléstől. Dolgozzon, mert a' testi gyakorlás hasznos a' magzatnak; de nehezten emelni veszedelmes néki. Istenfélő legyen, megdolván, hogy a' mint az ő vérével tápláltatik magzattya, tehát az ő egészségétől függ annak épsége 's egészsége: úgy részben lesz minden Lelki - tulajdonságaiban - is az Anyjának.

214. *Hogyha valamely Új-szülőt halva lesz a' világra, okosság e' azt mingyárt valóságos boltnak hinni?*

Nem okosság. Mert sok holtnak látzatott Kis-gyermek egy darab idő múlva magátál-is felébredett. Mások pedig könnyen felébredtek volna, hogyha segített volna rajtuk az ember.

215. *Mikor lehet binni, hogy valóságosan meg-boltt a' gyermek?*

Ha talán még igen idéllen volt; ha a' néhez szülés által feje haláloosan megsértődött; ha bőre szederjes, és az illetésre könnyen elválízik testétől, ha talán büdös szaga-is van már.

216. *Hogyha ezen Felek nintsennek jelen, hogyan kell bännünk a' boltnak látzó Új-szülöttel?*

Az okos Éába (midőn a' talán nyakára tekergődött Köldökfinórt feloldotta, és a' talán félrenyomúltt koponyátskát-is gyenge kéznyomással helyre szorította) leg előre-is, mingyárt azon ülve, ölébe vévén a' Kisdedet, és meleg ruhával befedvén, megvizsgállyá száját, torkát, orrát; 's ha talán tele vannak takonynyal, újjával, az orrlyukakat fültisztítóvál kitisztíttya; a' nyelvet, ha leragatt, felfzabadíttya. A' midőn olztán elakarja vágni Köldökfinórját, arra tekint, ha nem törődött e'-meg szülés közben a' Kisded; ha nem
ve.

veres e' nagyon, vagy éppen kék-veres a' fokvértől; akkor 2-3 kanál vért örömeft enged az elmertzett Köldökfinórból kifolyni, vagy kezével-is kizorít belőle, hogyha nem folya-ki magától.

Ha ellenben, halvány a' holtnak látzó Kised, nem mingyárt metzi-el a' Köldökfinórt a' Bába (kivéven, ha már éppen elváltott volna a' Nádrától a' Mása), hogy még egy kis vért, 's erőt kaphafson az Annyától.

Az után mind a' két esetben hideg vizet fetskendez Artzára, gyomrára, avagy egy tsútsos szájú edényből magosról tsepegetné azt szív-gödrebe; gyengédeden dörzsölné egyszer's-mind kezével gyomra táját. Erre megrázkódik, vagy más valamelly jelét életének már szokta mutatni a' holtnak-látzó. De ez, ha nem történne-is, mégse kellene felhagynunk reménységünkkel, hanem megtörülni ötet a' víztől, és száraz megmelegített ruhákba takargatni; és midőn egy kevés ideig megpihentettük, megmeg előkellene venni a' hidegvíz-tsepegetést, és ezt három-négy ízbenis, mindannyiszor dörzsölvén szív-gödre táját, és a' meleg ruha között megnyugtatván. — Leg bátrabb, és leg hasznofsabb módnak tapasztaltatott ez eddig.

Mindazonáltal a' szél-befújást a' Tüdőbe, (lásd a' vízbe fútnakról) az erős szagú szereknek az orrhoz fenését; a' tenyérnek, talp- nek, hátgerintznek száraz, vagy bor', és-éget-

borralvaló dörzsölését; az orrnak, toroknak olajos tollatska által való többszöri tsiklándozását; a' fós meleg vízzel való kliftérozást; a' meleg borban való füröztést; szintúgy el nem kell mulasztani. Mind ezen próbákkal pedig többször megújítva kell mesterkedni. Mert példánk van, hogy sok órák múlva - is még - is feléfméltek ezekre az ilyen kiseddek.

Az életnek valamelly jelét mutató Kiseddel tovább - is tsak folytatni kell az előbbeni velebánást, t. il. dörzsölni, melegíteni s. a. t. tüdőjébe - is fújni, ambár ezután ritkábban. És ezeket mind addig tenni, mig tellyességgel szabad, természetes, és egyarányú nem lesz lélekzete. Ha ez igen nehezen állna helyre, és tsak akadozva menne, szükséges lenne ismét a' szájába nyúlni a' gyermeknek, és azt a' takonytól jól kitisztítani; sőt egy kis kanálka hánytató vízzel meghánytatni. Végtére egész testét meleg borral megmosni, és jó melegen betakargatva, nyugodalomra tenni.

217. *Mint kell bánni az olyan Újszülöttil, a' ki szerezésfen, és könnyen születt ugyan, de tsak bamar nehezen kezd lélegzelni, és bőrdőgni, clerótlenedik, a nyavalya kiróri?*

Ha kék - veres az ilyen kisednek a' színe, mingyárt felkell oldani a' talán már megkötött köldökűnőráját - is, és 3 - 4 kanál vért erefzteni belőle; ha nem akarna folyni, új metzést tenni

ni a' köldökfinór végén, a' vagy a' karon eret-
válni; az után meleg víz fürdőbe helyeztetni.
— Halvány ellenben az ilyen kiseded, és so-
vány gyenge: mingyárt bor-'s fele víz fürdőbe
kell ötet tenni, avagy 3 rész víz-és egy rész
égetbor fürdőbe. — Továbbá kézzel, vagy ru-
hátskával szükséges az ő hátak — gerintzét, és
hasokat gyengédeden dörzsölni; vakfzemekre,
és szívgyödrökbe erős szagú spiritust fenni, orro-
kat-is illyennel, avagy tollal tsiklándozni. Ha
ezek se használnának: víz, és feleborban főtt Pi-
pitér virágnak levéből kell nékik Kliftért adni.
Egy igen kis meghánytatás itt-is igen jó jószág,
ha talán torka-is tele volna takonnyal az ilyen
kisedednek. Végtére, a' midőn megmelegített
ágyba be tettük ötet, egynehány tsep igen jó
bort adunk néki vízből, és meg próbállyuk
szoptatni.

218. *Mit kell tennünk a' hibás, vagy egészségtelen Test-
tel született kiseddel?*

Mennél hamarább segedelmét kell keres-
nünk.

219. *Mi okból kell hamar keresni segedelmét a' beteges
újszülöttnak?*

Az Újszülöttnak Teste igen gyenge, és még
tetemei nem értek jól meg, mint Feje-lágygyá-
ról-is kitettzik. Ezért tehát a' nem igen nagy
betegség-is hamar megölheti ötet.

220. Ez talán az oka, hogy olly sok újszülött Kisdedek szoktak nálunk elhalni?

Igenis. Mivel mi csak a' Természetre szoktuk bízni az ő betegségeket. Holott Természeteknek gyengesége miatt éppen ő nekik volna leg szükségesebb az okos fededelem.

221. Szükséges volna tehát, hogy ne csak a' nemelégtartós Afzszonyok, hanem a' valóságos Tudósokis gyakrabban forgolódnának az újszülött gyermekek körül?

Igenis. Mert igen gyakran csak egy könnyen elháríthatandó baj miatt-is egészen megromlik, megnyomorodik, vagy meg-is hal a' kisded, p. o. egy némely kisdedet holtig rázza a' nyavalya, és csak azért, mivel egy kevefet késett beleiben a' tsípös szurkos sár s. a. t.

222. Mi közönségesebb Okai vannak még annak, hogy csak-nem negyedik része elhal a' Kisdedeknek a' késő első esztendőben?

A' tiszta, és fris levegőnek fogyatkozása, melly igen közönséges a' szegény embereknek lakásokban: a' kisdednek nem elegendő tisztaltatása: a' rozz, és nem kisgyermekeknek való eledel.

223. Ártat é az egészséges szülőrtnekis, ha tisztátalan az a' szoba, a' mellyben születik?

A' tisztátalan szobában a' levegő-is tisztátalan 's rozz. Ha a' nagy embernek-is igen egészség.

ségtelen a' rozsz levegő, hogyan ne ártana a' mái született gyenge gyermeknek, a' kinek még se bőre, se tüdője nem szokott még a' jó levegőhöz se? ugyan azért nyivátsol-is az ártatlan, mert fáj néki.

224. *Fól esk rebát az Új-szülöttnék, hogy lágy meleg vízben füröszttyük őket?*

Igen-is. Mert a' levegőnek alkalmatlansága ellen mérsékli érzékeny bőrét a' lágy meleg víz.

225. *De nem jól esk ám nekik, ha vastag éles pólyába takarjuk őket?*

Az fáj nekik nagyon. Azért az okos Anya előre vékony sokszor mosott ruhából készíti a' kisednek pólyáit.

226. *Mit okozhat a' goromba Pólya, a' fűszös, gőzös levegő az Új-szülöttnék?*

A' nyavalya-is ki töri szegény gyermeket. És e' miatt szükséges, hogy a' hol vajúdó alzfzony vagyon, ottan mennél tisztább, 's tágasabb legyen a' szoba, és jól kifizellőztessen; és hogy két három segítő alzfzonynál a' Bábán kívül egy lélek se legyen más a' szobában,

227. *Fő szokás é az, hogy a' Kisdedeket pólyázni szokunk?*

Nem jó. Mert a' szorongatás fáj a' Kisdednek, és szabadaknak kell az ő tagjainak lenni, hogy nőhelsenek; tsak az egy köldökét lehet néki fátslizni, hogy azt ki-ne sírja.

228. *Mi roszszat okoz még a' szoros pólyázás a' Kisdedeknek?*

Azt, hogy szorítatván az által a' gyomor, nem emészthet jól: ugyan azért hamar ki hánnya a' gyermek, a' mit szopott; vagy a' mi roszszabb, túróvá, savanyú tsipőlségé válik gyomrában, melly osztán rágja hasát, sír, görnyedez, gyakran a' nyavalya - is ki töri.

229. *Mi okozza még - is leg közönségesebben ezt a' veszedelmes betegséget a' gyermekekben?*

Az, hogy mértékletlenül adunk nékiek enni, vagy szopni, hogy az ő sírásokat mindég tsak a' képpen akarjuk elállítani; illy' formán megterhellyük, megrontyuk gyenge gyomrokat. De az - is, hogyha a' szoptató anya, vagy dajka mindent egyre eszik, 's - iszik.

230. *Mire kell vigyáznunk a' Kisdedeknek táplálásában?*

Hogy mennél mértékletesebben, és tsak bizonyos időben adjunk nékiek enni. A' kevés ele.

eledel ritkán, de a' duggatás mindég árt a' gyermekeknek; meg-is öli őket.

231. *Mitől kell magát különösen megtartóztatni a' szoptató Afzszonyoknak?*

Az igen favanyú ételtől, a' fok bor, és az égetbor-italtól; kiválttképpen pedig a' haragtól, és gyűlölségtől: de ha a' szoptató fok babot, borsót, vagy retket eszik; a' vagy ha vígyáztalanúl nagyon meghűtti magát, azt-is megérzi a' gyermek.

232. *Mit kell olyankor tenni a' gyermekkel, ha a' szoptatásra se bagygya-el sírását?*

Mivel ez jele, hogy valami baja vagyon néki; nem kell száját ruha tsettfel mind szüntelen duggatni, nem ütni, rángatni az ártatlan kisededet, mint némely esztelen anyák, vagy dajkák tesznek, sem álmosító szereket mindigárt beadni: hanem kibontani pólyájából, ne talán az öfzve-gyürödött pólya-ruha, vagy ganéjja, vagy talán a' bolha-tsípés légyen oka sírásának. Ha ez után-is sír, görnyedez, bizonyoslan has-fájdalmai vannak.

233. *Mi gyógyintya-meg leg jobban a' Kis-gyermekeknek Has-rágását?*

Az, ha hafok mehet. Azért utánna kell látunk, hogy jókor has-hajtó Orvafságot szerzzünk a' kisedeknek. A' Kliftérozás még szapo-

porábban fejt, a' hol veszedelemben vagyon a' Kisded. Olajos, vagy vajas lágy meleg vízből lehet a' Kliftér, és napjában gyakran kell adatni.

234. *Vallyon igaz e' az, hogy a' kis gyermekeket meglehet igazni; hogy nékik a' szem is árthatna?*

Azt csak az igen együgyü észü emberek hiszik: az okos emberek pedig nevetik őket; mivel tudják, hogy nints az Embernek hatalmában bszorkánysággal, vagy akármi babonassággal Felebarátjának árthatni.

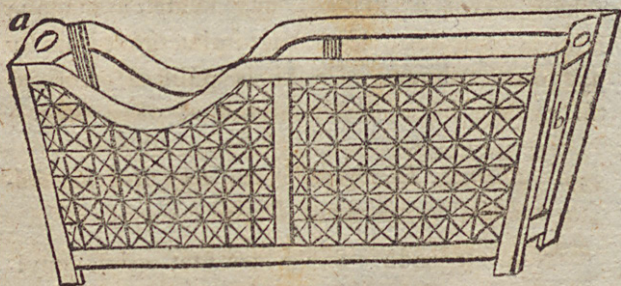
235. *Jó szokás e' a' gyermekeket Bőtsőben renetni?*

Ha tsendefsen renettyük őket, és be takarjuk szemeket, nem árt, és hamarabb is elalufznak. Ellenben, ha nagyon zokog a' bőtső, vagy sebefsen renettetik, igen ártalmas; szédül a' kisdedeknek fejek, romlik, erőtlendik agy-velejek, nagy korokban oftobák lesznek. Melly miatt inkább soha bőtsőhez se kelene szoktatni a' kis gyermekeket.

(Ezen itt lerajzolt kosár helyes találmány a' Kisdedeknek számára. Kitsiny, és sokkal könnyebb, mint a' tekenő, mellyben a' munkájára kimenő aszfzony fején szokta kihordozni kis gyermekét. Ezt válláról-is felakaszthattya oldalára egy szíjról, vagy kordáról. Ejjel ágyába maga mellé veheti, és bátran fektetik benne a' gyermek,
pe.

pedig belőle szoptathattva-is. Bötső helyett szolgálhat egyszer'smind, mert ha tettzik, két fa között felakaszthattya, 's rengetheti.

Az oldalait vékony vefzfzöböl lehet fonni, a' többi fája pedig akármilyen kemény, és könnyü fából alhat p. o. tseresnye, vagy körtvély fából. Ha az alztalosnál megfesteti az ember, tsinos lesz. — E' következendő Mértékü leg helyesebb: Felöl a' hofzszalsága 2 lábnyi, és két újni: szélelsége 1 lábnyi, egy újni. Alól a' hofzszalsága 1 lábnyi, és 10 újni: szélelsége 10 újni. Magofsága $9\frac{1}{2}$ újni. A' kiálló lábatskái 1 újni hofzszak. A' karimás kimettzése mind a' két oldalán 8 újni hofzszú, $2\frac{1}{2}$ újni mély. Az a, és b betünél két fülei vannak.

236. Mitől függ főképpen a' Kisdedeknek jó Aluváfok?

Jól, és könnyen elalufzik minden gyermek: ha az ő szobájában mindég tiszta és fris levegő vagyon; ha nintsen bepólyázva; ha száraz, 's tiszta rajta és alatta lévő ruhája; ha

ha nintsen melegen befedve; ha femmi lárma nints körülte. Ekkor bötső, és karon való hordozás nélkül-is jól alufzik.

237. *Jó é tollas Ágyban aliatni a' Kisdedet?*

Nem jó. Takarójok tollal tömött éppen ne legyen. Derekallyokba-is ször, szalma, vagy a' Kukuritza tsutának vékony 's száraz héjja fokkal okofsabban tétetik. Ezeket-is gyakran ki kell szellőzni, szárítani.

238. *Szükséges e', hogy a' kis gyermeket gyakran tisz-
tázzuk?*

Igen-is szükséges. Mert, ha motskában fokáig hever a' kiseded, úgy kéntelen magába színi a' körülte lévő tisztátalan gözt, melly nagyon ártalmas. De ki-is pálik a' motsoktól gyenge bőre, melly fájdalmat okoz néki.

239. *Elegendő Tisztálgatás e' az, hogy tsak megtörü-
li motskáról a' kisedet a' Dajkáló?*

Nem elegendő. Szükséges ötet mind annyiszor vizes ruhával-is meg mosni, és száraz tiszta ruhát alája tenni. Úgy szükséges a' gyakor tisztálgatás a' gyermeknek egészséges 's erős voltokra, valamint a' jó táplálat, és a' tiszta levegő.

240. Jó e' az, mint némelyek tselekesznek, a' kis gyermekeknek egész testét minden reggel hideg vízzel, vagy hideg tejjel megmosni.

Igen jó. Meg erősödik az által a' gyermeknek bőre, úgy egész teste; fris lesz; szaporábban nő; nem egy könnyen árt néki a' hideg, és meleg; tartós egélségű lesz. Hanem szükséges, hogy jól meg törüllyük ofztán őket a' nedvességtől. — Mindazonáltal az Új-szü-lötteknek elsónapi meleg fürdőjüket, meleg vízzel való mosáfokat tsak lassanként lehet hidegre változtatni.

241. Lebet e' tartani tőle, hogy árt a' kisdedeknek a' hideg?

Soha se árt az nekik, tsak ha melegjüket hidegre hirtelen változtattjuk, ha p. o. nagyon melegen pólyázzuk, 's fedjük őket, ha igen meleg szobában tartjuk; és akkor éri őket valamikép' a' hideg. Ekkor náthát, fej-fájást, hurutot, has-rágást, és több más betegségeket kaphatnak. De ugyan-azért jobb őket mindég a' hideghez szoktatni.

242. A' Fejét se jó talán a' Kisgyermeknek fedni?

Soha se jó. Mert a' miatt fok ótvarat kapnak, és nehezebben fogzanak. Azonkívül-is mindég meleg a' Kisgyermeknek fejek.

243. *Meddig lehet szoptatni a' kisdedekeket?*

9 — 12 hónapokig, vagy - is a' mig alól felől két fogai nintsennek. Tovább szoptatni nem helyes.

244. *A szoptatás mellett mivel lehet táplálni a' Kisgyermekeket?*

Minden könnyű, és tápláló eledelre lehet őket szoktatni, csak savanyú, és kövér ne legyen. Azért az édes tej, tejes Arpa-Ris-kása, a' tejes pirított fehér kenyér - vagy Zsemlye-mor'salék, a' hús-lév, igen jó, és egészséges eledelnek nékik. De, ha fokot, és minden nap csak egyfélét adunk nékik, kiváltt téfztás ételt, pépet, éppen rofzszúl tselekszünk. Nyakikra dagadáfokat, és fok öt-varat kapnak ezektől a' gyermekek.

245. *Miről szoktak a' szopós kisdédek leg gyakrabban száj-fájást, Íny-sebeket kapni?*

Attól, hogy nem tisztázzák, nem mofsák ki az evés-ivás után vizes ruhátskával a' gyermeknek száját. És hogy mind szüntelen ruha tsötset (Tzutzlit) engednek a' szájában lenni; kiváltt' ha ezt nem újíttyák - meg gyakran nem tisztá ruhából tsinállyák. Sött ha azt imitt-amott heverni, porosnak lenni engedik. De az igen tzukros ételektől - is kaphatnak fájós száj:

a' mint attól-is, ha amaz tsúnya szokásból szánkból étettyük 's itattyuk őket.

246. *Mi annak oka, hogy némely Kisdedek igen gyakran szenvednek a' szelektől?*

Ennek-is főképpen a' Tzutzi, és a' szopókás edénybőlvaló itatás az oka. Mert sok szelnet nyelnek-le ezek által a' gyermekek. Azért mind a' két szokáson ki-kell adni.

247. *A' Kisgyermekek mindég a' Világosság felé szeretnek nézni, erre való nézve mire kell miattok vigyázni?*

Hogy mindég egyenesen engedjük őket a' Világosság felé nézni; oldalast soha se. Másképp' bandsalok lesznek.

248. *A' járni kezdő gyermekekkel hogyan kell bánni?*

Nem kell őket karján, vagy pántlikán fogva jártatni, mert meggörbülnek így láb-szárai. Hagygyuk őket magokat tsúfzkálni, járkálni, tsak ne veszedelmes, és tisztátalan helyen.

249. *Jó anya az, a' ki a' karján lévő gyermekét, akár mi dolga miatt-is, a' földre letévén, szabadon engedi mindenütt tsúfzkálni, mászkálni?*

Gondatlan Anya az. Mert elfelejtkezik arról, hogy nagyon megsértheti testét a' gyermek tsúfzkálásával; hogy veszedelmes, és tisztátalan helyre eltsúfzhat, valamelly gödörbe

beeshet. Nem egyszer történt már, hogy az olyan magára hagyott kis gyermek az útzán véletlenül agyon tiportatott. Történt az -is, hogy a' haza hajtott nyáj' díznai felkapták, széjjel szaggatták.

III. SZAKASZ.

A' Gyermeknek Testi-Neveléséről.

(Hét esztendeig, vagy-is a' míg 20 fogai nincsenek a' Gyermeknek: addig a' gyenge palántához lehet ötet hasonlítani. Mind addig igen éretlen még az ő Teste. Tizenkét esztendő Korában, a' midőn már az elhullott tsetsemő fogai helyett 24 állandó fogai vannak: akkor lehet érettebbnek tartani az ő testét. Ezen időközben úgy lehet a' gyermeket mindenképpen formálni, valamint a' gyenge fűzfva vefzfőből görbe, vagy egyenes fűzfát nevelhetünk.)

250. *Hibetű e' rebár, hogy ezen életidőben kell főképpen látnunk a' gyermek' neveléséhez?*

Igen -is. Gyenge korokban lehet az ő testeknek egészségére, 's erőségére jó fundamentot vetni. Gyenge korokban lehet az ő Lelkeket minden jóra hajlandóvá tenni.

251. *Hogyan eszközölberi mind ezt az okos Nevelő?*

Ugy, ha a' természetet követvén, annak rendje szerént, mint azt az Isten szabta - ki az emberi állatban, neveli a' gyermekeket.

252. *Szükséges tehát e' végre minden Nevelőnek tudni az emberi természetnek rendjét?*

Igen - is. Avagy csak híven követni a' gyermek - nevelésben mind azt, a' mit a' Természeti - tudó Böltsék javasolnak.

253. *Mi a' leg első tudnivaló dolog a' gyermeki Természeti - tudásban?*

Iszór az, hogy a' gyermekben a' Természeti - tudás tsuppán csak a' testnek formálásában, és tökéletesítésében fáradozik. Iszor, hogy ő benne a' Lélek csak annyira üzheti hatalmát, a' mennyire a' test tökéletes.

(A' Kisded gyermek még igen tudatlan, ostobáska, mert az ő lelke a' testi érző Műszereknek éretlensége 's tökéletlensége miatt nem képzelhet jól; azért nem - is különbözheti helyyefsen a' Tárgyaknak képeit:)

254. *Mennyel tökéletesebb tehát a' Test, annál tökéletesebb lehet a' Lélek - is?*

Igen - is. Annál tapasztaltabb, tudósabb, és erköltsősébb lehet a' Lélek.

(A' fzületésétől fogva vak embernek lelke már annyiból tökéletlenebb tulajdanságú, mivel a' fzünekről nints semmi tudománya; mivel az olyan olvasni 's írni nem tudván, már egy ízép lelki tökéletesség nélkül fzükölködik; mivel temérdek jó Téteményben, mellyekkel a' látó ember Felebaráttjának szolgálhat, réfzes nem lehet.)

255. *Mit lehet ezekből tanulni a' jó Nevelőnek?*

Íszór azt, hogy a' gyermekben mindenek előtt a' Testnek tökéletességére tzélozzon nevelésével. 2szor hogy ne kívánnyon többet a' gyermek lelkétől, mint a' mennyit az a' testnek éretlensége miatt képes tenni. Másképp² természet ellen tselekedvén, mind testét, mind lelkét megrontya a' gyermeknek.

256. *Mindentek fölött szembetűnő a' gyermekekben az, hogy ők mind szüntelen mozognak, és jádzani akarnának; mi annak az oka?*

A' testnek tökéletességére tzélož azzal a' Természet, és mutattya egyfzer'smind minékünk, mennyire légyen szükséges a' végre a' Testigyakorlás.

257. *Azt is láttyuk a' Gyermekekben, hogy ők igen kívánnak mindent látni, ballani, tudni, a' mi csak ők Érzőiket illeri; mi jelent az?*

Az azt jelenti, hogy a' lélek is öztönözi a' testet önnön műzereinek gyakorlására, úgy-mint

mint a' mi által ő egyfzer'smind tökéletese-
dik.

258. *Szükséges e' tehát, hogy a' gyermek-nevelésben a'
Testgyakorlásra különösen figyelmezzünk?*

Igen-is. Nem-tsak nem kell a' gyerme-
keknek megtiltani a' jádzást: hanem olly já-
tékokat-is kellene nékiek kigondolni, mellyek
a' mellett, hogy mulattják őket, különösen
tökéletesítik az ő testeiket.

259. *Mi annak következtése, ha mindég, vagy tsak igen
sokat kényszerítjük őket a' gyermekeiket?*

Elreftül, elkedvetlenedik a' gyermek, meg-
is betegedhet. És bizonyosak lehetünk, hogy
a' melly gyermek reft, és mindég tsak ülhetne,
az nem tellyes egészségtü.

260. *Mi szükséges még a' Testgyakorlásra kívül a'
Testnek tökéletességére, vagy-is a' végre, hogy ép, erős,
's egészséges testü ember válhasson a' gyermekből?*

A' fris tiszta levegőbenvaló lakás, a' Tifz-
taság, az okos tápláltatás, szintúgy szükséges
a' végre, valamint a' testnek gyakorlása.

261. *Mi kárt okoz az a' gyermekeknek, ha nedves, ala-
tszony, ki-nem szellőzött, vagy réten nagyon befűtött
szobában lagnak?*

Az illyen gyermekek gyakran betegesked-
nek, azért nem-is lehet belőlök erős embert
várni.

262. *Fő az tebát úgy e', hogy a' szegény embereknek gyermekei többnyire a' szobán kívül mulatoznak?*

Maga a' természet öztönözi a' gyermekeket a' szabad levegőnek lehellésére.

263. *Miképpen rökéletesedik a' Tisztaság által a' gyermekeknek teste?*

A' tisztaság, tsínofság vidámíttya, és mintegy könnyűé teszi az embert, melly által a' gyermekeknek teste igen jól nevededik, és frissül. A' tisztátalanság ellenben elrestiti az embert, és sok tsúnya betegségekre ad okot.

(Hogy a' szegény emberek között közönségesebb a' Rüh, sennyedék, és más ragadó betegségek, annak fő oka az ő lakásokban lévő motskos levegő, és a' Tisztaságnak fogyatkozása.)

264. *Szükséges e', hogy a' gyermekekre gyakran adjunk tiszta fehérruhát?*

Mivel hamar elfenik magokat a' gyermekek, kétzer háromszor-is egy hétben szükséges volna ő reájok tiszta ruhát adni, annál inkább, hogy hamar megterem fejekben a' féreg, melly ruhájokba-is mász; a' mi igen nagy tisztátalanság, és gyalázattá válik gondvifelőinek.

265. *Melyik ruhát szükséges kiváltképpen tisztázni a' gyermeknek?*

A' Fejét; mert ennek tisztátalansága még az éfznek-is árt. Oltoábbak, és buták a' mindég motskos gyermekek.

266. *Jó e' az, hogy a' gyermekeknek fejét meleg fejkö-
rövel, vagy sipkával fedjük?*

Igen ártalmas szokás ez. A' sipka' me-
gétől tisztátalan, pálott lesz fejek; férgeket,
koszos, varas fejet kapnak. Azon kívül egés-
ségtelen színűek, oftobák lesznek; gyakran fej-
fog-fájást, náthát, szem-fül-folyást kén-
telenek a' miatt szenvedni.

267. *Mivel leg jobb fedni a' gyermekeknek fejét?*

Leg okásabb semmivel, hanem éjjel nap-
pal, hidegben melegben mindég hajadon fövel
jártatni őket, akár fiú, akár leány gyermek
legyen az. Így mindenhez hozzá szokik a' fej,
erős lesz; nem árt néki hamar a' nagy szél se.
— Hajokat-is a' gyermekeknek fejek körül el-
nyírva kellene hordatni, hogy magok-is könnyen
fösülhetnék, 's tisztázhatnák magokat.

268. *Félő e', hogy a' napnak nagy heve ártson a' baba-
don fejnek?*

Nem félő, tsak annak árt az, a' ki melegen
szokta fedni fejét.

269. *Szükséges e', hogy magát a' gyermeket szoktassuk
önnön tisztálgatására?*

Igen-is. Kényszeríteni kell őket arra, hogy
minden reggel mofsák-ki szájokat; mofsák-meg
ábrázattokat, és szemeket friss vízzel: úgy tisz-
ta

ta Ortzát kapnak, erős szemek 's állandó látások lesz. Fösüllyék-még fejeket; tisztán, tsínosan tartásuk tessleken lévő ruháikat. E' szerént reménleni lehet, hogy hozzá szoknak a' tisztasághoz, tsínosághoz, és azt szeretni fogják egész életükben.

270. *Jó volna e' arra-is szoktatni a' gyermekeket, hogy ebéd 's vacsora előtt-is mosuák-meg mindég ábrázattokat, és kezeket?*

Igen jó volna. Addig nem-is kellene nékiek enni adni. De az-is szükséges volna még, hogy az evés után-is mindég kimosnak szájukat; akkor jók, és szép maradnának fogaik-is.

271. *Mitől kap a' gyermek, úgy közönségesen minden ember, rosz fogakat?*

Ha motkos, tisztátalan lakó szobája; ha igen melegen eszi az ételt; ha meleg italokkal, kávéval, puntsal gyakran él; ha sokat piszkálja fogait, kiváltt villával, vagy tövel; ha fog-porral, vagy akár mivel gyakran dörzsöli ínyeit 's fogait; ha melegen fedi fejét. Mind ezen okoktól nyerik a' fóg-fájást-is.

272. *Mit kell tehát tenni, hogy jók maradjanak Fogai a' gyermekeknek?*

Étel után szorgalmatosan kimosni szájukat; Ortzájokat minden reggel hideg vízzel meg-

megmosni; fejeket, nyakokat mindég hüfén, 's fedetlen tartatni; megengedni, hogy a' fزاباد levegön gyakran lehessenek; a' kávéra, édefségekre nem kell vágyódtatni.

273. *Hafznos volna e' az, ha a' gyermekeknek megengedtetne a' Fördés?*

Nem lehet elegendőképpen ditsérni a' fördésnek hafznát az egélségre. Igen kár, hogy a' gyakor-fördésben nem követtyük a' régi erős embereket. — Rendelni lehetne, hogy a' gyermekek Gondviselőjöknek jelenlétében minden héten kétzer-is hafználják a' közellévő folyó vizet nyári időben, a' távúl valóra-is néha elelsétálnának. De oda haza-is a' vízzel tele-hordott kádban gyakran meglehetne föröfzteni a' gyermekeket.

274. *Mire kell vigyázni közönségsen a' Fördés mellett?*

Arra, hogy mély veszedelmes vizekben ne engedjük förödni a' gyermekeket. Másodszor, hogy a' meg-hevülés után mingyárt ne mennyünk a' vízbe, úgy mingyárt az evés után se. Harmadszor, hogy a' fördés után ne maradjunk egy helyben, hanem járkálljunk, 's mozgassuk magunkat.

275. *Jó e' nyakravalót, vagy szoros galléros inget hordatni a' gyermekekkel?*

Nem jó. A' meleghez szoktatott nyak hamar hurutot, torok-fájást kap. Azért nyakra

való nélkül, és gallértalan ingben helyefsen jártatták gyermekeiket némellyek.

276. *Jó e' a' meleg felső-öltözet a' gyermekeknek?*

Nem jó. Mennél hűsebben kell őket öltözni. Ha bundás köntösökhöz szoktattuk őket, hideg vette emberek válnak belőlök. Elég jó öltözetet ad nekik a' vászonnal bélelt posztó, vagy flanél ruha.

277. *Mire kell főképpen vigyázni a' gyermekeknek ruhája tsináltatásában?*

Hogy egy darab ruhájok se legyen szük, hanem mennél bővebbre legyen varva, hogy szabadon, a' mint az Isten formálta, nőjjön-fel testek. A' magos farkú tzizma, és tzipelő igen rontya a' gyermekeknek lábait.

278. *A' kevély gavalléros öltözet éppen nem jó tehát a' gyermekeknek?*

Hogy tsínofsan, tisztán legyenek öltözve, igen szükséges, az az, hogy rongyosak, fzenyefsek ne legyenek! hanem a' szoros nyalka köntösök tsak szüleinek gyengeségét, Hivságát nyilatkoztatták.

279. *Millyen forma köntös volna leg jobb a' gyermekeknek?*

Négy esztendő koráig, akár fiú, akár leány gyermek legyen az, leg alkalmatafsabb ruhája

hája néki az egynémely helyyeken már régen szokásban lévő Zubbon posztóból, flanélból, kartónból s. a. t. azt adván még hozzá, hogy a' nyak, mej, még szabadabb legyen. Az újjai pedig valamivel könnyökön alól érjenek, és mennél bővebbek legyenek. Harisnya, melly térden alól legyen megkötve. Igen alacsony farkú tzipellő.

280. *Hát az idősebb gyermekeknek millyen öltözet volna jó?*

Egész 8 ezftendős korokig megmaradhatna ugyan-azon öltözettyek. De nem rozf öltözettyek a' fiú gyermekeknek az ollyan-is, 'a mint most szokták az Urak, és a' városi emberek vifeltetni gyermekeit (Matlot). De az idősebb gyermekeknek se kellene nadrágjait Szíjra, hanem gombokra tsináltatni. A' leánykáknak derekait pedig femmiképpen se kell szorongatni.

281. *Mi baszna a' gyermeknek, és az ő Testének az illyen öltözetben?*

Nem szorongattatván a' test, jobban és szabadban nevededik, erősebb és egészségesebb lesz. A' gyermeknek pedig igen jól esik, hogy jobban gyakorolhattya szabad tagjait.

282. *Mirsoða Öltözet ártalmas kiváltuképpen, hogyba szoros?*

A' Lábbeli. Mert az egész testnek szabadsága igen gátoltatik általa; keserves tyúklzemekeket-is okoz.

283. *Helyes é az, hogy mind a' két lábra ugyanazon egy kaprára készítik Tsizsmadiáink a' lábbelit?*

Okosabb volna különös kaptákon készíteni mind a' két lábbelit, és olyan kaptákon, mellyek éppen a' lábnak formáját követnék.

(Hogy az embernek lába az Ujjaknál szélesebb, hátul keskenyebb; hogy a' nagy újj hosszabb, és befelé áll, azt azért rendelte a' természet, hogy könnyen, és erősen tarthassák lábaink testünknek terhét. A' Természetnek ezen elrendelése ellen szorítjuk mi öszve Lábújjainkat szokásban lévő Lábbelienkel. Szükséges lenne mindegyik lábunkat különösen a' papiroson plajbárfzal lerajzolni, és e' két rajzolat formára készült két kapta' serént készíteni tsizsmáinkat. A' gyermekeknek számára tanátsoolandó volna ez kiváltuképpen, hogyha az olyan tsizsmák tsúnyáknak láttzanak a' Korofoknak.)

284. *Hogyba valamelly gyermeket ezen elbadott mód szeréne látunk tisztán 's tsinofsan felöltözve, minden nap szépen megfősülve; mit itélbetünk abból?*

Azt, hogy az ő Szülői, Gondvifelői magok is tsinofsak, okosak, 's jó emberek; és hogy ezen gyermekekből-is olyan válik jövendőben.

285. *Mi ellenkezik leg jobban a' gyermeki testnek töké-
letességével?*

Az Eledelben való Mértékletlenség.

286. *Mi leg jobb ezen mértékletlenség elávoztatására?*

Az, hogy bizonyos időbenvaló evésre szok-
tatsuk a' gyermekeket, melly időn kívül egy
harapást se engedjünk nékik enni.

287. *Szükséges é azonban, hogy jó táplálatú eledel-
kel tartssuk őket?*

Szükséges. Mert az ő Testeknek neveded-
ni kell.

288. *Millyen eledel nem valók a' gyermekeknek?*

A' Fűszerfzamos, kemény, fűtlös, kövér,
és más nehéz emélsztetűek.

289. *Jó e' a' fok tejes, és téstás étel a' gyermekek-
nek?*

Nem jó. A' fok tej, és téstás étel, a'
mint a' fok kenyér annak az oka, hogy a' sze-
gényebb embereknek gyermekei többnyire mind
potrohofak, és gelesztáfak.

290. *Egészes e' a' gyermekeknek fok édeséget adni?*

Nem egészes. A' fok méztől, vagy mé-
zes étkektől, mézes kalátstól, hamar has-
tsi-
karást kapnak. A' fok nádméztől gyomrok
meg-

megromlik. A' fokféleképpen festett tsukrok ártalmassak kiválttképpen, hogyha talán mér- ges festékekkel vannak megfestve.

291. *Jó é az, ha estvére mennél kevesebb evésre szok- tattyuk a' gyermekeket?*

Igen jó. Jól alusznak akkor mindég, és egélségfsek maradnak.

292. *Mi legyen a' gyermekeknek italok?*

Se bor, se égetbor. Tsak az egy tiszta 's fris víz. Az égetbor különölsen gátollya a' tesznek növését; és hogy a' Férgék ellen jó orvasság legyen, az nem igaz.

293. *Jó é Dunyba alatt, és igen lágy rollas ágyban báltani a' gyermekeket?*

Nem jó. Elkényesedik 's gyengül teslek: de ártalmas - is az egélségnek az igen meleg ágy.

294. *Meglehet e' engedni a' gyermekeknek a' továbbva- ló a'uvást?*

Meglehet. A' tesznek nevedésére szük- séges az.

295. *Mire kell szoktatni a' gyermekeket, ha reggel fel- ébrednek álmokból?*

Hogyha már nem álmofsak, mingyárt kel- lyenek, és öltözzenek - fel.

296. *Az Elme-indulatokra nézve, melyik elme-indulat legártalmassabb a' gyermekeknek?*

A' Megijedés.

297. *Okofság e' a' gyermekeket csak tréfából-is ijeszteni?*

Távúl legyen. Történtt már számtalanszor, hogy mingyárt kitörte a' gyermekeket a' nyavalya, és holtig nyavalyás maradt.

298. *Okofság e' a' gyermekeknek a' Lelkekről, ördögökről, a' Halálról, és más iúndér képzelt Tűneményekről beszélleni?*

Éppen nem okofság. Megtaníttjuk illyformán őket a' hafzontalan képzellődésekre, félnékeké, kislelküeké tefzük, úgy hogy önnön árnyékoktól-is, és a' fetétben rettegnek, ijedeznek; érzekenyek lefznek. Melly miatt gyenge gyáva emberek válnak belölök.

299. *Mit kell azon emberekről itélnünk, a' kik magok befzéllick, hogy ők valóságosan önnön szemeikkel láttak ördögöt, balát, vagy lelket különbbféle ábrázatban?*

A' mit az emberek a' Lelkekről, és Babonaságról befzéllenek, az többnyire a' felhevültt képzellődésnek fzüleménye, és azért azoknak nem lehet hinni. Nem halljuk, hogy a' valóságosan okos, vagy bátor emberek látnának olyan tűneményeket.

300. *Jó e' a' még igen fiatal 's gyenge gyermekeket dolgozra fogni?*

Nem jó. Megerőltettjük őket; erős természetű 's allandó egészségű emberek nem válnak belőlök: mint a' jókor befogott Tsikóból nagy 's erős Ló foja se válhat. — Az okos szülék csak azért adnak a' fiatal gyermeknek valamely dolgot, hogy kitsíny korában szokjon ahoz; de csak olyant adnak, melly könnyű, és mulattság gyanánt szolgál nékie. Nem is kívánnják tőle, hogy sokáig dolgozzon egy húzomban; így még inkább el-ijesztenék a' dolgotól.

301. *Talán még károsabb, hogyha az Esztét erőltettjük jókor a' gyermekeknek?*

Igen-is, káros. Hat esztendő előtt A-B-C-re se kellene őket taníttatni. Némely négy esztendő gyermek-is okos ugyan már tanulni: de ha sokkal jobban, és jókorább érik az emberi Esz, mint a' Test, az közönségesen káros az egészségnek. Erős természetű 's természetű embert ritkán várhatni az igen okos kis gyermekből. — Az okos Nevelő mindazonáltal tsupán jádzadozva - is sokra megtudja taníttani a' gyermeket úgy, hogy ez mulattságnak érzi önnön oktatását, és igen örömeft tanul.

302. Szükséges e' a' nagyobb gyermekeket mindig foglalatosságban tartani?

Fél fertály óráig se kell őket engedni már tanulás, már játék, már valamely dolog nélkül lenni. A' titkos, és hofzszas magányofságot, mindenképpen, és mindenütt meg-kellene nekik gátolni.

Az Oskolákról.

303. Kötelessége e' az Apának, Anyának, vagy a' Gondvifelőknek, hogy gyermekeiket oskolába járattassák?

Vétek alatt tartozik azt minden Szülő, és Tűtor tselekedni; mert az oskolában tanulhat a' gyermek minden jót. Ott' tanul imádkozni, hogy Istenét ditsérhesse; ott' olvasni, 's írni, és más szép tudományokat, hogy azoknak jövővendőben hasznát vehesse; ott' tanul emberséges, és jó ember lenni. Mind ezen jókat ritkán adhatyuk odahaza gyermekeinknek.

304. Talán kényszeríteni is lehetne a' Szülőket arra, hogy oskolába küldjék gyermekeiket?

Igen-is. Megbüntetheti a' világi Törvény-is a' gondatlan apát, anyát, és gondvifelőket, kik az Istentől reájók bizott gyermekeket jóra nem igyekeznek nevelni. Mert a' roszfízúl ne-

veltt gyermek tsak kárára nő-fél Felebaráttjának.

305. *Mi haszna van még annak, hogy oskolába küldjük gyermekeinket?*

Megszokják a' gyermekek az oskolában egymást esmérni, érteni, szeretni; a' mi által a' Tárfalsági életre való jó emberekké válnak.

306. *Vallyon jó e' az, hogy 3 - 4 órákig-is egymás után szüntelen ültetjük a gyermekeket az Oskolában, 's ofztán még nebezzelünk rájuk, ba tsendefsen nem ülnek, 's nem figyelmeznak?*

Nem fris vérű gyermek az, a' ki ebben eleget tesz Mesterének. — Gondollya meg a' Tanító, hogy az mintegy szüntelen való büntetés a' gyermeknek. Az ollykorvaló fel-állást éppen meg-nem lehet tiltani a' gyermekeknek.

307. *Dtséretes e' azon falusi Mesternek módja, ki az oskolai órák közben mértékteljesen jádzani-is megengedi a' gyermekeket bizonyos ideig?*

Azt okofsan teszi, hogy ebben kedvet tölti a' gyermekeknek: Ugy meg nem untattya velek a' Tanulást. De olly játékokat-is ki tud gondolni az okos Mester, mellyek hasznot hajthatnak a' Hazának-is jövendőben. Ha p. o. a' Katonai gyarkorlátsal mulatná őket, hasznos volna; pedig az által a' gyermekeknek telkek-is szépen, és egyenesen nevedik.

308. *Milyen büntetések leg fogaratosabbak, és alkalmasok a' gyermekek' fenyegetésére?*

A' koplaltatás; az ő szokott gyönyörűségeinek, kedves Mulattságainak felfüggesztése, és szabad Járkálásának megtiltása. A' többi büntetések csak Boszszonkodását jelentik Nevelőjöknek, és ártanak a' gyermek' testi, vagy lelki egészségének. — Mindazonáltal a' Nevelő gondollya - meg, hogy tsuppán az ő okosságától függ a' gyermeknek egész jövőnö élete.

309. *Mi árt leg - is leg többet a' Gyermek' egészségének, és tanulásában való Elő - menetelének?*

Az, ha az ő Nevelője, mestere, vagy szüléi, nem nyilatkoztatták - ki néki, hogy megismérik Jó maga - viséletét. De kiválttképpen, ha az érdemtlent nagyobb betsbe láttya lenni magánál. Így elkedvetlenedik, tanulásában való vetekedésével felhagy a' gyermek. A' mi valóban lelki - esméretes dolog lehet a' Tanító részéről, mert úgy egész jövőnö életére árthat a' gyermeknek. — Nem kis szív - fájdalmára, és nem ritkán egészségének egész Megvesztegetésére váltt már sok gyermeknek, midőn látta, hogy édes szüléi mindég nagyobb fzeretetet mutattak más testvéréhez, mint ő hozzá.

310. Szükséges e', hogy az Oskola-bázak okofsan legyennek építve?

Igen-is; szükséges, hogy száraz, térséges, magos helyen legyenek építve, hogy mindég a' leg szabadabb 's tisztább levegőnek legyenek kitéve.

311. Millyennek kell lenni az Oskola szobáinak?

Az oskola-szobának tágasnak, magosnak, világosnak, száraznak kell lenni. Nem sárral vagy téglával, hanem deszkákkal legyen kipedolva.

312. Egésztelen e' az, ha az Oskola-bázak nedves, mely bellyen vannak építve; ha a' szobák benne alatsonyak, szétek, tisztátalanok, nedveffek?

Nagyon egésztelen. Megromlanak az ilyen oskolákban a' gyermekek, és nehezen tanúlnak benne.

313. Szükséges volna rebát, hogy, a' mint fő kötelefségünk a' gyermekeknek jó Nevelése, úgy leg első gondjok lenne a' Lakofoknak minden Helységben alkalmazatos 's egészséges oskolákat építeni?

Igen-is, szükséges az. És a' melly Lakofok azt nem tefzik, azok gondatlan emberek.

314. *Kell e' szorgalmasan tisztogatni az oskola szobákat?*

Igen-is. Minden nap ki-kell azokat seperni, az ablakokat, ajtót napjában többször is kinyitván, télben nyárban egyaránt kiszellőzni: a' székekről a' port ruhával gyakran letörülgetni.

315. *Miért szükséges ezt tenni?*

Azért, hogy az oskolában port ne nyeljenek, sem ne förödjenek magok gözőkben a' gyermekek.

316. *Ártalmas e', ha nagyon befűtjük télben az oskolát?*

Ártalmas. Megbetegednek benne a' nagy göztől a' gyermekek, fej-fájást hamar kapnak. Ambár az se jó, ha hideg a' szoba, mert sem írhat, sem tanulhat benne jól a' gyermek. Kiválttképpen pedig arra kell vigyázni, hogy fűt ne legyen az oskolában, melly rontya a' gyermekeknek szemeit.

HARMADIK RÉSZ.

A' Betegségekről, és az Orvoslásról.

I. SZAKASZ.

A' Betegekről, Orvosokról, és az Orvasságokról.

317. *Hogyba szorgalmasan igyekezett az ember egészségét fenntartani, még - is mindazonáltal megbetegedett: szükséges e', hogy segedelmét keresse?*

Igen-is szükséges. És, mivel vétek alatt tartozik kiki egészségét őrizni: szintúgy vétek alatt tartozik elvesztett egészségét keresni.

318. *Jól tselekszik e' az, a' ki csupán csak az Istenről várja betegségének meg-gyógyítását?*

Nem jól tselekszik. A' leg szentebb életű ember se hitelessé el magával, mintha tartozna az Isten véle tsudát tenni. Maga az Őr Isten fűben

füben fában rendelte az Orvafságot. *Sirácb* könyvének 38dik Réfzében ez van: Az Istentől vagyon minden Orvafság. A' Felséges teremtette a' földből az Orvafságokat, és az okos ember nem izonyodik azoktól.

319. *Azért, hogy néha magától-is meggyógyúl a' beteg, isuppán csak a' természetre bizni meggyógyúlásunkat, okofság e'?*

Nem okofság, hanem vakmerőség. Senki se tudhattya, mi következhet betegségéből. Sokaknál néha egyaránt kezdődik a' betegség, de nem egyaránt végződik; egyik meggyógyúl, a' másik holtig nyomorék marad, a' harmadik pedig meghal.

320. *Mit tesz tehat az okos ember, hogy ha beteg, vagy más valaki beteg házánál?*

Túdós Orvost hív, és arra bírza magát.

321. *Mivel költséges Orvofsal, és Orvofsággal élni, nem volna e' jobb előbb házi-orvofságokkal próbát tenni betegségünkön?*

Az okos ember életét 's egélségét drágának tartya minden Jószágánál; és tudván azt, hogy a' próbálgatás még veszedelmesebbé teheti a' betegséget, a' fegítésre való drága időt is halasztattya: minden Taláalom-orvafságoknak békét hágy, és jókor hív tanúlt orvost.

Úgy-is az okos orvos édes-örömeit csak házi orvasságokat javafol, ha azok elégségesek :

322. *Milyen betegségekben szükséges elkerülbetelesenül a' tanult Orvost bini, és hamar bini?*

Minden nagy betegségben, úgymint a' forró betegségekben: a' mellyekben minden ereje egyszerre elvesz az embernek: a' mellyben nagy szögezést, fájdalmat szenved a' beteg: a' mellyben emésztete, vizellete nem mehet: a' mellynek veszedelmes következtét tudjuk, mint p. o. a' veszett-kutya harapásnak s. a. t.

323. *Szép dolog volna e' az, ha minden Háznak fenyíték alatt való kötelessége lenne, hogy a' nála lévő Betegeket segedelem nélkül lenni semmiképpen ne engedje?*

Szent rendelés volna ez. Temérdek ember tartatna-meg a' Haláltól, a' kiknek csak azért nints segedelmek, mert egy-két krajtzárba telne az Orvoslás.

324. *Mellyik Orvos kéntelen-is tartozik a' szegény embereknek szolgálni?*

A' Városnak Orvosa minden városbéli szegény embernek tartozik ingyen szolgálni; a' Vermegyének Orvosa pedig, és Borbélyai minden falusi szegény Polgárnak. Ezért veszik ők esztendei fizetések az adózó népnek Adójából.

325. *Mit mond Sirách Könyvének 38dik Részében az Orvosokról?*

Tifztellyed, az Orvost. Mert az Ūr teremtette őtet. Az ő Tudományja felmagasztallya az ő fejét, és a' Királyoktól, 's Méltóságoktól betsültetik.

326. *Nebéz e' az Orvosnak tudományja?*

Igen nehéz. Mert az emberi testnek, melly ezer meg ezer részetskékből igen mesterségesen vagon öfzveszerkeztetve, minden leg kifsebb portzikáját kell néki esmérni: Azon kívül, mind azon ezerféle dolgokat, mellyek az ember' egészségét ronthatják, vagy fentarthatják. Pedig tsak akkor esmérheti ő-meg ösztán, és gyógyíthatja böltsen az elrejtett betegségeket - is.

327. *Mit lehet tartani a' Tudákos emberekről, vagyis azokról, a' kik nem tanúlták az Orvosi Tudományt, és még-is gyógyítani mernek?*

Azt, hogy ők tsak kotzkáznak az embereknek életével, a' midőn vaktába valakin segítvén, elhitetik magokkal, hogy ők valamit tudnak.

328. *De, ha valamely Tudakos több emberen segítet, elég e' az arra, hogy reája bizbafuk Eleitinket?*

Nem elég. Mert ha jól megvizsgállyuk, fokkal több emberen nem segített ő, inkább megrontotta. Elég jele az már a' vakmerős-ködésnek, hogy ő majd minden betegének, ha ezer volna-is, és ugyan annyi féle betegségben, mindég azon egy szerekből álló Orvasfágát oíztogattya.

329. *Mi lehet tehát annak az oka, hogy még-is olykor a' Tudakosok szere mellett megjobbultak a' Beteg?*

Az idő, a' természet, a' betegnek bizodalmas, és jobb magatartása, gyözedelmeskedik néha még az ártalmas orvasláfon-is.

330. *Mit tarthatunk tehát a' Favás aszfzonyokról, a' szem-bólyag-mettd isavargókról; azokról, a' kik tsak az egy Vízellenek látásából-is gyógyitanak?*

Azt, hogy azok tsak hitegetők, Izegény embert vakítók, 's tsalók. Hogy tehát, ne higgyünk nékiek: hanem mint ártalmas embereket vádollyuk-be őket az Előjáróknak.

331. *Szükséges e', hogy az Előjárók gátollyák-meg az ilyeneknek Hitegetését?*

Az okos, és jó lelkű Előjárók tartoznak rendelést tenni, hogy mindennek, a' kinek tanulá-

núlásáról nints bizonyság levele, büntetés alatt megtiltatsón a' gyógyítás.

332. *Vannak még olyan emberek-is, a' kik vásáronként úvegerskében, Iskátulákban bordanak magokkal fokféle orvafságokat, és drága pénzen árúlyák nagy dítséreikkel külömbféle tsiffra nevezetek alatt: mit biggyúnk azokról?*

Azt, hogy azok-is tsak hitegetők; fokat ártnak holmi tsúnya kevertyeikkel. Melly miatt tölök se magunknak, se marháink' betegsége ellen valamit ne vegyünk, — Ezeket-is tartoznak eltíltani az Előjárók.

333. *Miképpen kell gondolkoznuunk a' Házi-Orvafságokról?*

Úgy, hogy azokat-is tsak az tudhattya hafzonra fordítani, a' ki a' betegségeket voltaképpen tudja megesmérni. Azokkal-is árt-hat a' Tanúttalan. Leg jobb Házi orvafság a' tífzta Levegő, és a' fris víz.

334. *Hát mit tarisunk amaz furisa, és tréfsis Orvafis szerekről, mellyeket a' Nyakunkba szoktunk akasztani a' betegségek ellen, mint p. o. a' szem-kő, hályog-zyó-kér s. a. t.?*

Kinevetni-való Orvafságok ezek,

335. Érnek e' valamit azok a' közönséges Orvafságok, mellyeknek erejek már ebben, már amaz betegségben ki vagyon kiáltva?

Ezek sem érnek semmit a' nem-orvos kezében; sőt igen gyakran veszedelmesekek. p. o. a' Kina Isteni orvofság a' hideglelés ellen: de elronthattya vele a' beteget a' Nem-orvos. A' veszett kutya-harapás ellen kikiáltott orvafságok-is tsak az Orvos kezéből hafználhatnak. — Mert tsak az Orvos tudhattya azon környülállásokat, mellyekben, és mikor hafználhat, vagy árthat ugyan azon orvafság.

336. Mindenképpen tehát leg jobb 's leg okosabb tsak a' tanúlt Orvosra bizni magunkat, ha betegek vagyunk, mert tsak ő esmérheti-meg a' betegséget; tsak ő lát-hat-be a' természetnek titkaiba; tsak ő válaszbattya-meg a' hafznos orvafságot. Mindegy e' Borbélyra, vagy Doktorra bizni Magunkat?

Nem mind egy. Tsak a' külső betegséget, febeket tudja gyógyítani a' Borbély; a' belső nyavalyáknak gyógyításához nem érthet ő, hogyha azt-is különösen nem tanulta. Tud ő eret-vágni, köpülőzni: de nem tudhattya, millyen betegségekben, 's mikor jó, vagy nem jó az ér-vágás. Azért a' Borbélyok-is tsak vakmerősködnek az embernek életével, midőn a' belső nyavalyáknak gyógyításába avattyák magokat Doctor híre nélkül.

337. *Igaz e' az, hogy az Orvos - Doctornak Javaslásáért, Retzeptyéért fokot kell fizetni?*

Nem igaz. Az igen szegénynek szívefesen ingyen javasol a' Doctor. A' kitől kitelik, attól egy Retzeptyéért nem kíván többet 20-30 Krajtzárnál. — Az Orvosnak is élni kell; az az ő kenyér-keresése.

338. *Hol kell az Orvafságokat venniünk?*

A' Patikákban. Mellyek a' Doctoroknak szorgalmatos gondviseledek alatt vannak, hogy mindég jó, és tisztán készült Orvafságai legyenek a' Patikáriusnak.

339. *Szükséges e', hogy a' beteg biven kövesse Tanársát az Orvosnak, és hogy az ő Rendelése szerént végye az orvafságokat?*

Igen-is. Ok nélkül semmit se javasol a' Doctor.

340. *Lebet e' kívánni, hogy mingyárt egy Orvafságra mindég meggyógyúllyon a' Beteg?*

Azt nem lehet okofsan kívánni. A' vastag fát se lehet egyszerre levágni. A' Doctor se fújhattya - le rólunk egyszerre a' betegséget; ap. prodonként megy az. A' Doctor se tehet arról, hogy ő mind addig kéntelen rendelni az Orvafságot, a' még szükségesnek láttya. Nem függ az mindenkor a' Doctor tudományától,
 hogy

hogy egyik beteg hamar meggyógyúllyon, a' málik pedig a' fok orvafságra - is allig veszi fel magát. A' betegségnek nyakafsága ennek az oka.

341. *Hogy meggyógyúllyon a' beteg, elég e' arra az, hogy szorgalmatosan bevegye az Orvafságot?*

Nem elég. Egyfzer'smind úgy kell magát tartani a' betegnek, mint az Orvos mondotta. El-kell távoztatni mind azokat, a' miket ő megtiltott. Ha azt nem tselekszük, az orvafság maga nem hafználhat.

342. *Szükséges e', hogy ha-izak lebet mindég maga az Orvos láfisa a' Beteget?*

Szükséges; akkor tanulhattya jól-ki természetét 's nyavalyáját a' betegnek.

343. *De ha a' nem lebet-meg?*

Írás által-is lehet tudófsítani az Orvost, hogyha okofsan le-tudja valaki írni állapottyát a' betegnek.

344. *Miről szükséges kiváluképpen tudófsítani az Orvost azon kívül, hogy minden panaszfszair-is a' betegnek jól leirjuk?*

E' következendökröl:

1) Hány efsztendös a' beteg? mitsoda nemü? Házás é? mitsoda hívatalú?

2) Mil-

2) Millyen termetű? magas vagy alacsony; sovány vagy testes, fekete vagy barna; piros vagy sápat?

3) Mennyi ideje, hogy beteg? ezen betegsége előtt egészséges volt e? vagy talán más régi hibái vannak p. o. szakadás, arany-ér, vérköpés, közhvény, görtsök, rátz, daganat, seb, vagy más kihányások s. a. t.?

4) Fekvő beteg e' most, vagy fel-is járhat, de erőtlen?

5) Hogyan, és mitsoda jelekkel kezdődött betegsége?

6) Aluváfa jó e'?

7) Borzadozásai, avagy hősegei vannak e? mindég vagy bizonyos időben? Szomjúhozik e'?

8) Lélegzete szabad e', vagy szorúlt, avagy szapora? nints e' szegezése mellette, ha kiváltt fel akarja tartani lélegzését? nem kén-telen e' köhögni-is akkor?

9) Feje szédül e', fáj e', vagy csak valamely részében szúr? Kalapál e' benne? Zúg e' füle?

10) Nyelve sárga e', vagy fehér, vagy száraz? van e' rossz íz a' szájában? nem okádnék e'?

11) Kívánnya e', vagy inkább irtózik az eledelektől? fáj e' gyomra, ha megnyomja?

12) Van e' széke, és hányszor napjában?
 milyen színű? lágy e' vagy víz hígúságú? puffadt e' hafa?

13) Izzad e' néha, könnyebbül e' reá?

14) Ha köhög 's pökdös, milyen a' pökéfe?

15) Mitsoda orvafsággal élt eddig? való-
 ságos Orvosnak tanásából e'? 's hogyan érzet-
 te arra magát?

16) Voltt e' már többször ebben a' Nyavalyában?

A' Kisded gyermekek eránt különösen e' következendöket kell tudni az Orvosnak:

Mennyi idös a' gyermek? szopik e' még? jó

Tefiben van e', vagy elfzáradt?

Milyen a' széke? zöld e' vagy sárga, vagy taknyos?

Hafa lágy e' vagy puffadt?

Vizel e' fájdalom nélkül?

Foly e' nyála? vízi e' kezeit szájába?

Nints e' kinöve? nem nagy e' igen a' feje?

Voltt e' már himlös?

Potrohos e'? milyen színű ábrázatban?

Hogyan aluszik? vannak e' höségei

Mi az ö eledele közönségsen?

Nintsennek e' valami kiverések bőrén s. a. t.

II. SZAKASZ.

*A Betegeknek Gondviseléséről,
és a'*

Betegségben-való Magatartásról.

345. *Miképpen kell a' Betegekkel bánnunk?*

Szép, és kellemetes móddal. Mert ők szegények a' fájdalomtól szorongattatván, mindentől nagyon megilletődnek.

346. *Okofság e' a' nagy beteg körül lármázni, sokat beszélni, avagy valamely zörgést megengedni?*

Nem okofság. A' tsendefség való a' betegnek; a' láрма zavarja az ő fejét. Az se jó, ha sok ember jön-öszve a' betegnek látogatására. Az tsúnya kiváltképpen sok afzszonyokban, hogy a' Haldoklóhoz, vagy más nagy beteghez számolsan öszve-tsoportoznak tsupán tsak szájokat tátani, és bámúlni. Az ilyeneket ki-kell igazítani a' szobából.

347. *Szükséges e', hogy ne tsak szép móddal, hanem nagy szorgalmazással-is bánnunk a' beteggel?*

Szükséges. Magával-tehetetlen a' szegény beteg, és ha ember-tárfa nem könyörül rajta, szomjúságában-is meghalhat.

348. *Teбет e' valaki nagyobb keresztényi Jó-tselekedetet, mint ha az olyan ügyefogyott beteget, a' kinek semmi gyámola niürsen, maga gondviselése alá veszi?*

Ennél lehetetlen szebb jó Tétemény. Soha fe lehet Felebarátunknak nagyobb szüksége reánk, mint mikor ő magával jó-tehetetlen.

349. *Sőt talán minden Lelki-Pásztor megkívánbaná azt Alarvalóitól, hogy az ilyen Ügye-fogyonnak forrás jelenjenek-meg néki?*

Igen-is. Hogy ő minden jó Híveinek szívére köfse annak segedelmét. A' ki az ilyennek gondját vífeli, több jót tett, mint ha Koldúsnak, vagy Templomra adakozott.

350. *Szükséges e', hogy az a' Szoba, mellyben beteg vagyon, mennél tisztább legyen?*

Tisztának, tágasnak, száraznak kell lenni azon szobának, mellyben beteg fekszik, hogy ő tiszta, frís, száraz levegőt lehelhessen.

351. *Szükséges nagyon a' frís levegő a' betegnek?*

E' nélkül lehetetlen, hogy meggyógyúlyon. Semmi orvafság fe veheti-el jobban az ő hőséget, ajúlgatásait, nyughatatlanságát a' frís levegőnél.

352. *Mit kell rebár tenni, hogy mindég fris levegője legyen szobájában a' betegnek?*

A' szobának leg alább egyik ablakja mindég nyitva legyen; ollykor az ajtót-is ki-kell nyitni, és kifzellözni. A' leg derékebb télben-is ezt kell tenni többször-is napjában, arra vigyáztván mindazonáltal mindenkor, hogy a' míg szellőztetjük a' szobát, jobban be-kell ötet takarni.

353. *De, hogy mindenképpen jó legyen a' levegő, miképpen kell tisztázni a' betegnek szobáját?*

Minden nap ki-kell azt seperni, de úgy, hogy port ne gerjesztünk; a' portól mindent jól meg-kell törölni. Semmit se kell a' szobában tartani, a' minek nagy szaga vagyon; kiválttképen pedig arra vigyázni, hogy télen mennél vékonyabban legyen befütve a' kementze, és ne talán füst-is legyen a' szobában. A' beteg szobájában dohányozni éppen nem okofság.

354. *Jó e' a' nagy Világosság a' nehez betegnek?*

Jobb, ha egy keveset árnyékos a' szoba; könnyebben nyugszik benne a' beteg. Azért kezfkenőt lehet függeszteni az ablakokra, vagy nyárban Zöldfa-gallyakkal berakni: és így a' legyek se alkalmatlankodnak annyira a' betegnek. — A' bodza, és diófának gallyai igen nagy szagúak, 's talán ártanak a' betegnek.

355. *Millyen legyen Ágya a' betegnek?*

Mennél tisztább legyen a' beteg' ágya. A' takaró se meleg, se nehéz ne legyen; a' tollas derekaly se jó. Mert ezek miatt kéntelen a' szegény beteg önnön rosz gözében feküdni, melly nagyon árt néki. A' kiknek tsak szalma a' derekallyok, azok rosz dohos szalmát ne vegyenek a' végre.

356. *Mit tarthatunk azokról, a' kik mély tollas Ágyba fektetik a' beteget?*

Azt, hogy ők, a' midőn hiszik, hogy jót tesznek a' betegnek, ha erővel megizzadtattyák, tsak kinozzák szegényt, és nagyobb betegségbe ejtik. — A' kinek nintsen ló-szőrrel tömött derekallya (Matratze): a' tollasnál a' tsuppán pokrótzal, lepedővel takartt szalma mindég jobb. A' takaró-is inkább tsak egy lepedő legyen, mint sem dunyha.

357. *Meglebet e' engedni, hogy két beteg feküdjön együtt, vagy a' bereggel más egészséges?*

Ez tisztátalanság, és gyakran ártalmas. A' beteg embernek göze egésztelen, és a' két test meleget tart együtt, melly nem jó a' betegnek.

358. Jó e' a' betegnek ágját szűnyegekkel körül befogni?

Nem jó. Mert az által gátoljuk tőle a' fris levegőt.

359. Rossz szokás az-is rebár, hogy a' gyermek-ágyas aszszonyoknak éppen beszoktuk mindenféle fedni ágját?

Igen-is rossz szokás. A' mint az-is, hogy a' meleg dunyhával csak meg-nem fűllasztjuk őket. Szükséges, hogy lábához semikép' ne férkezzen a' hideg szél; de annyira befedni őket, hogy a' nagy meleg miatt izzadjanak, tellyességgel ártalmas. Valamint minden Betegnek, szint' úgy a' gyermekágyas aszszony-nak szükséges a' fris levegő.

360. Kell e' minden nap megverni 's felrázni ágját a' betegnek?

Igen-is, hogy könnyebben fekhessen a' fzegény beteg. Csak vígázni kell, hogy mi-dőn magától izzad, akkor ne bolygassuk őtet.

361. Miképpen leg jobb állítani a' betegnek ágját a' szobában?

Úgy, hogy se nedves fal mellett közel ne álljon, sem ablak vagy ajtó mellett, hogy a' hűs levegő hirtelen ne érje a' beteget. Mert ez nagyon árthatna.

362. *Milyen legyen ruhája a' betegnek?*

Tiszta, és nem alkalmatlan. A' fekvő betegeken lajblit, szoros kézellős, vagy gallérú inget, szorosan megkötött lábra - valót, vagy szük harisnyát nem kell megengedni.

363. *Okos emberek e' azok, a' kik félnek tiszta mosott ruhát a' betegre adni, ne talán ártisanak neki?*

Nem okosak. Tellyeséggel egy betegség fints, mellyben ártalmas volna a' beteg ruhájának meg - változtatása; sött rozsz, ha nem tisztázzuk ötet mennél jobban kitelik tőlünk. Tsak arra kell vígyáznunk, hogy előbb melegítsük meg a' reájok adandó ruhát, és hogy ez soha nedves ne legyen.

364. *Azon forró betegségben lévőeknek, a' kiknek kívánás fejek fáj, jó e' melegen tartani Fejeket?*

Nem jó. Akkor még jobban fáj fejek, és hamar észeken kívül - is lehetnek. — Semmivel se kell fedni a' beteg fejét, sött távoztatni az igen tollas vánkost-is, mellybe méllyen beme-rül az ember feje.

365. *Ha nagy szomjúsága van a' betegnek, mit leg jobb neki inni adni?*

Tiszta vizet, de a' melly már egy keveset állott, 's nem éppen igen hideg. — A' kiknek pedig mód nélkül nagy forróságok vagyos: azok

azok egy kevés etzettel, citrom lévvel meg-is savanyíthatják a' tiszta vizet.

366. *Nem okosság rebár, ha a' betegeknek a' midőn vizet kérnek, nem engedünk azt inni?*

Nem ám! Jobban tudja a' természet, mire van szüksége. A' fris levegő, és a' jó víz való-ságos mannája a' betegnek; Tsak ezek enyhít-hetik az ő szorongattatásit 's fájdalmait. A' nagyon hideg víz mindazonáltal a' betegnek nagy forróságában már nem egyszer ártott.

367. *Mi leg jobb Orvofsága a' Gyermekágyas aszszonyoknak?*

A' tsendes maga-tartása az ágyban 5-6 na-pig; a' kevés eledel; a' fájdalmi ellen a' korpá-ból, és pipitér virágból főzött Kliftér, valamint a' hősége ellen is.

368. *Lebét e' megengedni, hogy a' forró betegségben lé-vő fert, kávét, bort, égetbort ihasson?*

Mind ezek nagyobbítják a' forróságot, a' hideglelést; főképpen pedig a' bor, és az éget bor halálófsá tehetik a' betegséget.

369. *Hogyan kell magokat tartani eledeleekben a' Bete-geknek?*

Közönségesen minden hideglelős 's forró betegségben lévőknek, a' kik tudni illik olykor hideget, borzongatást, vagy meleget, hőséget éreznek; a' kiknek fejek, vagy hasok fáj; és szomjúhoznak; tellyefséggel távoztatni kell a'

lok evélt, akár fekvő, akár nem fekvő betegek legyenek ők, és hamingyárt nagyon kívánnák is az ételt.

370. *Miért szükséges az ilyenféle betegekről az eledelt megvonni?*

Azért, hogy ők magok se igen ohajtyák az ételt, sőt gyakran útállyák; de leg inkább azért, mert a' beteg embernek gyomra nem emészthet, és a' meg-nem emésztett étel fzaporíttya 's neveli a' betegséget.

371. *Nem okosság tehát még leveles- is borsföntani a' beteget, ha ő maga nem kívánja?*

Valóban nem. Azt soha se kell tennünk, hamingyárt tíz napja se evett volna egy morsányit se a' beteg. Elegendő táplálatot ad a' betegnek az ital, tsak azzal bőven éllyen.

372. *Hogyha maga kívánna valamit enni a' beteg, mi az az eledeleket leberne néki megengedni?*

A' fekvő forró hideglelés betegeknek legjobb eledel a' sovány tehén-hús leves árpa, vagy riskásával. Kevés etzettel, vagy Citromlével meglehet azt savanyítani, ha tetzik néki. Jó a' főtt, sültt gyümöls-is, ha van; Ugy a' jólérett leveles nyers gyümöls-is p. o. Tseresnye, meggy, fzeder, eper, tengeri szöllő, baratzk, alma, szőlő. Mellyek egyszerű's-

fzer'smind áldott orvafság gyanánt fzolgnak
a' betegnek.

373. *Meglehet e' engedni a' betegnek a' favót, Irót,
az alatt - tejet?*

Igen-is. Ezek-is frifítik a' beteget, eny-
hítik fzomjúságát, és höségét.

374. *Mitsoda eledelektől kell magokat tellyeféggel meg-
tarióztatni a' forró betegségben lévőknek?*

A' hústól, akár millyen hús legyen az, a'
vajtól, tojáftól, a' haltól, a' nehéz téfztás étel-
től, a' favanyú kenyértől.

375. *Hogyan jobb a' forró betegségben lévöket tartani,
melegen e', vagy hűfen?*

Közönségelsen minden hidegteleős 's forró
hagymáfz betegeket hűfen fzükséges tartani.
Rofz 's ártalmas, ha meleg fzóában, vagy
meleg takaro alatt tartjuk öket.

376. *Fő e' fűftölni a' beteg' fzóájái?*

A' fűftölés nem ér fel a' fris levegövel.
A' helyett inkább gyakran fzellözzük-ki a'
fzóát napjában, és télen éppen ne fűtsük-be
nagyon. Mindazonáltal valamely megtüzesí-
tett vasra, téglára, köre, vagy tsérépre öntött
ctzetnek párája igen jó jófzág, ha hagymáfz a'
betegség, ha büdöfség van a' beteg körül.

377. *Fő e' az, ha az Hideglelésekben, forró betegségekben Izaasztó szereket vesz-be az ember?*

Nem jó. Veszedelmesebb, és sokszor halálos lesz ez által a' betegség. Tsak az egy Orvos tudhattya azt, holl légyen szabad izasztót beadni. Ugyan ezen ókból kiváltt eleén a' betegségnek se meleg italokkal, se meleg takaróval soha se kényszeríttük izzadni a' beteg.

378. *Hafznos e' az Ér-vágás a' Betegségekben?*

Hathatós orvafság az Ér-vágás. A' hol szükséges, ott halált okozhat az ő el-mulasztása: de ám annak-is halálát okozhattya, a' kinél szükségtelenül történik az ér-vágás. — Mikor légyen szükséges vért erefzteni, azt tsak az okos Orvos tudhattya; ennek híre nélkül, soha se okofság eret vágatni.

379. *Mi következik leg kőzönségefsebben, ha az harmad, negyed napos hideglelésekben eret vágat magán valakj?*

Leg gyakrabban megdagadnak a' miatt lábai, olztán vízi-betegségben esik. Tsak az Orvos tudhattya azt, mikor jó ezen betegségekben eret vágni.

380. *Jó szokások e' az egynémely embereknek, hogy ők, ámbár semmi bajok nintsen, még-is bizonyos időben p. o. minden esztendőben egyszer vagy kétszer s. a. t. eret szottak magokon vágatni?*

Rofz szokás az. Ok nélkül vesztegetni a' vért, káros; betegségbe ejti gyakran az embert. A' terhes afzfzonyok se okosak, ha tsak azért vágatnak eret, mert máskor-is szottak olly' állapotjokban vágatni.

381. *A' Köpülődzés se hasznos tehát, ha tsak azért köpülőztetjük magunkat, mert máskor-is szottuk?*

Nem hasznos ám. Ez által-is vesztegetődik a' jó természet.

382. *Félt e', hogy, ha az ér-vágást elmulattya valaki, azért veszedelmes betegségbe esik?*

Tsak az tarthat attól, a' kinek az okos Orvos maga rendelte az ollykor-való ér-vágást, és az, a' ki ok nélkül már igen hozzá szoktatta természetét a' gyakran-való ér-vágáshoz. Az ilyen valamely Orvosnak tanátsa szerént szoktassa le magát aprodonként, máskép élete veszedelembe forog.

383. *Hát mit tartsunk azokról, a' kik bizonyos időben Purgatzióval szottak élni, hogy a' betegségek ellen őrizték magokat. — Pedig ilyen szegény tudatlanok igen sokan vannak?*

Azt, hogy ők, a' midőn őrizni akarják magokat a' betegségtől, ugyan akkor készítik,
te.

testeket a' betegeskedésre. Mert az orvosság által öntönözik, tsipkedtetik egészséges belső részeiket, és így bolygattyák, rontyák, erőtlénítik Természetiüket.

384. *Hár miképpen gondolkozhatunk azokról, a' kik csak-nem minden nap élnek purgatioval p. o. Veleurzei, vagy más Piulákkal?*

Ezek szánakozásra méltók. Mert már megrottották természeti folyását Béleiknek. Már mintegy kéntelenek az ollyatén öztönözö szezerekkel élni: de szintúgy az ő egészségeknek fentartása-is tsuppa mesterséges. Vígýázni kell nekik minden falattyokra, máskép hamar megbetegednek. — Tsak az okos Orvos szoktathatta-le őket aprodonként.

385. *Meglebez e' engedni azoknak az ő szokásokat, a' kik, ha vagy egy nap nem talál székek lenni, mingyárt Kliflérral sürgerik azt?*

Ezeket előbb arra kellene tanítani, hogy vannak emberek, a' kik öt-hat napok alatt tsak egyfzer mennek szükségekre, és még lints femmi bajok. Ha tehát ők se tapasztalnak a' ritka székezés miatt valamelly alkalmatlanságot, 's még-is kliférozák magokat, hamingyárt tsak tizta lágy meleg vízzel-is, nem jól tselekeznek. A' gyakor förösztés által úgy megerötlenedhet a' végbél, mint a' gyomor meggyengül a' fok meleg herbathétól; ugyan azért hamarébb arany-eret kapnak.

386. Jó volna e' mindazonáltal, ha a' hideglelés forró betegségekben, mindég a' természetre bízánk a' székezést?

Nem jó volna. Szükséges, hogy mennél hamarébb megtisztuljon attól a' beteg, a' mi rosz fekszik testében; másképp megrothad az benne, és megölheti ötet. Azért igen nagyon kell arra vigyázni, hogy a' forróságban lévő betegnek napjában többször-is legyen széke.

387. Okofság e' félni a' Hánytatóról, ha azt az Orvos jónak látja?

Nem okofság. A' Hánytató, a' hol szükséges, sokkal hamarébb, kivetzi veszedelméből a' beteget. Nem-is erőtlenedik-meg úgy általa az ember, mint az alólhajtó orvafság által.

388. Fél e' a' kis gyermekeknek Hánytatót adni?

Éppen nem. Sokkal könnyebben hánynak, és minden veszedelem nélkül, mint a' koros emberek. Azért bátran adhatunk nékik hánytatót, a' mikor szükséges.

389. Méltó e', hogy irtózzunk a' bolyág-búzó flastromtól (vesicatorium), ha azt az Orvos rendelje?

Nints mitől félni. Ha szükségtelenül tenné is azt fel valaki magára, semmi rosz következtől se tarthat. Az egy holnapos kisedre-is bátran fellehet azt tenni, ha az Orvos javafollya.

390. Jó e' az, ha a' szent Antal-tűzében (iszú, folyósó) a' daganatra akármilyen nedvest teszünk?

Nem jó. Még-jobban megnö tőle a' daganat, és fel-is fakadhat, melly ofztán megsűfitya az ábrázatot, vagy akármely más tagot. Az Orvos tanácsát kell kérni annak meggyógyítására; ő tudja, mikor lehet arra nedvet is tenni.

391. Jó Orvosság e' az Égebor, vagy Pálinka borssal, sóval, vagy akármivel a' hideglelés, vagy zsömör ellen, mint igen nagy szokásban vagyon a' Tudatlanoknál?

Ez rosz, és sokszor veszedelmes szokás. Nagy hőséget, nagyobb betegséget, gyakran szegezést okoz. És, ha valaha használni láttatott, azon hasznót bizonyofsan maga a' természet a' nélkül-is ezközlötte volna.

392. Hogyan kell magát tartani a' Beregnek, midőn már általezer betegsége?

Évésében, ivásában mértékletesnek kell neki lenni, hamingyárt igen, nagyon ehetne-is. Az ő eledele könnyű, és jól tápláló legyen. Örizkedjen a' mohon-való dologtól. Ne tegye ki magát egyszerre a' nagy hidegre, vagy szélre.

III. SZAKASZ.

*Némelly Betegségekről közönségesen, és
Különösen.*

I. Az Uralkodó Betegségekről És a' Pestisről.

393. *Ha valamely tájékon, Vármegyében, vagy Faluban egy időben egy bizonyos betegség lepi-meg az embereket, vagy a' marbákaz: mit kell akkor a' Nép Előjáróinak tenni?*

Minden ezeket arra fordítani, hogy feltalálhassák azon okokat, mellyek miatt uralkodik a' betegség. Mert csak, ha az okokat elháríttyák, menthetik-meg magokat a' veszélytől.

394. *Szükséges e', hogy Orvos-Doctort-is hívjunk segítségül az Uralkodó betegségeknek meg-gátolására?*

Igen-is szükséges. Ő tudja leg jobban ki-nyomozni a' betegségeknek okait; és a' márbetegeknek csak ő adhat okos tanátsot.

395. *Tartoznak e' a' Birák jókor hírt adni a' Vármegyé' Orvosának, hogyha veszedelmes betegség kezd uralkodni Helységjekben?*

Ezen kötelelségre kényszeríteni-is tartozik őket a' Nemes Vármegyé; mert valamint Isten-

te-

telenség fegedelem nélkül hagyni a' szegény beteget: Izinte úgy nem lehet hasznosabb, és szükségesebb Rendelés a' Köz-jóra, mint a' melly által tüstént az embernek élete tartatik - meg.

396. *Mi leg közönségesebb oka az ország szerre Uralkodó betegségeknek?*

A' közönséges 's országos szabad levegőnek rosz, és a' mi testünkkel meg-nem egygyező tulajdonsága annak leg közönségesebb oka. Vegye ez már eredetét a' hofzfasz első, ködös, nedves időktől, vagy a' Vízkiontéfelettől; vagy az időnek hirtelen-való váltazása által, vagy miképpen támadjon.

397. *Mért némelly helységben az Uralkodó betegség igen veszedelmesen jár?*

A' helység tájékjának az ő lapányos nedves fekvése, vagy határjában lévő álló vizei, motskos tavak miatt lévő Különös levegője annak egyik oka. Az Országos levegőnek mérget táplállya a' Különös rosz levegő.

(Tapasztaltatott, hogy a' melly helységben gyakran meg fordúlt a' hagymász rothasztó betegség Közönségesebben, és másféle hideglelések: miként le tsapoltattak, és kiszáritattak a' Küröllévő gonosz gőzű tavak álló vizek, mingyárt ki maradtak, vagy igen ritkák voltak a' betegségekis.)

398. Mért nem minden em'ert lep-mog egyaránt az Uralkodó betegség ugyan azon bellységben?

Az Ember' Testének különös állapotja, és belső épsége annak az oka. A' kinek tilzátalan, és rendetlen a' szobája, udvara; a' ki rosz eledellel, vagy jóval-is, de mértékletlenül tápláltatik; a' ki egyfzóval, mind levegőjére, mind ételére-italára, elme-indulatira, testi gyakorlására s. a. t. nézve, nem él úgy, mint fellyebb a' Dietetikában tanítatik: mindég tarthat későn-korán az uralkodó nyavalyának idejében a' megbetegedéstől.

399. Talán a' Valóságos Pestiskől-is így gondolkodhatunk?

Minden kétség nélkül. Mert a' Pestis-is a' tapasztalás szerént ott gyilkol kiválttképpen, a' hol az emberek a' háború által, vagy akár-mikép' támadott szükség miatt, sokat szenvedtek, roszfzúl tápláltattak. Az igazán egészséges vérű, 's jól tápláltt, mértékletesen élő ember bátran tárfalkodik sokszor a' pestises emberekkel. Vagy, ha el kapja-is a' Mérget, szerentséfsen kigyógyúl.

(Valóban boldog Ország az, a' hol sem a' rosz efsztendő, sem háború, sem más, nem vífzi a' Népet azon állapotra, hogy kéntelen legyen fahéj, 's korpa kenyeret rágni. Akkor édes Hazája kinek-kinek az Ország, mellyben lakik!!)

400. *Mit kell tehát tenni valamely veszedelmes Uralkodó betegségnek idejében egészségünknek őrzése végett?*

Jó táplálattal, jó kenyérrel élni, de mértékletesen. A' hevítő italokat, kivált az égetbort távoztatni; tisztán tartani Házunkat, magunkat; gyakorolni testünket. A' meghevüléstől, főképpen pedig a' hirtelen meghűtéstől őrizkedni.

401. *Helyes-e ugyan a' végett valamely Orvosló szerekkel élni?*

Minden Orvofság bolygattya, és erőtlentí a' természetet; a' mi ilyenkor veszedelmes. Igazi erősítő orvofság pedig nints más az egészséges emberre nézve a' jó, és mértékletes táplálathál. A' gyomor-erősítők se érnek semmit.

402. *Lehet-e ezt az Uralkodó betegségről való tanítást a' Szarvasmarha-veszélyre is alkalmaztatni?*

Éppen úgy kell gondolkodnunk a' Szarvasmarha-dögről-is. Ez is szintúgy a' levegőnek mérges tulajdonságától támad fokszor: de csak azokat a' Marhákat öli többnyire, a' mellyek rossz gondviseles alatt vannak; a' mellyek rossz egészségtelen eledellel élnek; ifzapos, megromlott szénát esznek; rossz mezőn legelnek; egészségtelen istállóban tartatnak; kevés lóval élnek. Egyfóval, a' mellyek nem igazán egészségek.

(Hogy-

(Hogyha pedig a' leg jobban tartott Marhák is megfőzökettenek az Uralkodó betegség-től: az vagy az El-ragadás által történt, vagy pedig, a' mint gyanítani lehet, attól, hogy a' dög idejében a' levegőnek tulajdonsága által még az Eledel is megvesztegetődik, mérges lesz. Mért pedig továbbá ezen feltételt helybehagyván, nem minden marha főzökettenek meg, annak a' Különös természetben lehet feltalálni okát. t. il. egygyik állat érzőinainak mérge az fokszor, a' mi a' másíknak természetét felleháborította.)

403. *Mi káros Magyar Országban fok helyeken a' Marhákra nézve?*

Az, hogy fok pufztákon, a' hol sem kút, sem folyó víz nintsen, csak az álló zavaros fokszor bűdös vizekből, tótsákból kéntelen a' marha inni. Az szintúgy nem lehet egészséges, valamint a' megromlott széna.

404. *Mi tanács volna jó ez ellen?*

Tartozna a' helység közönséges kutakat ásni a' pufztákon, avagy megtíltani, hogy a' Pásztorok közel se ereszték barmait az ártalmas vizekhez. A' gondos Polgárok nem is fzenvedik meg azokat határaikban, hanem letsapollyák, kiszáraztyák, avagy elkerítik.

405. *Hogyba valamely rüjékon a' mezőn Mérges fűvek vannak, mellyektől felpuffadnak, vagy más betegségekbe esnek a' marhák: mit kell akkor tenni?*

Utánna kell látni, hogy megesmérhefsük az ártalmas fűvet, és azt kiirthatsuk; addig is pedig el-kell keríteni azon darab földet, a' mellyben terem, hogy a' marha ne férkezzen hozzá.

II. A' Ragadó Betegségekről.

406. *Melley Betegségek a' ragadó Betegségek?*

Azok a' forró betegségek közönségesen tsak nem mind ragadók, mellyek Kiveréssel járnak: kiváltképpen a' Himlő, veres-himlő, petéts, scárlát-hideglelés, a' vérhas, a' valóságos pestis.

407. *Mi módon ragad-el a' betegség egy emberről a' másokra?*

Ha azon motskos levegőt lehelli az ember, melly a' beteg körül vagyon; de leg inkább a' betegnek illete, vagy ruhája által.

408. *Mire leg szükségesebb vigyázni a' ragadó betegségekben, főképpen a' rothasztó bagymászban, és pezérsben?*

Arra, hogy a' beteg körül szüntelen újjúljon a' levegő; hogy mindég tiszta 's fris levegőt

vegőt lehelhessen. Azért egy ablak mindig nyitva legyen, néha az ajtó - is, a' beteg szobájában. Parázs tüzre öntött etzetnek párájával kell gyakran fűtöt - is tsinálni.

409. *Mi szükséges még a' ragadó betegségben fekvőnek?*

Az, hogy mindenképpen tisztázzuk a' szégyen magával tehetetlent, hogy maga motskában, gőzében ne sínlődjön. Azért ne fűttsükbe télben nagyon a' szobát; melegen éppen ne fedjük őtet.

410. *Okofság volna e', ha az Elragadás félelme miatt senki se menne szolgálni a' Betegnek?*

Nem okofság. Mert, hogy reánk ne ragadjon a' betegség, könnyen meg lehet őrizni magunkat.

411. *Mit kell tehát a' végre tenni annak, a' ki a' beteg körül szolgál?*

Eh-gyomorral soha se mennyen a' beteghez. De a' beteg szobájában se egyen; jó kedvű legyen, és minden félelem nélkül bánnyon a' beteggel. A' mérges Pestis ellen - is megőrizheti így magát.

412. *Meg-lehet e' engedni, hogy sok ember járjon a' ragadó betegségben lévőbőz?*

Nem. Azon kívül, a' ki a' betegnek szolgál, egy ember se mennyen ő hozzá. Minden haszontalan látogatót el - kell igazítani.

413. Szükséges e, hogy a' beteg körül lévők arra-is vigyázzanak, hogy ők magok szintűgy más emberekkel ne társalkodjanak?

Igen-is. Ne talán az ő köntösök által, mellyett a' ragadó betegségnek gőze megjáratott, tovább terjedjen a' betegség.

414. Az-is szükséges tehát, hogy a' bimbós, veres bimbós gyermekek ne borsájtassanak az Oskolába, vagy Templomba?

Nem tsak azok, hanem minden ragadós betegségben lévők, úgy ezeknek gondvifelői tartoznak a' Templomból elmaradni. Illyenkor tsak otthon veszi kedvesszen az Ur Isten az könyörgéseket.

415. A' Ráb (fennyedék) ragadó betegség e'?

Igen-is. A' rühes embernek ruhája' illetve által-is hamar elragad ez a' tsúnya betegség; azért távoztatni kell az ő társaságát.

416. Szükséges e' hogy az Oskolamester tiltsa-el Tanítványi közül a' rábes gyermekeket?

Szükséges, valamint az otvarafókat-is, és más tiltátalanokat. Másképp elmostkoltathatik egész oskolája.

417. Jó e' az, ha a' rübet, vagy akármi másforma ki-verését tesszünknek, főképpen pedig fejünknek, bűdösköves, vagy más kenetekkel igyekezzünk elűzni?

Nagyon veszedelmes ez. A' Zsíros kenés miatt a' belső részre veheti magát a' méreg, és nyavalya törélt, szem-fej-fül-betegségeket, és örökös közhvényt okozhat.

418. Hát hogyan kell az ilyen ki-veréseket gyógyítani?

Arra valók az Orvosok. Ő tőlök kell tanácsot kérni. Tsak ők rendelhetik okofsan az Orvafságokat. Tsak ők tudják, mikor lehelsen a' keneteket hafználni. Igen szükséges azonban, hogy mennél tisztábban tartafson az olyan ember.

419. Mi leg jobb Házi-orvofsága a' Varas, Koszos fejnek?

A' Varas, koszos fej leg hamarább meggyógyúl, ha az haját egészen lenyírván, gyakran tisztáztatik, és semmivel se fedetik; avagy az illetlenség ellen tsak vékony 's ritka váfzony fejkötővel. A' kik erős lúggal gyakorta mofsák 's fösülik a' koszos fejet; még hamarább elérík tzéllыokat.

420. *Mint kell bántani a' ragadó betegségben megholt embernek Testével?*

Mingyárt beborítani szemfedelével, és valamely hideg szabad helyre, színbe, vagy hóvá kivinni, a' hol a' szél annak gőzét megrítkítsa. Voltt fekvő Agyiruhájit pedig mingyárt az udvarra kell mindegygyig kitenni. Sőt, ha hagymálfz másokat is pufztító betegség volt Nyavalyája, azokat többet haszonra se kell fordítani.

(Megmosni a' Halotakat igen haszontalan, és tziel nélkül való szokás; de a' ragadó betegségben megholtakkal azt tenni, és látásra kitenni, nagy oktalanság. Még a' nyilvánvaló Temetések is elmaradhatna ezeknek, ne talán Kísérőinek is ártson gonofz göze.)

III. A Himlőről (Tsétsről).

(A' Himlőben az az egy jó, hogy minden ember tsak egyszer kéntelen azon egész életében általesni: ő máskép' valóságos Pestise az emberi Nemnek. A' hol egyszer reá jönn a' Gyermekekre, ott nem mondhattya egy Anya-is, hogy övé ezután-is gyermeke. Némely Himlő-uralkodásban minden 7dik, 6dik, 5dik, 4dik himlős elhal; példánk van, a' hol minden 3dik, sőt 2dikis, tehát 10 himlős közül 5 elhaltt. Hála városában, mellynek húsz ezer Lakosai vannak 1791dikben 2151 himlősök közül 43otzan hal.

haltak - el, az az minden 5dik; 28onan betegesek maradtak, és heten meg vakúltak. — Egy Londonyi Ifpotályban 1746dik ezftendőtol fogva 1763dikig, 6456 himlősök közül 1643man haltak - el, az az minden 4dik. — Párisban 1723dik ezftendőben Junius holnaptól fogva Novemberig 13,350et ölttmeg. — Berlinben 1786dikban 1077tet. Amsterdámban 1784ben 3000. — Romában 1754ben 5000. — Felső Slésiában három ezftendő alatt 5584. — Svéd Országban 11 ezftendőnek elfolyása alatt 95,101. — Londonban 1650diktól fogva 1750dikig, az az egy Század alatt 152,461 embert vesztett el. A' 8dik században pedig 30 ezftendő alatt ugyan ott 734,836tot pusztított el.)

421. *Miől függ az, hogy még - is néha ritkábban balnak - meg benne a' gyermekek?*

Az attól függ, hogy van jó - féle Himlő - is, rosz - féle - is.

422. *Mikor van jó - féle himlője valakinek?*

Mikor kevés van testén, és nem foly - ösz - ve.

423. *Jó e' az, ha a' Himlőzőnek Izasztór, Bort, Éget - bort, vagy pálinka adunk, hogy könnyebben kiverje himlője?*

Nem jó, igen veszedelmes. Leg több himlőző gyermek hall - meg e' miatt a' tudatlanok között.

424. *Hát az jó e', ha meleg szobában tartjuk a' himlőzöket, vagy, a' mi több, melegen takarjuk őket?*

Ez is igen ártalmas. Sok, és rosz himlőt kapnak a' meleg tartástól, és a' nyavalya gyakran kitöri őket.

425. *Hogyan kell rebát azzal bántni, a' kit a' himlő ki-akar verni?*

Mind szüntelen friss levegőbe, és vékonyan ruházva kell őket hagyni. Hogyha inni kíván, bőven lehet néki adni tiszta, vagy egy kevés etzettel kevert vizet. Meleg italokkal pedig, vagy más orvafsággal éppen nem kell őket bolygatózni.

426. *Szükséges e', hogy az után-is, mikor már kiver-
te a' himlő, a' míg elszárad, mindég csak friss levegőbe tartjuk őket?*

Igen is. Csak az egyetlen egy friss levegő az, a' mi jóvá teszi a' himlőt, és könnyebbíti a' Himlőzést. Félni pedig attól éppen nem kell, hogy a' friss levegő behajtsa a' Himlőt; az inkább kihajtya. A' testnek belső hibái miatt szokott beverődni a' himlő.

427. *Jó e' a' Himlőzések sokat enni adni?*

Nem jó. Főképpen a' Hústól kell őket tartóztatni; úgy mindentől, a' mi hevitené őket.

428. *Jó e' az, ha a' Himlőzőt nappal-is lefektetjük?*

Nem jó. Akár millyen roszszúl érzi- is magát a' himlőző, a' meddig tsak lehet, nappal mindszüntelen feljárjon, vagy a' karon hordattafson; kün a' szabad levegőn legyen. Ugy nyugodalmassabb lesz éjszakája. De ekkor se legyen meleg tollas ágya; dunyhával éppen ne takartafson, tsak inkább tsuppa lepedővel.

429. *Ha a' Nyavalya kitöri a' Himlőző gyermeket, mit kell akkor vele tenni?*

A' nyavalyatörés semmi roszszat nem jelent, tsak fokáig ne tartson, és igen gyakran ne jöjjön. Hűs szellőre kell vinni a' gyermeket, hideg vízzel lotsolni 's mosni ábrázattyát, vagy megperkeltt tollnak fütyét erefzteni orra alá, mingyárt vége van a' nyavalya-törésnek. De ha hűfen tartjuk őket, és midőn nagy hősege vagyon, Kliftér által széket tsinálunk nékiek, nem kapják egy könnyen a' nyavalya-törést.

430. *A' betegségnek folyása alatt, mikor leg veszedelmesebb a' himlő?*

Akkor, mikor már evesedik, és száradni kezd. Mert fokszor befzívódik az év a' belső részekre; a' mi ofztán ismét forróságot, hideglelést, 's végtére halált-is okozhat a' betegnek, avagy megnyomorítta ötet.

431. *Hogyba a' szeme' bőre őszveragad a' Himlőzőnek ,
jó e' azt felnyitni erővel?*

Nem jó. Úgy kell azt hagyni, és semmit se kell reá tenni se sáfránt, se más valamit, mert megvakúlhatnak. Egyedül hideg vizes ruhával lehet azt néha néha áztatni; és ha osztán approdonként felnyílnak a' szemek, akkor távoztatni kell a' nagy világosságot; e' miatt a' szoba árnyékos legyen.

432. *Ha mind ezek szerént bánunk a' Himlőzőkkel,
remélnhetjük e', hogy szerentséfsen általesnek bim-
lőjőkön?*

Igen - is, hatsak valamely belső titkos hibá-
ja már a' himlő előtt-is nem volt a' Himlőző-
nek; és ha nem éppen igen rossz féle mérges
volt az a' Himlő, melly reája ragadott.

433. *Szerentsés lehet tehát az a' gyermek, a' kire akkor
talál jönni a' himlő, mikor leg jobb egészségben vagyon,
és ha jó - féle himlő ragad reá?*

Szerentsés, hogyha a' felyebb adott mód
szerént bännak Szüléi véle. De ám a' leg jobb
féle himlő-is okozhat halált, ha melegen tar-
tyuk a' himlőzőket.

434. *Volna e' valamely mód abban, hogy azt tehetnénk, hogy, midőn leg egészségesebb gyermekünk, akkor kap-barná-el a' himlőt, és hogy a' leg jobbféle himlőt kap-barná-el?*

A' Himlőnek Be-oltása által lehet azt ez közleni. Mert előbb, ha valami baja van a' gyermeknek, azon lehet az Orvos, hogy helyre állítsa őtet, és ofztán a' leg jobbféle himlőt ragaszthattya reá. Pedig azután egész életében szintúgy mentt lesz már többé a' Himlőtől.

435. *Történhet e' az még-is, hogy a' beoltott Himlőben-is megbalkyon a' gyermek?*

Tsak akkor, ha valamely igen titkos belső baját ki-nem tanulhatta volna az Orvos, és előbb ki-nem tisztíthatta volna tőle a' gyermeket.

436. *Mi gerjeszthet még fel bennünket, hogy inkább oltassuk-be gyermekeinkbe a' Himlőt, mintfem a' természetes Himlőnek korszájára ereszszük?*

Az, hogy minden kétség kívülvaló Tapasztalásból meg-van mutatva, hogy 4-500 beoltott gyermek közül egyetlen egy ha meghall. A' természetes himlőben pedig közönségesen minden kilentz, vagy tíz közül meghall egy,

437. *Ki tud leg jobban bánni a' Himlő-beoltással?*

Az Orvos Doktor. Azért kiki ő hozzá viheti gyermekét.

438. *Micsoda időben leg jobb beoltani a' Himlőt?*

A' leg tsúnyább időben-is jobb a' beoltott himlő, mint a' természetes. Mindazon által Aprilis, Május, Junius, Julius hónapok leg alkalmatósabbak arra azért-is, mert a' himlözök a' szép meleg időben mindég kün mulathatnak a' szabad levegön.

439. *Ha valamely Helységben rosz Himlő kezd uralkodni, mit kell a' még nem-himlözött gyermekekkel tennünk?*

Azon helységből másba volna jó őket vinni, és utána látni, hogy, ha talán egészségtelenek, meggyógyítassuk őket, ne talán el-ne kerülhetnék az el-ragadáft. Leg okosabb ilyenkor az Orvos' tanáttsa szerént vifelni magunkat.

440. *Hogyan viődik végbe a' Mesterseges Himlöztetés, vagy-is a' Beoltás? E' következőképpen:*

Azon gyermekből, a' kinek jó, kevés, és valóságos himlője vagyon, vez az ember egy kis kés, vagy lapos tő hegyére himlő genyetséget. Azon egészséges gyermeknek, a' kit be akar oltani, karja' bőre alá úgy szúrja azt részént,

zsént, hogy még vér se jöjjön ki belőle. Akkor megfordította a' tő-hegyét a' bőrötske alatt, hogy a' himlő-genyetség ott maradjon. Úgy tesz az ember mind a' két karon; és így megtörtént már a' Himlő-beoltás.

A' beoltott gyermek, valamint az előtt, most is mindég szabadon jár, jázadozik. Semmiben se kell mellette vigyázní, csak hogy mértékletes legyen étele itala. Sok húft ne egyen.

4dik, 5dik vagy 6dik napra a' beoltott bőrötske veresedni kezd, és megkeményedik. Ezen időtől fogva egész végéig a' Himlőzésnek hideg vízzel kell gyakran mosogatni a' sebetskét akár eves legyen az, akár ném. — A' beoltás naptól fogva számlálván 7dik, 8dik, 9dik napon nagyon álmos 's nyughatatlan kezd lenni a' gyermek, hideget, hőséget érez, fáj karja 's feje, olykor hány. Ez a' változás 3-4 napokig tart, és örömeft csak feküdni kívánkozik a' gyermek, de nem kell lefektetni, hanem kün a' szabad fris levegön hordozni, erővel is; és mulattatni mindenképpen. Ez szükséges. Ha ilyenkor homlokát karját fris vízzel mosuk egyfzer'smind a' gyermeknek, mindigárt könnyebbednek változásai. — 4dik napján ezen változások' megjelenésének már mutattyák magokat a' veres fók. Négy nap alatt apródonként kijön a' himlő, annál jobban,

ban, ha a' szabad levegőn jártattjuk a' gyermekeket. Egy két nap alatt szépen megtelnek, és csak hamar el-is száradnak. A' Karon lévő sebetskék 3 hétig-is folynak az után, csak hideg vízzel szükséges azokat mosni gyakran. —

És így vége van szerentsélsen a' Himlőzésnek. Semmi rosz maradéktól nem félhetünk, ha az után-is egy darabig nem engedünk igen sokat a' gyermekeknek enni.

Más módja a' Himlő-beoltásnak hólyaghúzó flasztrom, és himlős fonal, vagy himlő varnak a' pora által. A' hólyaghúzó flasztromotska által emeltetik-fel t. ill. a' bőrrötske, és úgy hintetik oda a' himlővar-por, vagy ragasztatik a' himlős fonal. A' mitől kevesebbet irtóznak a' gyermekek, mint a' tő, vagy kés-izúráltól.

A' Himlős fonal így készül: Altalnedvesít az ember egy kis pamukat, vagy ruhatépélt a' himlőévvél, és fonalkát lodor újjai között belöle. — Jól kizáradva, és bedugott üvegetskében több holnapokig-is ellehet tartani az ilyen fonalat a' nélkül, hogy gonofzizabbá válna, vagy elvesztené ragadó erejét. — Vesz tehát az ember egy kis borsónyi hólyaghúzó flasztromot, reáragaszt ennyit mind a' két karjára a' gyermeknek valami más ragadó flasztrom p. o. az úgy nevezett Angliai flasztrom ál-

által, hogy azon helyről el-ne tsúfzfzon. (*) 8 órának elfolyása alatt húz ez egyegy kis hólyagotskát, a' mellynek érzéketlen teteje ofztán lemettzetik ollóval. Ezen böretlen helyetskére tétetik egy kis körömnyi himlős fonalka, melly hasonlóképpen ragadó flastrom által leragasztatik. — Tsak háromszor 24 óra múlva szükséges ofztán a' ragasztó flastromot felemelni, (ha nehezen ragadna-fel, meleg vízzel feláztatni) a' midön már egy kitsínt tüzesnek találtatik a' sebetske, annak jeléül, hogy megfoganzott. Ezt szintúgy, mint a' tövel tsináltt sebetskét, tsak hideg vízzel kell ezután minden nap nedvesítgetni, kiváltt ha annak környéke igen eltüzesedne. Ha talán megisdagadna nagyon, a' melegen reá rakott téjbenfőtt Zsemlyebél-káfa enyhíti a' fájdalmat, és bö folyásba hozza a' sebet. — A' többi bánás a' beteggel egy a' fellyebb valóval.

(*) A' széjjel-nyomúltt hólyaghúzó flastromotska, akármillyen kitsíny legyen-is az, mégis nagyobb sebetskét tsinál, mint szükséges, a' mit jobban-is érez tehát a' gyermek. Erre nézve, én vialzból egy kis perretzet szoktam készíteni, olyant t. ill. mellyen keresztül tsak egy nagy lentse szem férhet által. Ennek hézakjába tömöm a' hólyaghúzó flastromot, és úgy teszem-fel. Mellyképpen mindég olyan hólyagotskát húzatok, a' millyent akarok.

441. *Mire kell vigyázni annak, a' ki Himlőt akar beoltani?*

1szór arra, hogy be-ne talállya oltani a' himlőt abba, a' kire talán már a' természetes himlő elragadott.

2szor hogy olly' helyet válasszon a' Himlő-beoltásra, a' hol nem félő, hogy másokra-is elragadhatna a' himlő.

IV. A' Veres-himlőről.

442. *Gonofz betegség e' a' Veres-himlő?*

IIgen gonofz. Sok ember hall-meg benne, fokszor akkor, mikor már azt hinné, hogy szerentséfsen vége van betegségének.

443. *Mire kell vigyázni a' Veres-himlőben, hogyba kiváltuképpen a' Mejje, Torka szenved a' betegnek benne?*

Arra leg inkább, hogy hirtelen valamely hideg levegő, szél ne érje őtet. Azért melegebben kell a' Veres-himlőt tartani egész betegségének elfolyása alatt, mint a' Himlőt; ámbár nem éppen forrón a' dunyhában. Tiszta levegőjének kell néki szintúgy lenni, mint a' himlősnek. Itten hasznos néha néha bozda-virág herbarhét adni a' Betegnek.

444. *A Veres - himlőnek igen gyakran Hektika, az az száraz betegség a következése; ennek eltávolítására hogyan kell magát tartani a betegség után?*

Egy darabig, két hétig - is, ha már igen jól érzi - is magát, őrizkedjen a hidegtől: de torkos se legyen.

A Himlőnek, Veres-himlőnek az emberek közül való Ki-irtásáról.

A['] Himlő-beoltás igen jó, mert mindennapi tapasztalás szerént igen sokkal kevesebb beoltott gyermek hal-meg, mint a' természetes Himlőben. Ne rettegve oltassa e' be mindazonáltal gyermekét a' Magzattyáért élő-haló-Szülő mind addig, még tsak igaz az, hogy a' leg jobb himlő-materiával beoltott, és valóságosan egészséges gyermek - is megholt már, vagy megnyomorodott? Pedig fájdalom! ez igaz. Lehetnek, gondolom, a' leg egészségesebb gyermeknek - is olyan különös természetű érzőinai, hogy a' jóféle himlő-méreg-is olyan nagy méreg legyen neki, melly az ő előbbeni ép alkotványát egészen megrontya. Valamint nem tsak némely emberek, de többen-is vannak ugyanazon egy familiából, a' kiknek ez vagy amaz étek, vagy orvosság nagy változások nélkül tűrhetetlen: melly pedig más emberek-

nek semmikép' nem ártalmas. — Mindenkép' tehát tsak leg jobb volna egészen kiírtni az emberek közül a' Himlöt. Tizennégy száz esztendő előtt az Europaiak még nem-is tudtak semmit a' Himlő felől. Az Affrikabéli fekete emberekről ragadt az egynémellyekre, a' kikről osztán aprodonként minden Europái Nemzetekre elterjedett. Az Amerikaiak se esmértek volna talán soha ezt a' betegséget, ha a' Spanyolok hozzájok nem vitték volna; a' mi 1518dikban történt. Narvaez Pamphilo Hajójával érkezett Déli-amerikába, a' hol úgy pufztáltak mingyárt általa a' szegény Lakofok, mint a' légy a' méregvíztől. Északi Amerikába, valamint a' Napkeleti Indiába az előbbeni században vitetett. Canadába 1702dikban. Grönlandiába a' Dánusok vitték 1733dikban. Az Anglusoktól tsak egynehány esztendővel ez előtt kapták az ötödik részében a' Világnak, az az Ulimaróban, és a' Napkeleti szigetek Világában. — Mert tsak a' Himlősnek göze, tárfalkodása, illetéfe által ragadhat-el a' himlő: könnyű vala ezen tsúnya betegségnek elterjedését eleént meggátolni az Európaiaknak; de erre tudatlanok voltak, és gondatlanok-is.

Milliomok most ezen gondatlanságnak áldozattjai, ha az Himlő által elhaltakat egész Európában meggondollyuk. A' Böltseknek felvetéfe szerént mint egy 12ted része hal meg az embereknek a' Himlőben. Melly szerént

Por.

Portugalliában, és Spanyol országban 35,000ren. Frantzia országban 62,500. Olasz országban 45,000. Angliában 30,000. Hollandiában 6,250. Helvetiában 5,000. Tseh, és Morva országban 8750. Magyar országban 22,500. Dániában, és Norvegiában 5,000. Svéd országban 7,000. Muzka országban 75,000. Egész Európában tehát esztendőnként 400,000 ember halmeg a' himlőben. Hát ha még azoknak számát tekintjük, a' kik nem halnak-meg, csak elnyomrodnak, bénúlnak, fántúlnak, vakúlnak, sike-tülnek? kiválttképpen pedig azon temérdek A-tyáknak Anyáknak fájdalmát, melly ezen számtalan Halált követi, nyilván láthattjuk, melly káros forsa az az Emberi Nemnek, hogy el nem kerülheti a' Himlőt.

Vallyon volna e' még valamely mód abban, hogy megszabadúlna egész Európa a' Himlőtől? — —

Nem következik az az emberi testnek természetéből, hogy ő néki szükségképpen kellesék himlőzni. Megvan ugyan minden emberben (igen keveset kivévén) a' himlőzésre való hajlandóság; de mindennapi tapasztalásból tudjuk azt még-is, hogy sok gyermekek az elragadás ellen-való szorgalmatos őrizés által fokszor himlő nélkül megöregettek: elkapták pedig ember korokban-is, ha abbahagyták magokat őrizni. Az ételünk italunk, 's életmódunk se

hozza azt úgy magával, hogy kéntelenek lennénk himlőzni, mert az-is, a' ki megőrzötte magát, úgy élt. De az Időnek mivoltától fe kapja fenki a' himlőt. (Nevellye ámbár, vagy tompítsa az idő az ő mérgét, mint más betegségeket-is szokott nagyobbítani, vagy az emberi testnek hajlandóságát jobban alkalmaztatsa reá) Mert akkor-is, mikor igen közönségesen uralkodik a' himlő, mentt marad tőle a' szorgalmatosan őrzött gyermek.

Tsuppán csak az elragadás által kapja tehát az ember a' himlőt, úgy hogy tellyeséggel egész életében mentt lehetne a' Himlőtől minden ember, ha megőrizhetné magát az elragadás ellen. Szintúgy mentt lehetne egész Európa ismét, ha egy akarattal, egy szorgalmatossággal minden Országban olly' mód tétetnék, melly szerént minden embertől gátoltathatna az elragadás. Tsak egy század előtt-is majd minden tizedik, húszadik esztendőben előkerült Európában a' valóságos Peflis: de mivel csak elragadás által kaphattya azt el az ember: az okos rendelések által, mint tapasztaljuk, egészen kiirtódott Európából. Nemis félo, hogy támadhat Európában valóságos Peflis, mind addig, még más-valahonnan a' vigyázatalanság miatt valamiképpen be-nem hozatik. (Valamint Amerikából be hozódott vala amaz esméretes motskos Nyavalya). Ezt mindenképpen gátolni köteleltségeknak tették a'

jó Fejedelmek, a' mint azon módoknak végbevitelét, mellyek által előbb éppen kiirtották Európából. Ugy kötelességünknek tehetnénk, hogy a' Himlő se volna többé Európában, mint 12 száz esztendő előtt. — Szégyenünkre válik az nékünk Maradékink előtt, és az Emberiségnek kifsebségére, ha ezt elmulattyuk tselekedni, és hideg vérrel nézzük gyermeinknek veszélyét, a' midőn marháinknak dögét százszor jobban iparkodunk eltávoztatni: hogyha szinte úgy végbe-is lehet ezt a' szép szándékot vinni, valamint a' Himlőméregnek termeszéte meg látzatik azt engedni.

A' Veres-himlő Berlinben 1751dik esztendőben 18 Holnapok alatt 523 embert ölt meg. Ez is tsuppán elragadás által plántáltatik más emberbe. És tsakugyan a' Himlővel együtt jött Affrikából Európába: szintúgy, értekezhetünk Kiirtáfa eránt is, mint a' Himlőnek.

V. A Vérbasról.

445. *Mirsoda időben tapasztaltatik közönségsen uralkodni a' Vérbas?*

Nyárban, és még közönségesebben őszkor.

446. *Való e' az, hogy a' gyümölstől kapná az ember a' Vérbaft?*

Nem való. Inkább a' jó leveles érett gyümöls, kiválttképpen pedig a' szöllő, megörzi attól az embert.

447. *Hogyan kerülbeti-el az ember a' Vérbaft?*

Ha nyárban nem tsuppa hús 's kövér eledelekkel él, hanem zöldségekkel-is, és böven érett gyümölsel. De szükséges az-is, hogy örizzük magunkat a' hideg nyári esték, és éjjel ellen. Kiválttképpen pedig, mikor már az emberek között uralkodik a' nyavalya, lábakat, és hafunkat, mindég melegebben öltözzük.

448. *Mitől kell még különöfsen tartani, hogy vérbaft ne kapjunk?*

Attól, hogy fületlen, és rosz gabonából készült kenyeret ne együnk. Az-is egészségtelen, ha azon melegen, vagy igen lágyan eszük a' kenyeret, a' mint kijön a' kementzéből.

449. *Hát még mitől kapbat az ember Vérbaft?*

Az éretlen földi almától, a' jól ki nem főtt, vagy fültt kukuritzától, a' kerti Zöldségektől-is, ha azokat a' pókhálóktól, férgektől, mérges harmattól jól meg nem tisztázzuk 's mofsuk a' konyhában.

450. *Miképpen okozhatnak mind ezek VÉRBAFT?*

Ugy, hogy ezek mind rosz, tsípös, epés, mérges tisztátalanságá válnak az ember' gyomrában, hasában; melly ofztán egészen megvesztegetheti az ő belső részeit.

451. *Fő e' az, ha a' VÉRBAFT akármi Orvossággal miugyárt elakarjuk állítani?*

Nem jó, halált okozhat. Mert illy formán bérekefztyük a' mérget a' testbe. Inkább hánytató, alólhajtó orvafságok által mennél hamarább ki-kell azt üzni; 's eleét venni a' hofzfzas, 's veszedelmes vérhasnak.

452. *Okofság e' rebát zsiradékokkal, olajjal, borsal, fzeretsen-dióval, iberiákkal, borral, égethorral, elolvasztott Spanyol-viaszsal akarai elállítani a' VÉRBAFT?*

Nem okofság; mind ezek megölhetik a' beteget.

453. *Mire kell még különöfsen vigyázni a' VÉRHAS mellett?*

Mennél jobban tisztázni kell a' betegnek ruháját, ágyát, szobáját, hogy mindég fris levegője legyen. Az ő mérges ganéjját mingyárt kivinni, méllyen a' földbe ásni; elmotskoltt lepedőjét, testén-valóját mindannyiszor tisztával felváltani. Így nem félő, hogy el-

ragadjon másra a' betegség, a' beteg-is hamarább meggyógyúl.

454. *Szükséges e', hogy a' Vérbaft Orvos által gyógyí-
rafsuk?*

Szükséges annál inkább, hogy ez igen veszedelemes betegség; és, ha fokáig tartott, csak nem gyógyíthatatlan. — Minden beteg tartozik jelki-esméret fzerént egétségét 's életét őrizni, mert ha azt nem tselekszi, annyit tesz, mintha maga' halálát szánfzándékkal keresné, a' mi halálos vétek. De az-is; ha a' nem-orvosra bízuk magunkat, nem annyit tesz e', mintha szánfzándékkal kotzkára eresztenénk életünket?

VI. *A' Hirtelen-való veszedelem- ben lévőkről.*

I. *A' Veszett - kutya marásról.*

Az a' Méreg, melly a' veszett állatnak nyálával befenődik a' sebbe, olly nagy, és mérges, hogy az, ha már a' sebből a' többi részekre-is elterjedett, olly türhetetlen öztönözélt okoz az érzőinaknak, hogy tellyefséggel megromollyanak, 's megbomollyanak, az az megfzünnyenek élni. Valamint mindazonáltal nagyon veszedelemes: szintúgy ritka betegség a'

va-

valóságos Dühötség. Leg többször nem igazán veszett a' kutya, a' mikor annak tartjuk; és ilyenkor használhattak amaz Tudakofoknak titkos szerei. Ha foga fáj a' kutyának; ha alkaptza-lekútsolása vagyon (*Teranus*); ha gazdáját elveszti: szintűgy sem eszek, sem iszik, fülét, farkát lebotsájtván ide 's tova tsapong 's dölöngve jár, az Idegeneket hamar megkapja.

455. *Mit kell mindazonáltal minden ilyen állapotú Állattal tenni?*

Órizni magunkat tőle, és ha lehet, mingyárt elzárni; ha még roszszabbul lesz, szeméi gönyveznek, tüzesednek, nyelvét kifüggefzti, fogait vitsorgattya, 's maga körül kapdos, kiváltt ha a' reá, vagy elejébe öntött víztől rázkódva ijedezik: akkor gazdája se mennyen hozzá, hanem löjje- agyon.

456. *Mikor veszedelmes a' nem valóságosan veszett állatnak is az ő barapása?*

Ha nagyon megijedvén az ember, azon hitelemben marad, hogy igazán veszett volt az állat. Ezt ki kell a' fejéből verni, másképp halálos betegségbe eshet.

457. *Mit tegyen mindazonáltal szükségképpen az olyan ember, a' kic a' dühödt gyanúságú állat megmarrt?*

Akárhol történnyen ez vele, azonnal vesse le testéről köntösét, melyet nyálával egyfzer's.
mind

mind elfentt az állat. És sebjét tüftént mofsa ki vizelletével mennél jobban. Tegyen az után reá földet, sarat, vagy hintse - be porral, homokkal, vagy tobákkal; a' mi magába szív- halsa a' benne lévő Mérget. — A' midön ofz- tán haza, vagy, ha távúl van lakása, a' leg közelebb lévő Felebaráttjának házához érke- zett, leg első legyen az, hogy Borbély után siettesen. Addig - is pedig erős fós meleg víz- zel, vagy lúggal mofogassa a' sebet erőssen, és több ízben, hogy jó formán vérezze - ki magát. Az elékezett borbélynak kötelelsége az, hogy mingyárt köpüérvágóval megmettzi a' sebet, és köpüt vet reá, melly a' vérrel együtt szíjja- ki a' mérget. Ha sem borbély, sem köpü nem volna kéz alatt, akárki kés - hegyével, avagy beretvával szintúgy tehetne több metzféseket a' seb' környékén; hogy jól vérezzen, fós meleg vízzel kell azt mindaddig mofogatni, a' még tsak leg kevesebbé vézrik. E' meglévén, min- den igyekezetünk az legyen, hogy valamely erős húzó írral, mellyet a' borbélynál lehet kapni, 7-8 hétig - is folyásba tartafson a' seb. Ezen ír gyanánt ízolgál a' veres, vagy fok- hagyma - is, ha sóval öszvetörve a' sebre raka- tik, és a' közben minden nap este reggel erős lúggal megtisztítatik a' seb. A' hólyaghúzó flastrom - is igen jó a' sebre, valamint a' körös- bogárnak pora. Mindezekkel gátoltatik a' mé- regnek a' belső részekre való be - szívárodása, melly bizonyos halált okozna. Ma-

Magatartása a' megmarrt embernek szükségképpen e' következő legyen: Húst igen keveset, vagy éppen ne egyen egydarabb ideig. Levelessel, gyümöltsel, zöldséggel, téztás, és tejes eledelkkel elégedjen-meg. A' bortól, égetbortól 's más hevítő italoktól, úgy a' fűszerfzámoktól ójja magát. Etzetes vizet, árpa vizet, lavót, írótt mennél többet ihat; sem do-loggal, sem sebes járással, vagy másféle nagy mozgással, avagy meleg szobával ne hevítse vérét, sem haraggal. De a' bú-is, valamint a' félelem nagy ártalmára lenne néki. Azért vígasztalni szükséges ötet.

458. *Mit kell még ezeken kívül tennünk, hogy semmis se mulassunk el az ilyen szerenisértelmek megmenetése végett?*

Szükséges, hogy mingyárt élén a' beteg-ségnek a' Doctornak - is kérjük tanátsát; a' ki tsak maga képes leg böltsebben rendelni a' szükséges belső orvafságokat, mellyek a' tu-datlanoknak kezéből még többet árthatnának. A' ki rendeléft tenne azon esetre - is, hogyha talán már meggátolhatatlan volna a' betegség-nek kiütése.

459. *Nem volna e' szükséges, hogy kényszerítve - is Orvos által, nem pedig amaz rudatlan Tudákofok által gyógyítarék a' megmarrt ember?*

Valóban ez szükséges lenne. Mert a' Tu-dákofokhoz - való járkálással vesztegetődik az
a'

a' drága idő, mellyben még lehetne segíteni a' betegen. Minden belső orvafság bizonytalan hafznú ebben az irtóztató Nyavalyában: de a' fellyebb előadott külső orvaslás, ha annak idejébe vétetik - elő, bizonyos.

460. *Okosfág volna e' akár félelemből, akár a' betegnek élete felől való kétségbe-esésből tsak magára, 's önnön sorsára hagyni az ilyen, szerentsérlent, és vele nem bánni?*

Ez kegyetlenség, és kereszténytelenség volna. A' leg ragadóbb méreg ellen is megőrzi magát az, a' ki bátran minden félelem nélkül, és tisztán, 's okos-vígyázva úgy bánik a' beteggel, hogy tsak az ő motskai, 's nyála ellen ójja magát.

461. *Miképpen kell bánni a' dűbört kutyának, vagy embernek megholt testével?*

Minden idő-töltés nélkül mingyárt mélylen el-kell ásni a' földbe, még azon gatz-is, ágyat, edényt s. a. t., a' mihez tsak leg kevelebb nyála fenődhetett a' betegnek; még a' borbélynak eszközeit-is, mellyek a' beteg' febéhez értek.

462. *Mi tanács volna helyes a' kutyák' dűböségének meg gátolása végett?*

Hogy a' kutyáknak száma megkisebbitettene, és tsak azok tartanának kutyát, a' kik enni-

ni-is adhatnak néki. Mert a' koplalástól, a' rohatt mérges eledelektől, a' hofzfzas nagy szomjúságtól, a' bűdös egélségtelen víztől, kiválttképpen pedig, ha a' bagzási öztönében gátoltatik, kapja közönségesen a' kutya ezt a' nyavalyát: de az igen nagy hévtől-is, p. o. ha abban vadászunk a' kutyákkal, és a' tűrhetetlen nagy hidegtől; ha alkalmas téli rejtejkéről nem gondolkodunk.

463. *Elég e' csak a' Kutyáktól őrizni magunkat a' dühösség ellen?*

A' Matska, farkas, róka, menyét, gerény s. a. t. szinte úgy, és ugyanazon okokból megdühödhhetnek, mint a' kutya. Sőt az apró marhának-is, úgymint a' tyúknak, kátsának tsípésétől, vagy megnyalazásától őrizkedjünk, hogyha haragosnak, mérgesnek láttyuk; mert ezek-is okoztak már halálos betegséget az embernek. Ugyan-úgy-is kell tehát az ő tsípések által ejtett febbel banni, valamint a' kutya-marással.

464. *Azon veszedelmes állapotban, ha feléje fut az embernek a' Veszett-kutya, mi tétő legyen?*

A' közel lévő vízhez vegye magát, ha van annyi ideje; ha nints, vessen hirtelen elejébe akármit, a' mi fehérlik, vagy fénylik p. o. fehér kezkendőjét, szűrjét, kifordított testrevalóját; megijed ezektől, és másfelé szalad. Leg
jobb

jobb mindazonáltal a' dühött kutyának járását mingyártt kihirdetni, hogy kiki őrizze magát, és vadászatot tenni reá.

465. *Miképpen kell bántani azon Szarvas - marhával, vagy Lóval, melyet megmarit a' dühött kirú állat?*

Minden más marhától el - kell azt választani, és különös helyre kötni; a' hol az ő sebével is úgy bántván, mint fellyebb tanítatik, várjuk el több hetekig, mi lesz belőle. Ha valóságosan megveszne, szükséges lenne a' dolgot hírül adni a' Vármegyének, és mingyártt agyon ütni, 's bőroftól el - ásni.

II. *A' mérges Kigyók, 's más mérges Férgeknek tsipése által veszedelmeskedökröl.*

A' Kigyó - mérgek tulajdonsága: *1ször*, hogy igen kevés idő alatt, nagyon megdagad tőle a' megtsípett tag, és olykor tsak hamar fenebe - is általmegy, ha eleje nem vétetik. *2ször*, hogy ez a' daganat igen het az egész testre kiterjedni. — Különös ellenben benne az, hogy éppen nem árt az az ép, és meg nem sértett testnek, úgy hogy a' sebből bátran kizívhattya azt a' nem sebes, és tisztá szájú ember. Ezekre nézve

466. *Mit tegyen tehát a' kigyótól megtsipett ember?*

Ha hozzá férhet sebéhez, mingyárt szíjjaki abból a' vért több ízben; és vizelletével molsa - ki. Kiválttképpen pedig, hogy mind a' méregnek, mind a' daganatnak febes elterjedése gátoltassék, ezt tselekedje. Vegyen-elő valamely madzagot, zsineget, pántlikát, szíjjat, vagy mit, köfse - meg a' seb felett, az az a' szív felé, a' tagot olly erőssen, a' mint tsak tűrheti. Haza érkezvén, köpülőztesse - meg a' sebet, (vagy a' Vadászoknak szokása szerént dörzsöllyön belé puskaport, és tüzzel lobban - tsá - fel) és lós 's etzetes vízzel erőssen és fok - szor ki - mosván, köfse - be valamely matériáz - tató írral, vagy öfvetörtt sültt veres - hagy - mával. Kenegesse az után a' tűz felett egész tagját faolajjal, ollykor föröfztze - is azt tejes meleg vízbe, vagy bodza virág, pipitér, fodormenta főtt vizével szorgalmatossan borogassa. Tsak, ha ezen mód szerént bántt sebével, bonthattya - fel azután bátran a', kötést. Mivel mindazonáltal a' belső orvasságok - is elkerül - hetetlenül szükségesek: az Orvos után - való jár - rást el - nem kell mulasztani, annál inkább, ha nagyon dagatt, és tüzes lenne a' megtsipett tag. Addig - is jó ollykor - ollykor egy - egy ka - nál faolajat levesben beadogatni a' betegnek. — A' körösfa - levélnek leve, a' szalmiák spi - ritus, a' Teriák annak módja szerént - való

mértékben különösen ditsértetnek a' kígyó mérge ellen.

467. *A' mérges Férgeknek p. o. Skorpiónak, Varasbékának, Póknak, s. a. t. mérge 's tsipése ellen mi jó?*

Minden állati méreg ellen, mellynek nagyobb veszedelmes-voltát tapasztalásból esmérjük, ugyanazon Orvaslással kell viaskodnunk, mint a' kígyóméreg ellen. Mindegyik ellen jó a' megmérgezett helyet vizellettel, vagy erős sós vízzel mennél előbb, és jobban megmosni. A' Varasbéka által megsértett helyet azonkívül pipitér virág, rutafü herbatéval kell áztatgatni, borogatni.

468. *A' Darásnak, Mébnek tsipése ellen mi jó?*

Nem kellene őket tsipések közben agyon vagy leütni a' tefről, tsak lefújni, hogy fulángjok be-ne törjön, és könnyen 's egészen kihúzhassuk. A' megfúrtt helyet sós vízzel, vagy etzettel, avagy sárral mingyárt be-kell fenni; azután öszvetörtt petrezselem füvet reá tenni. Végtére, hogy meg-ne tüzesedjen, falajjal, vagy fülmotfokkal bekenni, és bekötöni. Ha talán tsúfolsan megdagadna, és fájdalmasan megtüzesedne a' megtsípott tag, akkor zsemlyebélből, téjből, mézből Kását kellene öszvefőzni, és azt rakogatni reá. Belsőképpen pedig

pedig bodzavirág herbatéval, vagy etzetes főtt árpavízzel szükséges volna élni.

469. *Ha valakinek Bogár, vagy mi mászott a' fülébe, mit tegyen?*

Faolajjal, égetborral, borral, vagy etzettel, avagy vízzel tsepegtetése tele fülét, és dugja-be pamukkal, vagy ruhatépéssel. Egy-két óra múlva nyissa-fel' ofztán a' fülét, és fülkanálkával, vagy mivel próbállya kihúzni a' bogarat.

III. Az úgy nevezett Méregnek által veszedelmeskedőkről.

470. *Mit nevezünk Méregnek?*

Mind méreg az, a' mi megölhet bennünket; de a' leg ártatlanabb eledetek-is, ha azokkal mértékletlenül élünk, megbetegíthetnek, 's meg-is ölhetnek bennünket; ugyanazért minden méreg a' világon, ha azzal úgy nem élünk, a' mint kellene. Valóságos Méregnek nevezük mindazonáltal azon ásvány, növény, vagy más rendbéli természeti szereket, mellyek, ha testünkbe férkeznek, rövid idő alatt halálosan megvesztegethetik egészségünket.

471. *Veszedelemes e' az, ha minden tudatlan embernek keze között járhat a' Méreg?*

Igen-is, veszedelemes. Mert a' tudatlan magának vagy másnak tsuppa együgyűségből- is halált okozhat a' méreggel.

472. *Szükséges e', hogy csak erős Megfelelet alatt kaphassa kiki az Egérkövet (Arsenicum)?*

Szükséges. Ne-talán vgyáztalansága miatt valami kár történnyen azzal. És, hogy ne tegye nyamoréká azt, a' kit kényszerít a' méreggel-való bánásra.

473. *Való e' az, hogy az egérkőnek az Úszóg ellen nints máfja?*

Sok nagy tapasztalású gazdák bizonyították, hogy ugyanazon hasznot mindenképpen megtelzi a' Méz-is; holott a' véle-bánót se ron-tya-meg, mint az egérkő.

474. *A' Patkányok kipusztítására volna e' bátrabb Szer az egérkőnél?*

Szintúgy eldöglenek mind a' patkányok, ha ótatlan méz-port keverünk a' préda-liszt közé, és közel egy tserép vizet helyheztetünk, hogy bőven ihalsanak-is felnyaltt prédájokra.

475. *Mitsoda Mérget kellene még megírtani, hogy a' tudatlan embereknek kezébe ne járjon?*

A' Tzinóbert, és az Eleven-ezüftöt. Mert a' midőn a' vén-afszonyok annak füfityével gyógyítgattyák a' torok-sülyt: a' szegény betegek szemeit, száját, fogait egészen megrontyák. Az eleven-ezüftös kenetekkel pedig kiváltt a' kis gyermekeket könnyen nyomoréká tehetik.

476. *Honnét lebet megesmérni, hogy valaki Mérget nyeltt - le?*

Az olyan ember, a' nélkül hogy leg kisebb baját érzette volna előbb, mingyárt hányás forma állapotban vagon, és az mindég jobban-jobban annyira, hogy gyomrának, hasának gyötrődése, 's fájdalma miatt a' hideg veríték veri ötet, egygyik ájúltságból a' másikba esik megszűnés nélkül. — De ha valaki, hasonlóképpen egészséges lévén, véletlenül fejszédülést kapna, könnyű 's tiszta gondolkodását, észét elvesztené, és mély álomba esne; vagy tagjaiban nagy öfzvehúzófokat, görtsöket nyerne; nevetne, tántzolna, 's más ilyen szokatlan esztelenségeket követne-el: szintúgy elegendő gyanúságot adna a' lenyeltt méregről. Szükséges volna azonban emlékezni arra-is, ha nem volt e' körülette tudtával valami méreg, mérges fű, mérges féreg, bogár s. a. t.

477. *Miképpen, segítsünk az ilyen állapotban-lévő emberen?*

Közönségesen, akármi mérget nyeltt-le valami, nints jobb, mint mingyárt hányni nékie; ha még tsak a' gyomorban van a' méreg, a' hányás által kivettetik. E' végre tehát mingyárt torkába dughattya újját, vagy tollal piszkálhattya azt, hogy felfordúlyon gyomra. Hanem inpi-is kell néki a' mellett fok lágy-meleg vizet, vagy tejet, és azt meg-meg igyekezni kihányni. A' ki ezektől nem hányhatna, annak leg bizonyosabb hánytato az ilyen veszedelmes esetben a' fehér gálitzkö, ha abból egy kés hegynyire-valót 3-4 kanál vízben elolvasztva lenyel az ember. — Ne-talán pedig már a' gyomorból a' belekbe-is bevette magát a' méreg, igen szükséges lágy-meleg vízzel, vagy téjjel Klifért-is adni többször, hogy valamint felől, úgy alól-is mennél hamarább pufztúlyon-ki a' testből a' méreg.

478. *Hogyba pedig már jó ideje múltt-el, hogy lenyelte az ember a' mérget, úgyhogy a' gyomorból, belekből már a' Vérbe-is bevehette magát, mit kell ilyenkor tennünk?*

Mivel az ilyen ember nagy veszedelemben vagon, kiváltt ha a' fok ízbéli hányás, és kliférozás után-is az ő Változásai 's rágásai meg-nem szűnnek: mingyárt Orvos után kell fettetni. Nem kell továbbá a' hányáfra kén-tetni,

tetni, hanem inkább meleg víz-fördőbe ültetni ötet, és mennél több lágy-meleg vizet, tejet, vajas vagy olajos levest itatni vele. Az érvágást se kellene elmulasztani, ha véres terméskete, 's telé-erei volnának az embernek. Azonban, hogyha a' mérgek nemét-is tudnánk egyszer'smind, és az plántabéli mérgek volna, p. o., fű, fa, ezeknek gyümöltse, vagy mérges gomba, akkor minden más ital helyet hafnósabb volna az etzetes víz mind ital, 's mind kliftér-képpen.

479. *Különösen a' bolonditó 's álmosító mérgek ellen, p. o. a' lenyelt Belindfű, Opium, Tsudafű, farkas zseresnye, bűrök s. a. t. ellen mi leg jobb orvosság?*

Szintazon mód szerént, mint fellyebb mondtuk, mingyárt kikell azt hánytatni a' beteggel; az után purgátio, és kliftérek által kiüzni annak maradékját a' testből; itatni azonban vele sok etzetes 's más savanyú italokat. Ha ezekre-is nehezen térne-vissza előbbeni állapottyára a' beteg, a' nyakatsigájára hólyag-húzó flitromot szükséges lenne tenni.

480. *A' Hánytató orvosság, úgy a' Purgátio, basonlóképpen mérgek, hogyha megszűnés nélkül zaklatják az embert, és rágást, nagy Elerőtenedést, Ajúlgatást okoznak: mit kell az ilyen esetben tenni?*

A' Purgátiora következett rágás ellen leg jobb közönséges, és házi orvosság a' pipitér

virág (Chamomilla) thé egy két kanál igen jó 's erős borral, 's ha van, egykevés szeretsendióval; és a' több ízben adott olajos, tejes Klifér. A' szükségtelen hasmenés-is megszűnik ezekre. A' vigyázatlanúl beadott hánytatónak erejét szintűgy a' klifér, és a' fodormenta herbaté szünteti meg, valamint az ökörfarkkóró virág herbaté, ha bőven iszja azt az ember. Más hathatósbabb orvásokokat tsak az Orvos rendeléséből lehet bevenni okosfan.

IV. A' Nem - enni-való sérelmes Testeknek lenyelése által veszedelmeskedökröl.

481. *Ha valaki éles üveget, követ, tsontot, szálkát, röt, szeget, pénzt, vagy akármit, a' mi karizolbatya a' gyomrot, és beleket, nyelt-le, mit kell tennünk?*

Egyen az olyan bőven, a' nélkül hogy jól megráguá, vajas kenyeret, kását, vagdalttat, egy szóval ollyas ételt, a' mi azoknak éleit betapasztathatya, és igyon olajat reá. Probállya azt az után torkának piszkálása által ki-is háyni, ha talán nem félő, hogy veszedelmesen megakadhatna a' nyelő géjében. Az értzbéli test ellen szükséges volna bőven, és sokáig etzettel, 's etztes étkekkel élni, melly által apródonként felolvadozua 's elkopna.

482. *Ha Víziborjút, Békát, Nadájt, Bogarat, 's más efféle élő férgekkel nyelne-le az ember, mit kellene néki tenni?*

Ambár ne legyenek-is ezek mérgesek, még-is megölhetik az embert. Mert a' gyomrot, beleket kartzolván 's fúrván, szokatlan, és tűrhetetlen változások, ájúlgaft okoznak. Sokszor, valamint a' geleszták, sokáig élhetnek, és nevedkedhetnek az emberben; sött az ő tojáskái kikelhetnek a' gyomorban, 's belekben. A' legg újabb jegyzései fzerént az Orvofoknak, egy munkás afszony, szorúltságában egy motskos 's álló vízből ivott, egynehány esztendőnek elfolyása alatt több zöldbékát okádott-ki 4onél, és néha olly nagyot, hogy allig, és nagy kínnal íertt-ki a' nyelő gégégjén. — Ha tudja tehát valaki, vagy tsak gyaníttya, hogy illyen állatot nyeltt-le: mingyárt etzettel faolajat, vagy sós vizet igyon böven, és hánnyon. Ha talán éppen nem vethetné-is ki, leg alább megölné azt. Ha a' belekbe erefzedett volna már le, azaz, ha a' hasának alsó részein érezné az ő mozgását, kartzolását az ember, akkor sós 's etztes vízből kliftéreket kellene nékie adni. — Leg jobb mindazonáltal, ha soha se íszik az ember tisztátalan álló vízből, a' nélkül hogy azt valamin által előbb meg-ne szürje, de a' forrásokból se vígyázatlanúl, a' hol víziborjók vannak; mert ha nem

magát is a' férget, az ő apró tojáskait meg-
ihattya.

483. *Hogyba az embernek Nyelökgégéjében meg-
akad valami, miképpen segíteni azon?*

Lemegy, vagy kijönn az ilyen megakadott
teft fokszor a' víz, téj, olaj-ivásra, egy falat
kenyérnek utánna-való nyelésére, a' katzagás-
ra, ptrüzfzentésre, hátbapuffantásra, és a' hol
mindezek nem hafználak, letafzítatik az, vagy
kivétetik arravaló borbélyi eszközt által.

484. *Mire kell azonban mindezek mellett vigyáznunk?*

1ször, hogy a' hol a' beakadtt teft nagyobb
fájdalmat, szúrást okoz, ott ne igen próbálgas-
suk az olyan erőltető modokat, mellyek még
nagyobbítanak a' fájdalmat, mert hamar ve-
szedelmessen megdagadhat a' Gége. 2ször,
hogy mennél előbb vegyük a' borbélyi eszközt
segítségül, a' hol a' fájdalom nagyobb, és a'
lélegzés-is szened. 3ször, hogy az olyan te-
ftet, melly a' gyomorban még veszdelmeseb-
ben lenne, mint p. o. a' tö, éles vagy hegyes
tsont, fa, vas, ne kívánnyuk, hogy lemennyen,
hanem inkább kijöjjön. Le kellene azt mind.
azonáltal tafzítani inkább, mintsem a' gégebe
hagyni, ha tellyefséggel nem lehetne azt kihú-
zni. A' midön ahoz kellene magunkat tartá-
ni, mint fellyebb tanítatik.

485. *Addig, a' mig a' Borbély elérkezik, miképp' tartsa magát a' beteg?*

'Tsendefsen legyen, 's pihennyen. Hanem fájdalma ellen nyelegefsen meleg tejet, árpa káfa - levét, ökörfarkkóróvirág herbatét. Az elért Borbély a' gyúladásnak meggátolása végett nem mulattya - el az érvágásokat - is. Valamint, ha már, vagy a' borbélyi munka után megvolna dagadva a' gége, zsemlyebélből, bodzavirágból téjben öfzve-fözött kását szükséges volna arra szorgalmatofsan rakogatni.

486. *Ha semmi módon se le, se fel nem szabadúlhatna - ki a' Nyelögébe beakadt test, mibez leberne folyamodni?*

A' jó természetre bízni azt az Orvosnak gondvifeléfe mellett, és várni, hogy a' daganatnak évbe-ménéfe által szabadúlyon - ki. De, ha talán, minekelötte ez történhetne, a' nagy daganat megfojtással fenyegetné az embert, elkerülhetetlen lenne, hogy a' nyak- és lehellögébe - való metzés által addig lélegzelhetéft szerezzünk nékie.

487. *Ha a' Lehellögébe, vagy mint mondják, a' Tzigányútrzába talál valami bemenni, mit tegyünk akkor?*

Ha az valami híg fzer volna p. o. bor, víz, ser; etzet, egyen az ember reá szaraz keny-

kenyeret; enyhíti ez a' türheterlen öztönözést a' köhögésre. Azután melegvíz, vagy tég párárt szíjjon magába. Igyon tejet, olajat, vagy más nyálás italt. Jó a' hátát-is veregetni, valamint tobák, vagy paprika, bors-por által megprüfízfzentetni. A' hányásra-is felgerjesztheti újjával gyomrát jó haszonnal. — Ha kenyérmorzsa, por, vagy más kemény testtske lenne a' lehellögégébe beakadt szer: akkor legelőre-is mingyárt olyan helyheztetésbe tegye magát, a' mellyben leg kevesebbet kéntelen köhögni. Ekkor osztán köhögjön, krákogjon, zikákodjon, és próbállya a' fellyebbvaló módokat-is.

488. *De ha tő, szálla, 's más ilyen test akadna a' lehellögégébe; lehetne e' azon segireni?*

Egyedül a' nyaknak, és lehellögégének felmettzése által szabadúlhatnak-meg az ilyen szerentsétlenek.

V. A' Tűz által veszedelmeskedökröl.

489. *A' Nagy Tűztámadáskor, a' Serfözöknél, a' Mészolókkal könnyen megtörténhet, hogy egész testben megégesse magát az ember; mi módon segítünk az ilyeneken?*

Ha azonhalva, de még-is hirtelen húzattatnának-ki a' tűz torkából, minden iparkodásunkat

kat arra kellene fordítani, hogy a' lélegzést, és a' vér folyást gerjesztzük - fel benne. (*Lásd alább a' Megfúltakról szóló cikkelyt*) valamint pedig inkább megfúltaknak, mintsem megégeteknek lehet őket tartani: szintúgy nem mindég lehetetlen feltámasztani. Azokkal ellenben, a' kik élnek, vagy a' kik csak valamely tagjokat égették - meg, ekképpen kell bánni. Mennél szaporábban, ha lehet, a' megégett testet hidegvízbe kell helyheztetni, vagy csak mindszüntelen azzal lotsolni, vizes ruhával borogatni; még jobb, ha etzetel, és sóval kevertt a' víz. Az alatt készít az ember len, vagy faolajból, és egykét tojátságájából, jól öfzvehabozva azokat, kenetet, mellyel minden égett tetemet jó vastagon be - kell fenni, előbb a' felemelkedett hólyagotskákból szúrás, vagy ollóval - való tsípés által kieresztvén a' vizet. — Igen jó ír a' megégett tagra az - is, melly fehér plajbázporból etzetből, és faolajból áll, pedig odahaza - is könnyü elkészíteni. Mindezeknek szükét kipótollyá a' sűrű téjfel, ha jó vastagon bemázoljuk vele az égést. A' kifsebb égésekre ruhára fenne rakatnak - fel mindezek. Mindaddig kell pedig élni ezen kenetekkel, igen gyakorta meg újítván azokat, a' míg új bőrt nem kap a' feb.

490. *A' forró étel, vagy ital által megégetett Száj,
's Gégét hogyan kell orvosolni?*

Leg jobb olyankor téjfeltt nyelegetni, a'
mi igen jól enyhíti a' fájdalmat.

491. *Szükséges e' néha belsőképpen-is orvosolni az Égést?*

A' hol nagy az égés, és a' gyúladás nevedik, félő - is, hogy fenébe - is által mehet, ottan az érvágás - is szükséges: valamint más belsőképpen hevítő szerek, savó ital, kliflérek.

VI. *Az Esés, Űtés, Szúrás által veszedelmeskedökröl.*

A' Testen történt űtéseknek, következésére nézve ezeket tudhattuk: *1ször*, hogy mennél nemesebb részében esik az embernek az űtés, és mennél nagyobb az: annál veszedelmesebb lehet annak következése. *2ször*, hogy sokszor történik, hogy a' nagy, és veszedelmes űtések után se érzi mingyárt az ember a' rossz következést, csak később, a' midön már talán nem segíthetünk, holott mingyárt az űtés után segíthettünk, volna.

492. *Ha tehát valaki, elesés, magosról-való leesés, vagy csapás által a' Fején, Mejjén, vagy Hasán kap nagy űtést: mit tegyen az?*

Mingyárt Doctornál, vagy tudós Borbélynál kerelje fegedelmét. Mert meglehet, hogy

az ezen tagokban tartózkodó gyenge, és életre szükséges belső részek nagy megtörődést, vagy szakadást is szenvedtek, mellyeknek pedig legkisebb ilyen férelmek is később-korább halált okozhat, ha eleént nem orvafoltatik.

493. *Mindenek fölötte pedig az olyan nagy ütésekkben, mellyeket bányás, és ájúlgtatófok követnek, mi a' legbarbaréssabb Orvafság?*

Az Érvágás, mellyet az okos Borbély, ha szükségesnek láttya, meg-is újjít. De az ilyen betegnek tsendes magatartása, és békével-való fekvése mellett, legszükségesebb külső orvafolása az, ha a' megütött tagra mingyárt a' történet után igen hideg 's fris vízbe mártott ruhát egymás után borogatunk. Sokszor meggátoltatik e' képpen az a' daganat, melly közönséges következése a' nagy ütésnek, vagy-tsak nem nő az meg annyira, mint a' nélkül meg-nőtt volna.

494. *A' ki fitzamodott taggal mint kell bánni?*

Elkerülhetetlenül szükséges azt helyreteni, ha béna nem akar az ember maradni. Mingyárt pedig, minekelötte megdagadjon, fokkal könnyebben helyrehúzhatnák azt a' jelenvalók, mintsem a' fájdalmas daganatnak jelenlétében a' Borbély. A' midön osztán menél hidegebb vízben füröfztetni, vagy vizes ruhával

hával mind szüntelen borogatni leg jobb a' ta-
got.

495. *Miképpen kell orvosolni az útésre következő külső Töréseket, Daganatokat?*

Eleént, ha más nints, a' hidegvízzel-való borogatás - is jó. Külömbbek azonban ezek: a' tojás' fehérével jól öszvehaboztatott égetbor, vagy a' mellyben szappant faragott 's elolvastott az ember. Ezekkel megnedvesített ruhát kell t. ill. a' törésre, daganatra rakni. A' mi szépen megszokta színi a' daganatot. A' nagyobb töréseket, és daganatokat vízzel, borral, vagy etzettel-is szoktuk borogatni. Mindaddig maradunk pedig ezek mellett, a' míg elnem múlna a' daganat. Nagyon megtüzesedne ellenben, felfülne, verne, és fájna a' daganat, az az, valóságos gyúladás támadna benne; akkor pipitér, bodza virág, mályvafü, vagy széna polyvának öszvefőtt vizével kellene melegen ápolygatni a' daganatot; sött, ha talán a' felfakadásra látzatna készülni, ugyan ezen szerekből, és fehér kenyér bélből öszvefözött meleg kását rakogatni reá.

496. *Minden felfakadni készülő daganattal közönségesen, ha Borbély' tanácsára nem lehetne szert az ember, mit kellene tenni?*

Folytatni kellene az előbbeni kásának rakását. De még jobban érleli az a' daganatot,
ha

ha mézet is, avagy öszvetörtt len-magot főzünk öszve vele. A' Keléfeket, és más kisebb daganatokat a' kovászszal öszvekevert méz igen hamar megérellel, úgy a' tüzes hamuban megsültt vereshagyma. — A' midön már igen érett, és lágy lett valamely része a' daganatnak kifolyást kell annak mennél előbb tsinálni szúrás, vagy metzés által, ne-talán az átsorgással megmérgefedjen a' bennlévő év, és méllyen 's veszedelmessen berégja magát. Mind, addig folytatik ezután-is a' káfa rakás, míg tsak keménysége vagyon. — A' flastrom, és ketetek tsak a' kisebb sebekre valók.

497. *A' Testen történt Szúrásokot, Metzéses kez, hogyan kell orvafolni?*

A' kis szúrásokat, metzéseket az etzet szépen megfíjja, a' természet pedig maga meggyógyítja. Azokat ellenben, mellyek méllyen behatottak a' testbe, mellyek talán valamely nemes részt, nagy éret sérthettek meg, tanátsosab Borbély által orvafoltatni. Mert sokszor veszedelmes az ő következései.

VII. Az Elájulás, Gutaütés, Nyavalyatörés által veszedelmeskedökröl.

498. *Hogyan lehet megismérni egymástól az Elájulást, Gutaütést, és Nyavalyatörést?*

Az elájultt ember artzában halvány, tagjai minden mozgás, és érzés nélkül lankadtak, lélegzése, és érverése nem éreztetik. A' gutaütött ember szintúgy nem érez, tagjai is lankadtak, de lélegzete, és érverése éreztetik, sőt ezek fokszor igen is nagyok 's erősek. A' nyavalya-törtt embernek ellenben tagjai meredtek 's rázódnak, kézújjai vannak kiváltt. képpen a' görtstöl öfzvehúzva, szájából pedig tajtézik.

499. *Az Elájulás néha örökre is elalítja az embert, ha birtelen nem segíünk rajta. Mint kell tebbát minden elájulttal bánni?*

Minden testén lévő szorofsabb ruháit feloldozván, tsendelsen fektetsük-le ötet, és úgy, hogy feje magofsan ne legyen. Fújjunk, vagy legyezünk reá fris levegöt. Artzára, vakszemére hideg vizet fetskendezzünk, vagy hideg vízzel mofszuk azokat; kezeit pedig borral, avagy etzettel. Adhatunk szájába egy kis sót-is. Nem használnának ezek, akkor lábait meleg vízbe kellene helyheztetni, szívögdrét, hátgerin-

rintzét borral, etzettel dörgölni, talpait pedig, valamint tenyereit, erős kefével. Tegyük azon kívül mejjére meleg-boros ruhát, és adjunk neki kliftért is meleg vízből. Ha ezekre se eszmélne fel az elájúlt, akkor eret-is kellene vágni, valamint mindazon módokat elővenni, mellyekkel a' vízbefúlttakat szoktuk feltámasztani (lásd a' *megboltnak lázökvöl*). A' magához jött, és már nyelhető elájúltnak leveft lehet olztán adni hörpölgetni. — Valamint mindazonáltal igen sokféle okai lehetnek az elájulásnak: szintúgy leg jobb mennél hamarább okos Orvosra szert tenni.

500. *Jó e' az, mingyárt minden Gutaütött emberen eretvágni?*

Nem jó. Mert sokszor ugyan a' jó vérnek fogyatkazása miatt üti-meg az embert a' guta.

501. *Millyen Gutaütött emberen kell eretvágni?*

A' kinek a' szemei kidüllyettek, ábrázattya veres, és felduzzatt, nyaka feszültt 's vastag, érverése, eleént kiváltt, nagy, és erős; és lélegzete erősen hortyogó: azon több ízben-is, sött minden 2-3 óra múlva, szükséges az érvágás, a' még tsak nem engednek ezek a' változások. — A' kinek ellenben halvány ortzája, és beefett; kitsíny, és elelhagyó érverése; lélegzése sem olly erős, annak ártalmas az érvágás.

502. *Az első esetben, vagy-is a' Heves Gutaütésben (apoplexia sanguinea,) addig-is, mig elérkezik a' Borbély, mit tegyünk a' beteggel?*

Minden igyekezetünkkel azon lévén, hogy az agyvelőben öfzvetolódó vért az alsó részekre tsallyuk, mingyárt minden szorofsabb köntöfseit, úgymint nyakravalóját, lajbliját, nadragját s. a. t. oldjuk-fel a' betegnek, a' nélkül hogy hánnyuk vefsük ötet. Fekvésében úgy helyheztefsük, hogy a' feje magofsan legyen felpótzolva. A' tizta levegőnek kedvéért nyífsuk-fel az ablakokat. Ez meglévén, erős sós meleg vízből 's vajból adjunk néki kliftért minden 2 - 3 óra mulva. Lábait az ágyról lefüggefztvén tegyük meleg víz-fördőbe. Egész fejét mennél hidegebb-vizes ruhával borogatsuk, ábrázattyát ugyanazzal mofogatsuk. Ha mind ezekre, és az érvágáfokra annyira magához jön végtére, hogy már nyelhet, mingyárt 3-4 lat vízben elolvafztott keferü sót, vagy egy kanál borkövet szükséges volna néki beadni; és bodza-virág herbatét reá hörpölgetni. Leg jobb itala volna néki az etzetes, és egykis falétromos víz, mert ez hüttené belső részzeit. Mindazon hevítő 's nagy szagú Spiritufok, mellyeket a' tudatlanok minden Gutaütöttnek orra alá minden kivétetődés nélkül szoktak fenni, ezen Nemében a' gutaitesnek ártalmafsak.

503. *A Másikféle, vagy-is a' hidég, taknyos Guta-
ütésben (apopl. serofa) miképpen bánnyunk a' beteggel?*

Ezeknek-is, mingyárt feloldaván ruháit, fejeket magofsan helyheztelsük. Ezeknek orrok alá jó fenni az erős szagú Spiritusokat. De azon kívül testeket meleg ruhával kell dörögni, vakzemeteket, fültöveket, kézfázakat meleg etzettel mosni. Az érvágás itten, ha talán az igen szorúltt lélegzés azt megkíváná, tsak egyfzer, és igen szükön történhet-meg. Minden másnál leg szükségesebb pedig az igen erős Kliftér, melly mennél főfabb meleg vízből, mellyben egy tojasnyi szappant-is elázattunk, készülhet-meg. De, nyelne-is már a' beteg, akkor erős purgátiot-is kellene néki beadni, és azt harmadnapra meg-is újítani. A' kit talán a' hányás magamagától erőltetne, annál a' hánytató lizer még hasznosabb volna. Ital gyanánt az efféle Gutaütésben a' pipitér-vagy bodza-virág, avagy fodormenta herbaté leg jobb. Nem kellene azonban elfelejtkezni a' hólyaghúzó flastromról-is, mellyet a' nyaktsigára, karokra, lábfzárara, tzombokra, mindegyfzerre-is, szükséges volna fel tenni, ha nem jönne, vagy igen nehezen jönne magához az ilyen Gutaütöt. Sőt ugyanezen tzélra fokkal szaporábban szolgálna a' tüzes vas, ha azt sütnénk tzombjára, vagy lábikrájára a' betegnek, a' mit ő úgy-se érez nagyon.

504. *A' gutaütés után közönségesen bátramaradni szokott tebetelenséget, vagy - is mintegy szélütést a' tagokban, hogyan kell orvafolni?*

Elmúlik az apródonként a' többször adott gyenge hűtő purgátiokra, és ha egy ideig tsak vékony táplálattal elégszik-meg a' beteg. De jobb egyszer'smind az Orvosra bízni magunkat.

505. *A' gutaütés több ízben - is megtörténhet azon, a' ki már egyszer abban szenvedett, miképpen őrizze ő magát az ellen?*

Mindent távoztalson-el, a' mi tsak felhevítheti vérét: úgymint a' hevítő italokat 's eledeleket, a' haragot, a' nagy testigyakorlást, erős dolgot, a' naphévt. Fejét hüfen tartsa; mellyre nézve igen jó a' haját lenyírni, és az egész fejet gyakran hideg vízzel mosni. A' többi tetemeket pedig, kiváltt a' lábakat, szükséges melegebben ruházni, gyakran dörgölni. — A' Mesterséges sebetske (*fontanella*) mellyet a' karon tsinálhatunk, különöfsen használ a' gutaütésnek eltávoztatására.

506. *A' gutaütésképpen méllyen - aluvó emberen hogyan segittünk?*

Mivel az ilyen mély álom nem más, mint tsak kifsebb neme a' gutaütésnek, szinteúgy az előadott vígyázatok, és módok szerént orvafoltatik.

507. *Az alatt, midőn a' Nyavalya tör valakit,
mit tegyünk vele?*

Akkor semmi más jót nem lehet vele tenni, mint egy öfzvesfodrott ruhát fogai közé szorítani, hogy nyelvét öfzve ne rágja; és hogy valami kőbe, vagy fába ne tsapdólsa, 's üfse-meg magát, jól helyheztetni ötet, és reá vígyázní. Azonban, ha igen sokáig tartana a' nyavalyatörés, haszonnal adatna neki egy kliftér-pipitér-virág herbatéből, olajból, és szappanból.

508. *A' kit a' Nyavalya-rázás elhagyott ugyan már,
de még se jöhet magáboz, hanem mintegy boltit fekszik,
mit kell azzal tenni?*

Hátgerintzét, karjait, lábait ruhával vagy posztó darabbal dörgölni. Artzára hideg vizet fetskendezni; vakfzemeit, fültöveit, tagjainak tsuklóit borettel mosni. Ha veres 's felduzzatt volna artza, a' nyakán, vagy karján eret lenne szükséges vágni. Azon kívül meleg fördöbe kellene ötet ültetni, mellybe bort-is, vagy etzetet egyelítettünk, leg alább lábait méllyen betenni a' fördöbe. Öfztán meleg tejes ruhával borogatni mejjét-is, valamint tejes kliftért adni neki. Végtére, ha mind ezekre se ébredne-fel: a' tüdöbe-való befúváft, a' hólyaghúzó flastromot, a' tüzes vafsal-való égetést s. a. t. nem kellene elmulasztani, (lásd a' bolttnak

lázókról). — A' magához jött, és már nyelhető nyavalyatörtt embernek bodza-virág, vagy fodormenta herbatét egy kanál borezzel igen hasznos beadni.

509. Gyökeres orvoslását a' Nyavalyatörésnek hogyan lehet eszközölni?

Tsak az egy Orvos rendelhet böltsen orvasságokat a' nyavalya-törés ellen. De azok is tsak akkor használhatnak, ha a' Dietát megtartya a' beteg; ha élében italában mértékletes; ha a' hevítő italokat távozza; ha jó 's tiszta levegőbe lakik; ha a' haragtól, úgy minden más háborító elmeindulattól őrzi magát. Leg alább azt nyerheti ezen magatartásával, hogy ritkábban tér vissza nyavalyatörésére.

VIII. A' nagy Vértfolyás által veszedelmeskedőkről.

Előre is tudnunk kell, hogy nem minden Vértfolyás veszedelmes, ámbár sok vér folyjon is el az embertől. Maga a' jó természet szabadítja meg sokszor a' haszontalan, és ártalmas vértől a' testet; a' midőn, értetődik, hogy nagyon káros lenne a' vérfolyást elállítani.

510. *Melly Vértfolyások tehat a' veszedelmesekek, mellyeknek elállitásán mennél hamarább kell iparkodnunk?*

Külső, vagy belső, és akármelly részből való vérfolyás legyen az, és nagy, vagy kicsiny de fokáig tartó: mindég veszedelmes az, ha megbágyad reá az ember, artza, ajakai elhalványodnak, tetemei elhidegednek, érverése pedig kicsiny, és gyengévé lesz; mert tsak hamar az Imelgés - is, és az elájulás következik ezekre, melly örökévaló - is lehet, ha jókor nem segítünk a' betegen.

511. *Miképpen kell bánni az ilyen veszedelmes Vértzésben lévő emberrel?*

Ruháit megerefsztvén testén, mingyárt mennél tsendesebb nyugalomra kell ötöt egy olly ágyba helyheztetni, mely se lágy, se meleg, a' mellyben úgy feküdjön, hogy a' vérző tagfelé kevesebbet rohannyon a' vér, az az hanyat, és felpótzolatlan fejjel. A' szoba hűs, és fris - levegős legyen. A' fok, és hevítő ételt, vagy italt távoztassa, valamint a' heves indúlatoktól őrizze magát. Ha nem volna széke, főtt korpalevből klifért vegyen. Maga ezen hűs magatartása a' betegnek elegendő sokszor a' leg nagyobb vérfolyásoknak elállitására - is. A' midőn osztán a' vékony tehén, borjú, vagy tsibe - hús lév, a' híg tojás, a' fele - víz, és tej ital, gyakran és kevesenként adva, leg jobb

Orvafság az elvesztett vérnek megszerzésére. A' kávéból, fertől, bortól még több ideig is ójja magát.

512. *Mit tehetünk még ezeken kívül közönségesen az-
zal, a' ki p. o. a' gyomrából, tüdejéből, alfelebből,
vagy szűlőrészeiből ilyen veszedelmes változásokkal
vérvik?*

Igazán csak az egy Orvos tehet okosan az előadott Magatartásnál még többet. Mert a' vérfolyásoknak sok okai közül a' valóságost csak ő találhattya - el, csak ő maga - is rendelhet tehát orvafságokat. Azért minden szokatlan, és nagyobb, vagy húzamofsabb vérfolyásban mennél jókorabb igyekezzünk Orvos után járni. Addig - is a' sürgető állapotban mindég és közönségesen ezt - is tehetjük: Fátslizzuk - meg t. il. a' betegnek karjait könyöken alól jó szorosán, úgy lábait a' térdeken alól; melly tagokat jó melegvíz fürdőbe állítsuk egyfzer's - mind, hogy inkább ezekre a' részekre tsalatas - son a' vér. Melly kötéseket nem - is bontyuk - fel előbb, még meg nem szünt a' vérfolyás, sem nem egyfzerre bontyuk - fel, hanem egygyen - ként jó idő múlva egymás után. Ne vágjunk egy könnyen eret a' betegen, ha csak nem nyilván tellyes, és erős érverése; a' mi a' sok vérnek elvesztése után ritka eset.

513. Különösen ezen belső vérfolyásokban még mit te-
berünk?

A' Vérhányásban jobb, ha felpótzol-
lyuk a' beteg' fejét, avagy tartjuk. A' gyom-
ra tájára hideg etzetes-vizes ruhát boríthatunk,
valamint száraz köpüt-is vethetünk. Jó a'
hányás alatt az-is, ha a' tagokat etzettel,
vagy borral mosogattyuk.

A' Vérvörpésben, a' hol t. il. kénfzeri
tetvén a' beteg köhögni, és világos-piros vért
igen bőven köpdös, mennél tsendefebben kell
néki feküdni, és a' szóllástól igen tartóztatni
magát. Nyelegelsen azonban hideg tiszta, vagy
citromos vizet, vagy, ha erre talán még jobban
köhögne, tejes vizet, avagy minden 3-4 órá-
ban egy-egy kanál friss olajat. Ha nem volna
tellyességgel erőtlen a' beteg, a' vérvörpésben
inkább, mint akármely más vérfolyásban szük-
séges lenne az érvágás. Igen jó egyfzer'smind
nékie savóból, vagy korpa lévből klifért-is ad-
ni. Ha mindezek elégtelenek lennének, végtére
a' kar 's láb kötést se kellene elmulasztani.

Az Alfelből-való veszedelmes vérzés-
ben, hogy a' székezésre való gyakor erőltetést
enyhíthessük, jó a' betegnek etzetes vizet inni,
avagy a' mellybe egy kanál borkövet vetet-
tünk: hideg etzetes vízzel kliférozni ötet: ha-
sára, tzombjára hideg etzetes ruhát borogatni:
lábait hideg víz fürdőbe állítani; sőt ha va-
lamenny kinálló Aranyérből volna a' vérfolyás,
arra-

arra is hideg vizes ruhát kellene rakogatni. De a' kar 's lábkötéfekeket se kellene próbálatlanúl hagyni a' sürgető vefzedelemben.

Az Anyaméh-vérfolyásban-is hanyat, és igen tsendeffen feküdjön a' beteg, hanem farával valamennyire magófsabban felpótzolva, és nem lágy, vagy meleg ágyban, hanem inkább tsuppa szalmán. Igyon hideg tífzta, vagy citromleves, avagy boretzetes vizet, avagy ollyat, a' mellybe borkövet, és egykevés falétromot vetettünk. A' kishasat hideg etztes vízzel borogatni kíválttképpen hafznos.

514. *A' nagy, és elbágyászó Orr-vérfolyást, hogyan állitbarryuk-el?*

Ha etztes vizet szívunk-fel orrunkba, sokszor ez-is elegendő, úgy, ha a' nyaktsigára, vagy az egélfz fejre hidegvizet öntünk; de, ha a' gyomor tájára, avagy a' Nemző részekre hidegvizes ruhát borítunk, szintúgy sokszor leg hamarább hafznál; valamint ha a' vakfzemekre száraz köpüt vetünk. Végtére egy tsumótska ruhatépés, vagy itatós papíros, avagy gombatapló, mellyet etzetbe, vagy égetborba mártottunk, és az orrlyukba lafsanként mennél mélyebben bedugtunk, leg jobban segít. És, mivel nem elegendők sokszor ezek a' dugók meggátolni, hogy a' torokba nyíló lyukán-is az orrnak ne folyjon a' vér: akkor ezt-is szükséges bedugni, t. il. az orrlyukon a' szájba általhú-

zott

zott ezérnaszál végére köt az ember egy tsomótska gomba-taplót, vagy ruhatépést, és meghúzván az orrból függő tzérnát, betapasztja azt. Igen szükséges pedig a' tsendes magatartása a' betegnek, hogy leg kisebb okot ne agygyon a' dugóknak kiesésére, minek előtte meg nem gyógyúlt a' vérző rész, és magoktól ki nem esnek. — A' vefzedelemben mindazonáltal itt se maradjon-el a' kéz 's láb-kötés, lábfordó.

515. *A' Fogaknak kihúzására következett nagy vérfolyást, hogyan lehet elállítani?*

Ha maga a' hideg víz, vagy etzet nem elegendő, jól tömje tele az ember a' foghelyet viaszszal; avagy égetborba, etzetbe, vagy ténába mártott, avagy timsó porral behintett, itató papírossal, gombataplóval, vagy ruhatépéssel. Mellyekre még egy darabb viaszt, szíjjat, vagy egy tsomóba hajtott papírossal tévén, jól szorítsa-ölvze fogai közé. Ha mind ezek se állíthatná-el a' vérzést, okos Borbélyt kellene híni, a' ki tüzes vasatskával égesse-meg a' vérző cretskét.

516. *A' Külső febekből-való nagy vérfolyáson hogyan segítsünk?*

A' kisebb febeknek vérzését az etzettel, borral, égetborral, vagy vizellettal-való mosás-is megállítja; a' nyakassabban vérző fe-

bre

bre pedig tegyünk késsel vakartt ruhapelyhet, gombataplót, vagy pókhálót, avagy ragasztó flastromot p. o. Anglus flastromot. Az igen nagy vérzéseknben ellenben, kiváltt a' hol skárlát-piros vér sebes szökéssel bugyog-ki a' febből, men-
nél hamarább Borbélyt kell híni. Addig-is ta-
plót, és ennek felibe fok öszvehajtott ruhát
tévén a' sebre, fátslizzuk - be jó erősen.

IX. A' nagy Hányás, Kólika, vagy Szegezés által veszedelmeskedökröl.

517. Ha hirtelen valamelly nagy, és tartós, Hányás-
ba esne az ember, mit kellene nékie tenni?

A' Hányás eránt előre-is tudnunk kell, hogy
soha se jó azt mingyárt, kiváltt eleént, igye-
kezni elállítani. Mert leg gyakrabban a' jó
természetnek munkája az, melly által az epe,
vagy más rósz kiüzetik a' gyomorból rövidebb
úton, mintsem a' hoszfú béleken végig 's alól
kellene annak kipufztúlni. Ugyan azért minden
hányásban (csak vérhányás ne legyen az) leg
első legyen, hogy lágy meleg vizet, vagy bod-
za-virág herbatét, avagy sótalan leveft adjunk
a' betegnek, és ha epét, vagy más rószfat
hány, minden hányás után újjítsuk azt meg.
Ellenben ha fokáig tart a' Hányás, nem-is jön
az által valami rósz ki a' gyomorból, pedig
nagyon-

nagyon-is gyötri a' beteget: akkor a' pipats virág, vagy fodormenta herbaté, a' sós leves, kiválttképpen pedig egy sós kliftér hamar elállítja a' hányást. Jó azonban a' gyomorra, meleg sós hamut, vagy korpát rakni. — Ha ezek se használnának; akkor szükséges, hogy az Orvos után járjunk.

518. *A Hirtelen érkezett Kólikában, hogyan segítsünk magunkon?*

Akár mi oka legyen annak, a' többször adott kliftér pipitér-virágból, korpából, olajjal vagy vajjal mindenek fölött-való orvafság. Igyon a' mellett mályva, bodza-virág herbatét, vagy meleg savót böven. Külsőképpen rakjon hasára megmelegített száraz ruhákat, meleg fedőt; a' türehtetlen, és talán égő bélfájdalomban, korpából, mályvából, pipitérből téjben öfzvefőzött meleg kását. A' többi gyógyítás az Orvosé, a' ki, ha az érverést tellyesnek, és keménynek talállya, eret-is vágat.

519. *A nagy Szegezésekben, akármelly Réfzben legyen az, mit tegyen hirtelen az ember?*

Itt is, a' mit Orvos híre nélkül tehet az ember, ez az, hogy kliftért vesz többször-is; és békével fekszik; mályva herbatét böven ifzik. A' fájós tagjára az előbb említett fött meleg kását rakogattya szorgalmatosan. És

ha

ha nem szűnik fél nap alatt a' fájdalom, Orvos után siettet.

VII. A' Megholttnak-látzókról.

Az a' számtalan példa, hogy sok már a' defzkára kiterített, és a' nézésre kitett Halotis felébredett, és hogy a' koporsókban többeknek másforma helyzetetésben találtattak holt tetemei, mint oda tétettek, Irtózási gerjeszthet bennünk a' halottaknak hamar-való eltemetése ellen: de annyi Emberiséget is ellenben, hogy, ha csak leg kisebb gyanúságunk lehet is, a' még magához-térése felől a' Halottnak, mindent kevesünk-el fegedelmére, minekelötte öt eltemesük.

520. *Mikor lehet gyanúságunk, hogy nem éppen tellyességgel lehetetlen volna annak élni, a' ki minden lélegzés nélkül fekszik előrrünk?*

Senkit se (szűnyön ő bár-meg élni betegség, vagy valamely hirtelen-való szerentsétlenség által) tarthatunk mi valóságos megholttnak mind addig, még az ő dög-színe 's szaga, vagy az ő teste' éltető műszereinek nyilvánvaló tellyeséges megbomlása nem bizonyíttják azt. Mert példáink vannak, hogy minden más Jelek megtsáltak bennünket, a' midön Mesterség

ség által a' lélegzés, a' vérforgás felgerjesztvén, a' Holtnak-látzó felébredett. Tsak a' Test-épület ne legyen akármilyen ok által annyira megsértve, hogy az ő edényeiben folyhassanak még a' Nedvek: a' Mesterség felgerjesztheti fokszor azon Éltető-erőt benne, melly üzi a' nedveket, és ezközli a' Vérforgást; és a' melly a' Holtnak-látzóban inkább tsak elfojtva, mintsem elenyészve vagyon. Minden olyan hirtelen történetben tehát kiválttképpen, melly elvette ugyan az embernek lélegzését, érverését, de nem láttyuk elegendőnek arralenni, hogy az életre-való Müszereknek épségét elvehette volna, az az Agya nem törtt-özve, Szíve, nagy Erei nem szakattak-meg, Véremind nem folyt-el; sem valami ollyas betegségben nem volt az ember, mellyre esméretesképpen következik a' valóságos Halál, p. o. hagymászban, hektikában s. a. t.: reménységünk lehet, hogy okos mesterkedésünk által magához hozhattjuk a' Holtnak-látzót.

521. *Még-is különöfsen melly Eszekben, reménylhetjük azt?*

E' következőkben: A' mély Elájúlásokban: mellyek a' máskép' egészséges embert hirtelen érték; mellyek a' méhanyásoknál (hystericæ) hypochondriacusoknál, gelesztásoknál néha hihetetlen fokáig tapasztaltattak eltartani; mellyek a' Vértályásra, Gutaütésre, Nyavalya-

törésre, nagy Megijedésre, Ütésekre, Esésekre következtek. — A' Megfűllásokban Víz, fűlt, rozsz levegő, ártalmas gőz által; megfojtás, felakasztás, által. — A' Megfagyásban: — A' Menykö-megütésben. Mind olyan esetek, vagy betegségek, mellyekben épek lehetnek a' testnek műszerei: de a' mellyek nem üzhetik munkájokat, vagy az éltető erőnek elégtelensége, avagy tsak elfojtódása miatt, vagy más olyan akadályokból, mellyek mesterség által meggyőzetethetnek.

I. A Vízbe-fűltt emberről.

522. *Mi Tanáts volna leg jobb annak, a' ki a' vízben fűldoklik, bogyba ideje volna a' tanátsot megbalagatni?*

Az, hogy ő a' mennyire tsak lehet, tartsa-fel lélegzetét, és fűná-fel magát; egyszer'smind mintha úszni tudna, úgy hányná-vetné szüntelen kezét-lábát. Így maga felveti ötét a' Víz, és annak szélére kivergődhet. Azután pedig az a' tanáts való néki, hogy máskor soha-se fűródjön mély, sebes, és örvényes vízben, kiváltt a' hol két víznek ágai folynak-öszve, bogyha nem tanúltt jól úszni.

523. *Mikor lehet bizonyosabban reményleni, hogy felelevenítettyük a' Vízbe-fültt Embert?*

Hogyha nem éppen igen sokáig volt a' víz alatt, és hogyha talán a' víznek fenekén valami köbe, vagy törzsökbe nagyon meg nem lértödött feje, vagy magunk, a' midőn ötet a' vízből kihúztuk, valahogyan meg nem sértettük.

524. *Hogyan kell tebát bánni a' vízbe-fültt emberrel, hogy ötet feleleveníthesük?*

1) Mennél előbb, ha lehet, ki-kell fogni a' Vízbe-fültt embert, és ezt olly vígyázva tenni, hogy valamiképpen a' rángatással, tasztítással, forgatással még jobban meg ne lértödjön teste. Fejét az emelés közben, nem kell fűgni engedni, hanem tartani, 's így vinni a' szárazra. A' mikor

2) Leg első legyen, hogy egy jó Felebarát a' leg közelebb-lévő Orvosért, vagy Borbélyért híessen 's fusson.

3) Távúl legyen, hogy a' megfülttat fővel felfordítsuk, hogy a' víz folyon-ki száján, mert ez bizonyos halált okoz néki. Tsak hanyat kell ötet fektetni egy kevelsé felpóztolt fővel, és jobbra fordított artzal; így leg könnyebben folyhat belőle a' Víz. Hanem ki-kell tisztítani a' száját a' sártól, fővénytől, és nyáltól, 's kiöblíteni. Le-kell egyszer'smind ötet vetkeztetni mingyárt, és ha ez nem eshetne,

hoz alkalmaztatván ezeket (vigyázni kell mindazonáltal, hogy a' kisebb melegen kezdve vegyük apródonként a' nagy meleget). Kiváltt. képpen pedig a' gyomrot, mejjet, nyakat, fejet, hónallyat, tenyereket, talpakat, tzombok' közét szükséges ezekkel mindszüntelen melegíteni, de az Agyiruhát-is, valamint a' Takarót melegítő serpenyő által. A' gyomorra mindaz'által csak a' könnyebb, nem pedig a' nehéz 's terhes melegítőket kell választani. Jó ezeken kívül a' gyomrot még meleg égetboros flanállal is borogatni. A' vízbe-fúltn Gyermekek leg hasznosabban ápolygattatna, ha két egészséges ember egy jó melegágyba magok közé fektetnék őket.

9) Ha artza, és ajakai a' Megfúltnak, felduzzattak, és a' fok vértől kékek volnának, szemei kidüllyettek, kiválttképpen pedig nyakerei megfeszültek: akkor eret-is kellene vágni. A' jobb oldali nyak-ér leg alkalmasabb e' végre. Ha nem folya-is a' vér, csak folytatni kellene a' melegítéssel való ápolygatást, és szemmél tartani a' megvágott eret, ne talán hírnök nélkül megindulván a' vér, több vesztegetődjön el, mint kellene. Ha semmiképpen nem akarna folya a' vér: a' fejet, mejjet, nyakat kellene megköpülőzni.

10) E' közben elő-kell venni a' Szél-befúvást is a' tüdőbe.

A' Szél-befúvás a' tüdőbe egy bizonyos a' végre készült eszköz által szokott megtétni. A' szükségben mindazonáltal egy lúdtoll, nád, pípafzár, általlyukasztott bodzafa által-is végbe-lehet azt vinni illy' formán: Betollya ezeknek végét (melly körül egy kis nedves ruháskát, itatós papíroft, vagy viafzt tekergetett) az ember a' Holttnaklázó orrába, befogja azonfelől az orrot, valamint a' száját-is egyik kezével. A' másikkal pedig felfelé szoríttya Adámalmájánál fogva a' gégét, hogy annál könnyebben bemehefsen abba a' levegő. Ekkor, előbb maga' száját borral, vagy égetborral kiöblítvén, igen tsendefsen kezdve, de apródonként mindég erősebben, beléfúj a' tsöbe, a' míg tsak a' tüdő nem látzatik megtelni. (Illyenkor, az az midön ki-van terjedve a' tüdő, és még a' száj's orr befogva, alkalmaztatna nagy hafzonnal a' szívtájékra az Electrízálás, vagy - is a' mesterséges menykövel - való ütötés). E' meglévén, abba hagygya az orr, száj-befogást, hanem a' leg alsó rövid oldalbordáira tévén kezeit, a' midön a' mej ellen jól felfelé nyom azokkal, hirtelen enged rajta. Kiszorúl e' szerént a' befújtt levegő a' tüdőből, de ismét más rohanhat magától helyébe. Szükséges egy úttal a' hafat-is dörgölni és ekképpen a' mej felé nyomogatni. Sok ízben kell pedig e' szerént bännunk, hogy megjöhefsen Tehetősége a' tüdőnek.

Az említett Ezköz által Orvafságos levegöt-is, az az ollyat, a' melly foganatofsabban felgerjesztheti a' tüdőben az éltető erőt, mint az embernek lehellete, lehet befújni.

Történne még az-is, hogy a' tsöket akár-mi okból femmiképpen nem lehetne a' gégébe bedugni: akkor a' Nyakon a' gégébe-való met-
tzeft kellene a' tudós Borbélynak elővenni, és azon fújni-be a' tüdőbe. Olly vígyázásátsal lenne pedig ezt szükséges tseledni, mintha élő emberen tennénk azt.

11) A' midön 3-4 ízben-is felfújtuk a' tüdöt, meg-meg kifzorítottuk belöle a' levegöt; a' szívnek-is 3-4 menyköütéft adtunk: a' Testnek dörgöléséhez kell fognunk. Ez a' Dörgölés temjény-vagy fenyömag-füft felett megmelegített száraz ruha-vagy flanél darabbal esik-meg. És eleént tsak gyengén, 's úgy mindég erőfsebben dörgöltetik a' test, ki-válttképpen pedig a' karok, tzombok, has, mej, hátgerintz. Azután égetborral-is, vagy Kámforos írral tehettük a' dörgölést. 3-4 óráig-is kell pedig mindfzüntelen a' dörgölés-sel fáradozni, a' míg tsak a' lélegzés meg-nem érkezik.

12) Ugyanakkor, a' midön így igyekezünk a' testnek Eltető-erejét külsöképpen felgerjeszteni: belsekén-is iparkodjunk azt tenni. Egy kávé tsészére való égetbort, vagy más akármi erős hevítő italt kell a' gyomorba beötenni.

Ez egy arra-való eszközt által vitetik végbe. Mindazonáltal ennek szükében egy Töltsér, és bór pípafzár által-is megtörténhet az, ha okosan betollyuk a' nyelögégébe ennek végét. A' beleknek felgerjeftésére pedig zsályából, fodormentából, rozmaringból, levendulából s. a. t. jó erős sós kliftért vetünk a' végbébe több ízben-is, mindannyiszor gyengén, és felfelé nyomogatván reája a' hafat.

13) Ha mind ezek nem használnának, noha 3-4 óráig-is egymás után folytattattak; akkor az erősebb melegítésekkel kell elővenni, mellyek egyedül magok feléléftették már a' megfűlttat. Egész testével t. ill., kivéven az egy artzat, bekell ötet temetni meleg ganéjba, törkölybe, hamúba, vagy homokba, avagy meleg vízbe tenni; és azokba fok ideig hagyni.

14) Ha ez sem használna semmit, akkor lenne már szabad amaz erősebb öztönözö Szereket segítségül venni. Úgymint a' nyelvet sóval, borsal, fog-veres-hagymával dörgölni, úgy Salmiak spiritusfal. Ebből a' szemekbe tsepegtetni, vagy tobákot, dohány-fűtöt beléjek fűjni. Az orrlyukakba Vadgefztenye port sóval, avagy hunyorgyökér porral kevert tobákot hinteni. A' fülekbe mennél erősebben kiáltani. Továbbá a' gyomorra mennél hidegebb vizet magosról tsepegtetni. A' haját, kiváltt az érzékenyebb tagokból, szálanként kifzaggatni. A' tenyeret, talpat veszfzövel egész
meg.

megpirulásig veregetni; a' hát gerintzen ököllet pufogatni. Végtére a' nyakra, a' vállak, tzombok közé, a' szívájékra, az előbben megnyírtt fejre, forró vizet, viafzt, vagy szurkot tsepegtetni, avagy égő gyertyával, tüzes vassal sütögetni, a' míg tsak hólyag nem jönne fel a' testen. A' kéz 's láb-körmök alá tövel szurkálni.

15) -- Azon szerentsés esetre, ha valamely jelét az életnek tapasztalhatnánk a' Víz-befűltton: szintúgy tóvább-is szükséges lenne folytatni a' melegítést, a' Szél-befűvást, az Electrizálást, és a' Dörgölést.

16) Lélegzel már a' Víz-befűltt, de igen nehezen 's akadozva, hanem Artza-is, és Nyakka felduzzatt, 's kék lenne, erei feszültek: mingyárt vért, ámbár szüken, kellene erefzteni karjából; és ha talán nem látzana ez elegendőnek lenni, mert még se jött jobban magához a' beteg: akkor az érvágásnak megújítása helyet inkább Piótzát kell a' vakfzemekre, fűltövekre, és a' nyakra tenni, vagy megköpülőzni azokat. Az egész fejre pedig hideg etztes vizet borogatni. Valamint ismét öztönöző klistért-is vetni a' végbélbe.

17) A' Lélegzésnek jelenlétében próbálni kell, ha nyelhet e' már a' beteg. Akkor bodzavirág herbatét etzettel kellene néki kanalanként adogatni, avagy égetbort vízzel keverve. Nem nyelhetne pedig, mert talán Takony volna tor-

kában, 's azért hányós-forma állapotban lenne: akkor mézes pipitér virág-herbatéval kellene a' hányásra segíteni, és torkát olajos tollal pizkálni; egyszer'smind gyengédeden a' gyomrot dörgölni, a' hátat pufogatni. Végtére igazi hánytató vizet-is lehetne néki beadni kanalanként.

18) Gyenge az érverése, és artza halvány-sárga a' betegnek, sött ájulgatási-is vannak: akkor ruta, menta fű herbatét egy kevés jó borral, vagy Hofman tsepjeivel keverve kellene néki adogatni.

19) Ha szép tsendes Alomba esik, melly alatt izzad, (ez igen jó jel) hagyni kell ötöt aludni; és ha felébredett, ser-levest, vagy ha erőtlen, bor-levest étetni vele. Mindent távoztatni ellenben tőle, a' mi ötöt erőtleníthetné, vagy hányásra gerjeszthetné. — A' többi velebánás olyan legyen, mint szoktunk a' legnagyobb betegségből felkelő emberrel bálni.

II. A Füst által megfultakról.

Megtörténik az, hogy a' Ház-égésnek idejében, ha meg-nem égnek-is, könnyen megfúlnak a' Gyermek a' füstben, mivel nem tudnak magokon segíteni. A' Koros-emberek pedig azért, mivel sokszor igen-is vakmerők vagyoknak megmentése végett a' nyilván-való vesz-

fzedelembé - is bemenni. A' Rabházakban - is megfűlttak már több emberek a' hirtelen támadott tűz között.

525. *Ezeken miképpen lehetne segitenünk?*

1) Mennél előbb ki - kell az illyeneket hozni a' fűtből. — A' mit bátran megtehet akárki, hogyha több rétebe öfzvefogott vizes kefzenövel beköti orrát, száját; a' melly alatt t ill. könnyen lélegzelhet, a' nélkül hogy a' kefzenön általhathafson a' fűt.

2) A' szabad 's tiszta levegön kint lévén a' megfűlttal, mingyárt vetkeztetsük - le egészen, avagy oldozzuk - fel kivált szorofsabb köntöfseit, és lefektetvén ötet valamennyire felpótzoltt fejjel a' földre, öntözzük mind szüntelen egész testét mennél bővebben, és mennél hidegebb vízzel.

3) De mingyárt egyszer'smind vegyük - elő a' Szél - befúváft - is a' tüdőbe (*lásd fellyeb*).

4) Ha ezekre semmikép' nem térne magához a' fűtbefűltt ember: valamelly hűs szobába kell ötet vinni, mellynek ajtaja 's ablakjai, legyen bár akármilyen rosz, vagy hideg idő, táva - nyitva legyenek. Itt' hátság székre kell ötet ültetni, és támasztani, mint akármely élő embert, lefüggő lábakkal, és hogy ne döllyön - le, kendővel oda kötni. Most eret - is kell rajta vágni, és ha ért hozzá valaki, a' nyakán.

5) Lá-

5) Lábaik egész térdig előre lágymeleg, azután mindég melegebb vízbe helyeztetni. A' fejét, és mejjét hideg tiszta, vagy etzetes vízzel szüntelen lotsolni; szívgyödrét, hónyallyát mennél hidegebb, 's jeges-vizes ruhával borogatni.

6) A' száján, vagy ha ezt nem lehet felnyitni, az orrán, bekell fúvogatni ismét (az Electrízálást-is hozzá értvén) tüdőjébe. A' mit az arravaló fúvó eszköz által leg helyefsebben tennénk azért, mert ez által etzet, vagy salmiák Spiritus' párát-is, a' mi igen nagy hasznú volna, belehet fújni. A' gége-felmettzeft se kellene elmulasztani a' befúvás végett, ha semmiképpen nem fúhatnánk-be a' száján, vagy orron.

7) Végtére minden amaz felyebb említett öztönözö szereket-is, és módakat elő-kellene venni, ha máskép' tzélunkat nem értük-el.

8) Igen helyes az ilyen megfűltaknak Alfelekbe-is valamelly kis fúvó által szelet befújni, kiváltt a' melly amaz említett spiritús-nak, vagy etzetnek gőzével egyvelítetne-öfzve. De e' helyet, a' fele víz, és etzet hideg Klis-tér-is igen jó.

9)--- Ha az életnek valamelly jelét mutatná a' megfűltt: a' hidegvíz-fetskendezéft artzára, a' ptrüfzszentésre gerjesztö szereket mindegyre kellene ezután-is folytatni, valamint a' Szél-befúvást az Electrízálással együtt. Meleg borral,
vagy

vagy égetborral megnedvesített ruhát, avagy kenyér héjat a' gyomorra borogatni.

10) Mingyárt, de kiváltt, ha tsuklásait vesziük-ezfze, a' száját-is igyekezzünk erővel felnyitni, avagy tsak egy ruhába takartt fát. kát dugni fogai közé, hogy könnyebben tódul-halson-be a' levegő a' tüdőbe. Jó azon felől állkaptzája' tsuklóit kámforolajjal kenegetni, avagy dohány' fött vizével borogatni, hogy engedjen rajtok a' görts.

11) A' Hányásra-is szükséges ötet öztö-nözni torkába dugott toll által; és sós klis-térekkel a' székezésre gerjeszteni beleit.

12) Ha nehezen, és hortyogva lélegzelne: a' megvágott eret ismét felkellene ugratni, és 6-12 lát vért kiereszteni.

13) Ha már könnyen lélegzelne, és talán szólna-is: megkell ötet tisztán törülni, és fe-nyőmag-füftös meleg lepedőbe takarva, jó me-leg ágyba helyheztetni.

14) Az Orvalsága ekkor nékie tsak az az egy lenne, ha 6 kanál égetborral 30 tsep Sal-miák spiritust öszvekeverne az ember, és ebből minden fertály órába egy kávé kanálnyt ad-na a' betegnek.

15) Ha nagyon erőtlen lenne, Melissa, vagy fodormenta herbatét, bort, vagy bor-avagy fer-leveft lehetne néki adogatni; úgy erősítő klis-tért ugyanezen füvekből fele bor 's fele víz-be főve, és egy kevés sóval.

16) Vég-

16) Végtére a' gyomorra - is Erősítőket kell rakni p. o. égetborral megnedvesített, és fahéj vagy szeretsen - dio porral behintett kenyérhéjat. Artzát, kezeit, lábait borral, vagy bor-
 etzettel mosni, és úgy pihenni engedni.

17) Gyakran történik, hogy e' közben egy tűrhetetlen nagy Szívdobogás éri a' beteget. Akkor tsak igen erős etzettel kell nedvesítgetni szíve' táját, a' míg t. ill. az Orvos ítélete szerint érvágást, láb - vizet, vagy más Orvafságokat nem rendel.

III. A' Köfszén - és más rofsz Gőzök, s gonofsz Levegők által megfulttáról.

A' Köfszén megbetsülhetetlen ajándékja a' természetnek az ő nagy hasznaira nézve, tsak kár, hogy az ő büdos fojtó gőze hamar árt az egélségnek, ha kivált a' belőfűtő kementzékben, Kandallókban tüzelünk vele, és vígyáz-talanok vagyunk a' szobánk' levegőjének megújításában. Példánk van, hogy több emberek, a' kik köfszénnel tüzeltek együtt egy szobában, és a' nélkül, hogy eloltották volna a' tüzet, és kifzellőzték volna előbb a' szobát, elalutak, reggel mind gutaüttetve találtattak. De

Az elalutt Gyertyának, Métsesnek, Lámpásnak gőze - is megfojtott, vagy meg-
 rontott már sokakat, a' kik gondatlanok vol-
 tak

tak egészen eloltani azokat, minekelőtte lefeküdtek.

A' Büdöskő' gőze, az Értz-bányákban lévő gőzök igen-is esméretesek az ő mérges voltokról, azok előtt kiváltt, a' kik velek bajlódnak.

A' Kriptáknak, Síroknak, fők ideig fedve, vagy zárva tartott Kutaknak, Vermeknek, Pintzéknek, Tömlötzőknek, szemétgödröknek gőzei fokszor egy szempillantat alatt elfojtották az embert, a' ki vigyázatlanul nyitotta-fel azokat.

A' forrásában lévő Bornak, Sernek mérges gőzét igen-is jól esmérjük amaz szerentsételekről, a' kiket esztendőnként megfojt.

A' Virágoknak, vagy más szereknek, mellyeknek, nagy szaga vagy az ő gőzök hasonlóképpen veszedelmesekek, ha kiváltt éjjeli szobánkban tartjuk őket.

Mind ezek, ha nem teszik-is mingyárt tellyességgel lelketlenné az embert, bódulttá, szélütötté, köszvényessé, nyavalyáfsá, egy szóval nyomoréká tehetik.

526. *Mint segítetünk az Illyeneken?*

Az, a' ki a' rosz göztől valami baját kezdi érezni, p. o. fejfédülést, szemek'kábúlását, fejfájást, a' homloknak mintegy öszvesajtólását, belső nyughatatlanságot, álmoságot, ajúlgaftást: mingyárt hagygya-el az ilyen gonosz gö-

zű helyet, és mennyen a' szabad levegőre; a' hol nyakravalóját 's más szoros köntöfseit feloldozván, etztes ruhát tartson szája, 's orra elejébe, avagy egy szelet rozs-kenyeret. De igyon-is etzettel kevertt vizet jó bőven; mellyel egyfzer'smind ábrázattyát mosni, reá vele fetskendezni, igen jó.

Megtanúlhattuk azonban közönségesen, hogy az ilyen veszedelmeknek eltávoztatására a' gyanús gőzű helyekre vakmerőn ne menünk. A' fokáig zárva tartott kutakat, pintzékét, vermeket, kriptákat s. a. t. igen vigyázva nyitván-fel, előbb egy rúdra kötött égő gyertyával próbállyuk-meg, ha nem alufzik e' el benne a' világ. Mert a' még elalufzik, ne mérészellyen bemenni az ember: úgy azon pintzékbe, a' mellyekben a' bor, fer, vagy égetbor az ő forrásokban vannak: valamint az olyan helyekre, a' hol a' köfzénnek, vagy büdöskönek gőze öfzveszorúltt. — Lélegző lyukakat kell előbb az ilyen helyeken tsinálni, a' mellyeken akónként kell a' hideg vizet beönteni; azon kívül egy egy marok hamuzsirt behinteni, vagy salmiak spirituust-is befetskezni; belöväldözni; égő gránátot, égő szalmát behányni; a' mellyek által kiüzettefsen az ártalmas gőz, és fris levegővel váltafson-fel. És úgy mehet ofztán bátran az ilyen helyekre az ember.

A' Muftnak forrásakor szükséges, hogy minden léleklyukjait, úgy ajtaját mindég nyitva tar-

tartsuk a' pintzének. Ha tüzelünk-is egyszer's-
mind a' pintze' torkában az egész forrásnak ide-
je alatt, annál folyvástabb pufztúl-ki a' gőz a'
pintzéből. — A' kik belöfűlőkben tüzelnek, ví-
gyázzanak, hogy a' még csak tűz van azokban,
addig soha be-ne dudják a' kürtöket. De a' me-
leg kályhákön, kementzéken se jó soha métselt,
gyertyát vagy mit tartani, hogy annak zsírja
gőzt ne okozzon.

A' Bányákban, értzolvasztó kementzékben
a' levegőnek megújítáfa végett kürtöket, lélek-
tsatornákat izoktak tsinálni; de tanátsoltatik
egyszer'smind a' munkásoknak, hogy éh gyo-
morral soha se mennyenek munkájokat üzni.
Kiválttképpen, a' kik eleven-ezüstös, bűdöskö-
ves, ónos értzekkel bánnak, azoknak javafol,
tatik, hogy előbb mindég zsíros, vajas étkeket
egyenek.

527. *Az ezen említett gonosz gőzök által Megfűltakkal
hogyan kell bánni?*

1) Mennél előbb, ha lehet, ki-kell őket a'
szabad levegőre hozni. E' végett az említett
módok szérént meg-kell a' gonosz helyet tisztí-
tani a' mérges gőztől, hogy bátran kivihessük
onnét a' megfűlttat.

2) Mindenképpen úgy kell bánni akármely
gőz által megfűltt emberrel, valamint a' fűst
által megfűlttal (lásd fellyebb).

IV. A' Felakasztás által, vagy másképpen
megfojtottakról.

A' Komor természetűek, a' bódúltt észűek, a' forró betegségben fantazérozók, és amaz szerenstétlenek, a' kik kárvallásokra következett bajokban nem tudnak indulattyokon győzedelmet venni, szókták magok magokat felakasztani. Az illyeneket soha se jó magokat hagyni. A' jó Felebarát szánakodik inkább ezeken, mintsem kárhozthatná őket, és a' már megtörténtt szerenstétlenségben inkább segedelmet nyújt nékiek, mintsem irtózna érzéketlen tetemeiktől. Nem mindég lehetetlen pedig a' magátfelakasztotta embert, úgy azokat, a' kiket más valami gonosz Gyilkos kezkenövel, vagy akárhogy' megfojtott, szintúgy felélelteni, mint amaz füst, vagy gőz által megfúlttat. Mert ritkábban sértődik-meg olly halálofsan az ő nyaktsigájok, mint a' törvény szerént felakasztott 's kitörtt nyakú embernek.

528. Miképpen lehet rebát az illyen Megfojtottakat élére visszfa hozni?

1) Mihént felakasztott emberre akad valaki, mingyárt minden halasztás nélkül melfe ötlet le, és olly' okofsan, hogy az eséssel ne sértődjön-meg teste.

2) Hogyha nem éppen rohattak, és bűdössek már tetemei, azonnal fel-kell a' nyakára
fzo.

szorúlt kötelet vagy mit oldani, minden szorosabb köntöfseit megerefzteni, és felpótzolt fejjel helyheztetni ötet.

3) Az alkalmatofság, mellyen tovább vitétik, a' szoba, vagy hely, a' hová vitetik, az ágy, mellybe helyheztetik, szinte úgy legyenek alkalmaztatva, mint a' vízbefúltaké, tsakhogy a' Megfojtottaknak fejét, úgy mejjét, mindig mennél jobban felpótzolva tartzuk; és tsak könnyü takaróval fedjük-be őket, a' melly alatt fekvéseket egyik oldalról a' másikra gyakran változtatjuk.

4) Adná még talán valamely jelét életének a' megfojtott, még meleg volna teste, rángatást mutatna artzában: azonnal fzelet kellene reá legyezni, fújni, hideg vízzel fetskendezni; száját orrát tollal tsiklándozni, vagy erős szagú szerekkel, úgymint szarvaszary, szalmiák spiritusfal, ezeknek szükében tormával, vereshagy mával, öszvetörtt kemény-maggal. Legföképpen pedig a' gégét szükséges nyomogatni, kámforos, vagy tiszta égettborral dörgölni. És mennél hamarább a' karon eretvágni.

5) Annál ellenben, a' ki minden élet-jel nélkül vagon, a' Melegítést, a' Vérerefztést, a' Tüdöbe-való fúvást, az Elektrizálást, a' talpaknak kefével-való dörgölését, a' hátpufogatást, a' klistérozást, a' meleg láb-vizet s. a. t. mind, és ugyan olly' vígyázásokkal kell elővenni, mint fellyebb tanítatott, még azt adván ezek

hez, hogy a' megfojtottnak nyaka körül Zsemlyebélből, téjből, mályva-füből, avagy lenmagból öfzvefött meleg kását-is borogatsunk, avagy meleg lenmag-olajba mártogatott ruhát.

6) 3-4 óráig-is szükséges ezen mesterkedésekkel bajoskodni, meg-megújítván mind egyre azokat. Végtére dohány füft-klifért-is lehet végbélbe be-vetni; (Arra-való különös eszköz által szokott ez megtéetni, vagy kis fúvó által) amaz erőssen öztönözö szereket-is segítségül venni. A' midőn azalatt meleg hamu-ágyat, avagy meleg vízfördőt készítünk néki, hogy abba végtére egéfszen (lásd a' vízbe fúlitakról) (száját orrát kihagyván) betemessük ötöt, a' hol szemmel tartván fok ideig hagygyuk.

7) — — Ha szerentsére életének valamely jelét még-is mutatná ezekre a' megfojtott: hideg vizet lotsolni artzára, hideg szelet reá fújni mindegyre kellene.

8) Ha nyelhetne, bodza, pipitér-virág, avagy melísa, menta, ruta, zsálya herbaté egy kevés etzettel, és mézzel keverve szükséges lenne néki kanalanként adogatni; avagy 20-30 tsep Hofman spiritust vízzel egyelítve. A' mennyit pedig lehet, annyi boretzetes vizet kell itatni vele.

9) Ha lélegzése nehéz, és hörögő lenne, a' mézes herbaté segítene arról, de ha a' nyak fefzes, és a' torok fájdalmas látzatna lenni, a' fris fa, lenmag, vagy mandala-olaj kanalanként

ként adogatva megjobbítaná azt. Ha árpa vízzel, vagy téjjel gurgulyázhatná torkát, még jobb volna. Mindezek alatt pedig mindég felpóztolt fejjel, és derekkal, vagy ülve kell ötlet tartani.

10) Ha a' fej, nyak nagyon fel-volna dagadva, 's tüzeledne, a' beteg se látatna könnyen magához térni, mintegy álmos volna: erről a' téj-kliftér egy kis sóval segíthetne.

11) Az utóbbi bánáft a' beteggel az Orvosra kell bízni, a' ki tsak maga tudhattya, szükség es' az érvágás, vagy az erősítő szerek; a' ki gondot vifel a' betegnek nyakára-is, melly hamar fenébe-is által szokott menni.

V. *A Megfagyottakról, és a' fagyos tagokról.*

529. *Hogyha rélben nagyon megfázott keze, orra, lába, vagy más tagja az embernek, jó e', ha mingyárt a' tűzböz, vagy a' meleg kementzébez megy?*

Nem jó. Fagyos tagokat kap az által. A' gyakorta-való körömmérget-is némellyek fokszor tsak azért kapják, hogy meleg vízből hirtelen hidegbe vifzik kezeket.

530. *A' kinek valamely tagja valóságosan megfagyott, szabad e' annak tsak meleg szobába-is menni.*

Nem szabad. Elvezetheti illyformán tagját szerentsetlenül.

531. *Miképpen kell a' fagyos tagokkal bánnunk?*

Igen hideg vízbe, mellybe havat-is, vagy jeget vetünk, kell a' fagyos lábakat, kezeket mártani, és mindaddig tsendefsen benne tartani, még tökéletelosen fel-nem élemedik benne az érzékenység. Ugyanaddig kell a' füleket, orrot, ajakokat jeges vízbe mártott ruhával mindszüntelen borogatni. A' midön ofztán hideg feletzet-vizes ruhával kell a' tagot gyengédeden dörgölni. Így mehet-be ofztán az ember bátran a' szobába, de a' melly ne legyen, vagy allig legyen befűtve. Végtére kámforos égetborral kengetni a' tagot leg jobb.

532. *Mivel igen fájdalmas a' fagyos tagot hideg vízbe tartani, meg lehet e' engedni, hogy kivehesse abból tagját?*

Telleyfességgel nem kell azt néki megengedni. Tsak ezen fájdalomnak eltürésével tarthattya ő meg máskép' bizonyofsan elvezendő tagját.

533. *Miképpen örizberné meg az Útazó lábait, kezeit, orrát, ajakait, füleit a' megfagyás ellen?*

Ha ezen tagjait előbb jól meg dörgöli olajjal, vagy fagygyúval, avagy megmofsa ferrel, mellybe forró fagygyút, vagy olajat tsepegtetett: és ha valamely hőrral, vagy itatós papírofsal, melly ezzel a' ferrel, vagy égetborral
meg.

megnedvesítetett, boríttya, 's tekeri-be említett tagjait.

534. *Mivel ad leg inkább az ember okot arra, hogy a nagy hidegben egészen-is megfagyhasson?*

Azzal, hogyha hevítő 's részegítő italokat iszik, a' mellyek útközben elaltatják őtet. Ugyis maga-is a' nagy hideg almosfágot erefzt az emberre, minekelőtte megfagyasztza őtet. — Távoztassa tehát kiki a' bort, égetbort a' nagy hidegben; és ha tsak a' szelíd álmosfág érkezik-is reá, minden erejéből viaskodjon az ellen; ne ülljön, hanem mozogjon, fusson, ugrállyon. Jó egyfzer'smind a' megfagyás ellen az-is, ha keményebb, és vastagabb eledelekkel él a' nagy hidegben az ember.

535. *Miképpen kell bánnunk az egészen megfagyott emberrel?*

Ha már fok napoktól fogva meg volna-is fagyva az ember, még se mindég lehetetlen őtet feléleszteni, valamint a' megfagyott madárcák nem ritka tapasztalás szerént magok magoktól-is ismét felelevenedtek. Hanem illy formán szükséges vele bánni:

1) Nem kell őtet hányni-vetni, fokot mozgatni, mert parázs megfagyott teste könnyen eltörik.

2) Ha távúl van a' Helységtől, a' míg soroglya, szekér, vagy mi, jön érette, egészen, orrán száján kívül, bekell ötet hóval fedni, avagy ennek fogyatkozásában, jeges vízbe mártott lepedő, ponyva, szűr, vagy pokrótzal beborítani. Ha ez se volna, akkor csak a' közel lévő vízbe kellene ötet fektetni, vagy mind szüntelen, orrán száján kívül, egész testét öntözgetni vele.

3) A' szekerén-lévő szalmán vagy min egy keveysé felpóztolt, és jobb oldal felé hajtott fejjel kell fektetni; kíváltképpen pedig arra vigyázni, hogy meleg szobába, ágyba, vagy tűz mellé ne vitessék, mert akkor minden bizonyal, ha felelevenedne - is, meghalna.

4) Hasgattafsék-le inkább róla mingyárt a' ruha, és tétefsék hideg kamarába, színbe, vagy hóvá, a' hol csak az egy szél ne érje ötet; ott-is egy tekenőbe helyeztefsék, mellyben a' derekallya, úgy egész testének takarója tsuppa hó legyen, sött a' hol leolvadozna a' hó, más új rakattafson helyébe. A' hónap szükében itt-is, mint fellyebb, jeges-vizes dupplán fogott ponyvába, pokrótzba kell pólyázni ötet, és gyakran öntözgetni.

5) Addig bánunk így a' megfagyottal, a' még termélfzetes hajlósága, és melege vizfsza nem tér a' tagoknak. Ezt a' midön megnyertük, fele etzet-vizes ruhával kell a' testet dörgölni.

6) Csak ekkor lehet ötet már egy be-nem fütött szobába vinni, és valóságos Agyba helyhez.

heztetni; a' hol-is a' szívögdrét, tzombjai kö-
zét, térdje- és hóna-allyát boretzetes, vagy
kámforos égettboros ruhával, vagy kenyér-sze-
letekkel kell öszverakni.

7) Ha mindezekre se adná életének jelét a'
megfagyott ember, e' következendöképpen szük-
séges vele bánni: Fel-kell nyitni száját, (ha ezt
nem lehetne végbe vinni, tífza, vagy kánforos
égettborral, kánforolajjal, avagy hóval vagy
jéggel kellene azt dörgölni) és a' szélbefúvást
az elektrizálással, mej-nyomogatással elővenni.

8) Osztán egy kevés kánforral, vagy kán-
foros égettborral egyelített meleg vízzel kliftért
adni, a' vagy dohány füst kliftért.

9) Ha mind ezek haszontalanúl próbáltat-
tak volna, akkor elő-kell venni az erősebben
öztönözö szereket-is: torkát olajas tollal kell
tsiklándozni; nyelvére egy-két tsep szalmiak spi-
ritust tseppenteni; orrát tormával, veres, fog-
hagymával, szarvaszarv, vagy salmiák spiri-
tusfal, tobákkal, bors-vagy gyömbér porral,
a' mit toll-tsötske által befúhat az ember, öz-
tönözni s. a. t. (lásd a' vizbe fultakról).

10) — — Ha szerentséfsen valamely jelét
életének mutatná a' megfagyott: mingyárt Ci-
trom, vagy Narants-héj herbatéval egy kevés
boretzettel keverve, avagy meleg ferrel (min-
den fűszerfzám nélkül) kellene megpróbálni, ha
nyellhet e' már, és tovább-is nyelegettetni vele.

tízig olvashatunk, akkor még vagy fél-óra járásnyira van tőlünk a' Villám.

537. *Méltó e', bogy a' Menydörgéstől nagyon félljen az ember?*

Nem méltó. Igen ritkán esik az, hogy az ártson az embernek, és könnyen megőrizheti a' Villámtól kiki magát.

538. *A' Menydörgés közben hogyan tartsa magát a' Mezőn lévő ember.*

Ő se fzaladjon, se egy helyben álljon, hanem folytassa tsendefsen munkáját; az Útazó ballagjon, lovagollyon, vagy kotfizzon, de lassan, avagy, a' mi jobb, megkötvén lovát, távulabb vegye magát tőle. Ugy kell bänni a' Barmokkal-is, és Nyájakkal: ne kergelse őket a' Páfztor, se egy rakásra ne hajtsa, hanem inkább szélefsze-el. Maga pedig igen közel nyájához ne tartózkodjon.

539. *Mi okból jó így tselekedni?*

Azért; mivel a' Villám mindég tsak oda siet leg jobban, a' hol valami nagyon kigőzőlög. A' sebefsen menő ember, a' sebefsen, vagy egy rakásra hajtott marhák nagy gözt erefztenek magok felett, hamarább-is magokhoz húzzák a' villámot.

540. Jó e' az, ha Menydörgés közben a' nagy Eső ellen valamelly fa alá veszi magát az ember?

Nem jó. A' fák-is magokhoz húzzák a' villámot. Ez pedig annál jobban siet a' fához, mivel az embernek páráját-is szereti; 's tehát a' fa alatt hamarább-is szerentsétlen lehet az ember. Ugyan ezen okból a' gabona-kerefsztek alá-is, és széna boglyákhoz, házhéj, sövény alá, igen veszedelmes magát az embernek venni, valamint tóhoz, patakhoz, vagy más-valami vizes, motsáros helyhez közel tartózkodni.

541. Hát odabaza hogyan őrizbettyük-meg Házunkat, 's magunkat a' Villámtól?

A' szobát, konyhát, kamarát, istálót, minekelötte fejünk felett lenne a' Menydörgés, jól ki-szellőzzük, hogy a' benne lévő gőz belölök kipufztúllyon. A' konyhában eloltyuk a' tüzet, vagy úgy rendeljük, hogy nagy füst kéményünk felett ne emelkedjen. Azután a' jelen-lévő Menydörgésben beteszük az ablakokat. De hogy gőzünkkel meg ne tellyen a' szoba, fokban egy szobában ne gyüllyünk-öfzve, avagy az ajtót nyitva hagyjuk, hogy friss levegőnk legyen. A' falaktól, kementzétől, kandallótól, úgy mindentől, a' mi fok vasból, vagy más értzből van, egy keveset távul veszük helyünket a' szobában, és tsendelsen 's bátran üzzük dolgunkat. Igen jó, ha kiváltt hegyen,

hegyen, dombon, vagy hegy-oldalba vagyon a' házunk, azt villám vezető rúddal bátorságossá tenni, avagy e' helyet magos jegenye, vagy más élő fakat mellette nevelni, a' mellyekbe örömelebb be-szokott ütni a' menykő, mint a' náloknál alacsonyabb házba.

542. *Milyen helyeken lehet még-is leg bátorságosabban az ember a' Menykő ellen?*

A' föld-színt lévő házakban, mellyeknek kő bóltozattyok vagyon, és a' száraz pintzékben. A' Felházak nem olyan bátorságosak; még kevesebbet a' házhéjjak.

543. *Lehetne e' segíteni a' villámtól meg-ütött emberen?*

Igen - is, gyakorta lehet rajta segíteni. Mert nem mindég üti úgy-meg a' Villám az embert, hogy okos véle-bánás által fel-ne ébrefzhetnének ötet.

544. *Mint kell tehát bánni az ilyen szerencsétlen emberrel?*

1) Ha a' szobában érte-meg az embert a' Villám, mingyárt tífzta hűs tágas helyre kell ötet onnét ki vinni, ruhájit felbontani, és tüstént mindenek előtt a' szél-befúvási tüdőjébe az eloadott tanítás szerént elővenni. A' mezőn Megütöttek ellenben, a' míg haza vihetnének ötet,

ötet, és ezt tehetnénk vele, leg jobb kéz alatt-lévő orvafsága lehet, ha tsak-hamar egy hoz-fzas gödröt áfunk, abba befektettyük, és a' fris földdel egész nyakig betemettyük ötet.

2) Hideg vízzel kell néki azután egész testét öntözgetni, kiváltt artzára, szív-gödrére erőssen fetskendezni azzal.

3) Kiyálttképpen jó, erős 's fefzes hidegvíz-be mártogatott kefével egész testét, főképpen pedig karját, tzombját, tenyerét, talpát, és hát-gerintzét dörgölni.

4) Orrához etzetet, szalmiak, 's más-erős spiritulokat fenni, azokat nyelvére tsepegetni, vízzel egyvelítve be-is fetskendezni velek az errába.

5) Meg-meg befűjni tüdőjébe, kiváltt etzet-vagy szalmiak spiritus gözzel terhes levegőt, mind annyiszor az elektrizálást-is segítségül vé-vén, és a' mejnek 's hasnak nyomogatását, dörgölését (lásd a' vizbefűltakról).

6) Ha az ábrázat felduzzatt, barna-veres, 's másképp'-is az ember véres természetű volt: akkor jó rajta eret-is vágni, kiváltt a' nyakán, avagy fültöveibe megköpülőzni.

7) Tsuppa hideg vízből, avagy 10 — 16 tsep szalmiak spiritussal, vagy egy kanál sóval egyelítve, szükséges néki kliféreket-is adni. Sött végtére dohány klifért-is, ha ezek nem volná-nak elegendők.

8) Jó a' fejét mennél hidegebb vízzel, mellybe még etzetet, avagy kánforos égettbor-t is tehetünk, meg-meg-újjítva, borogatni.

9) Végtére az erős öztönözö szereket se kellene elmulasztani, ha mindezek hafzon nélkül próbáltattak.

10) — — Ha magához tér a' Villámtól megütött ember: az ő nagy erőtlenségére nézve mingyárt egy kanál hideg vízbe 12 tsep Hofman spiritust szükséges néki beadni, avagy szalmiák Spiritust. Jó ezek helyet a' fodormenta, melissa, ruta thé-is hidegen egy kevés borral. Jó a' víz-is borral, a' thének szükében.

11) Ha álmos, ostoba lenne a' beteg, füle zúgna, talán inai-is rángatódnának, lélegzésében-is szenvedne: akkor mingyárt, mint fellyebb (Nro. 8.) kell banni külsőképpen a' fejjel. Jó tenni reá hólyaghúzó flastromot-is.

12) A' hátramaradott szélütött tagokat az után-is mindég kánforos égettborral, szalmiák spiritussal kevertt borral, vagy etzettel kell borogatni.

544. *Mi az oka még-is, hogy igen ritkán hallyuk azt, hogy felelevenitetett légyen valahol az ilyen szerentsetlen?*

Leg első oka az, hogy ostoba Bal-vélekedésből félünk, vagy utálunk a' holttesthez nyúl.

nyúlni. De az-is, hogy a' ki elevenítgeti az olyan szerentsétlent, azt akarja, hogy mingyárt egy kevés próbálgatásra támadjon-fel, és ha ez nem történik, elveszti reménységét, 's abba hagygya a' támogatást, holott 3 - 4 Órákig-is egymásután szükséges a' próbálgatást folytatni. Idő kell arra, hogy az elállott vér-forgást mozdulásra gerjeszthessük.

Lajstroma a' benn-lévő Dolgoknak.

BEVEZETÉS.

Az embernek Életéről.
Az Egészségnek Betséről.

ELSŐ RÉSZ.

Dietetica, vagy - is

Azon okokról, mellyek közönségesen az embernek Egészségét rontják	lap. 9.
A' Levegőről	10.
Az Eledelről	17.
Az Italról	32.
Az Aluvásról	37.
A' Mozgásról, vagy - is Testgyakorlásról	43.
Az Elme - Indulatokról	49.
A' Ruházatról	53.

MÁSODIK RÉSZ.

A' Gyermekek - Nevelésről.

I. SZAKASZ.

A' Gyermekeknek neveléséről közönségesen 59.

II. SZAKASZ.

A' Kisdied - gyermekekkel - való Bánásról - 65.

III. SZAKASZ.

A' Gyermekeknek Testi - nevelésekről - 82.

Az Oskolákról - 97.

HARMADIK RÉSZ.

A' Betegségekről, és az Orvoslásról.

I. SZAKASZ.

A' Betegekről, Orvosokról, és az Orvofűgokról - 102.

II. SZAKASZ.

A' Betegeknek Gondvifeléséről, és a' Betegségben - való Magatartásról - 113.

III.

III. SZAKASZ.

Némelly Betegségekről közönségsen, és különöfsen.

I. Az Uralkodó Betegségekről, és a' Pestisről	127.
II. A' Ragadó Betegségekről	132.
III. A' Himlőről (Tsétsről)	136.
IV. A' Veres-himlőről	146.
V. A' Vérhasról	151.
VI. A' Hirtelen-való vefzedelmekben lévőkről.	
I. A' Vefzett-kutya marásról	154.
II. A' mérges Kígyók, 's más mérges Férgeknek tsipéje által vefzedelmeskedokről	160.
III. Az úgy nevezett Mérgek által vefzedelmeskedokről	163.
IV. A' Nem-ennivaló sérelmes Testeknek lenyelése által vefzedelmeskedokről	168.
V. A' Tűz által vefzedelmeskedokről	172.
VI. Az Esés, Ütés, Szúrás által vefzedelmeskedokről	174.
VII. Az Elájulás, Gutaütés, Nyavalyatörés által vefzedelmeskedokről	188.
VIII. A' nagy Vérfolyás által vefzedelmeskedokről	194.
IX. A' nagy Hányás, Kólika, vagy Szegezés által vefzedelmeskedokről	200.
VII. A' Megholttnak látzókról	202.
I. A' Vízbe-fültt emberről	204.
II. A' Füst által megfülttacról	212.
III. A' Köfzén-és más rofz Gözök, 's gonofz Levegök által megfülttacról	216.
IV. A' Felakasztás által, vagy más-képpen megfojtottacról	220.
V. A' Megfagyottacról, és a' fagyos tagokról	223.
VI. A' Menydörgésről, és a' Menykö által megütöttekről	228.

756829

13

756829